

KOROM MIHÁLY

**MAGYAR ÁTÁLLÁSI LEHETŐSÉGEK ÉS TERVEK
1944 OKTÓBER MÁSODIK FELÉBEN ÉS NOVEMBERBEN***

1944. október 15-én és 16-án bebizonyosodott, hogy az uralkodó osztály országot irányító erői nem tudják a magyarságot úgy kivezetni a háborúból, ahogyan azt az általuk annyira lenézett román vezetők is meg tudták tenni, vagy a bolgárok, de még a régi finn vezetők is. Vagyis képtelenek az adott viszonyok között még lehetséges és szükséges saját elhatározással és saját erővel is döntően hozzájárulni a vesztes rablőháború felszámolásához, a háborúból való kilépéshez.

Október 15-e után a nyilas—német uralom következtében az a lehetőség, hogy a hatalmon levők, vagy azok egy része elhatározásával és segítségével lépjen ki Magyarország a háborúból — nem állt fenn tovább. (Megjegyzendő, hogy bizonyos antifasiszta erők később is próbálkoztak ezzel a lehetőséggel.) E feladat megoldására azonban az „alulról” való forradalmi antifasiszta és demokratikus kezdeményezés még túl gyenge, éppen a nyilas terror és a német megszállás miatt is. Az ország felszabadított területe október végén és november elején viszont még túl kicsi volt — és az is még hadi zóna — ahhoz, hogy ott döntő jelentőséggel bíró erők tudtak volna összegyűlni e kérdés eldöntésére. Ilyen körülmények között a *következő főbb lehetőségek maradtak csak fenn* az ország számára. Az antifasiszta hatalmaknak, *elsősorban* a Szovjetuniónak a segítségével, *gyors katonai és politikai akciókkal, a horthysta vezetők egy csoportjával együttműködve megkísérelni a magyar katonai erők és területnek legalább egy részét átállítani* a szövetségesek oldalára. Ezzel a horthysta államapparátus és fegyveres erő németellenes igénybe vétele továbbra is számításba jöhetett.

Ennek a lehetőségnek a megvalósíthatatlansága esetén nem lehetett mást tenni, mint várni *az antifasiszta erők jelentős felerősödésére elsősorban a napról napra növekvő felszabadult országrészekben*, de esetleg még a fasiszta uralom alatt álló területeken is. *Túl ezen a két lehetőségen, a volt uralkodó körök egy része és az alulról jövő erők érdekeinek egyeztetése, s ezek támaszkodása a felszabadító erőkre,*

* Részlet a szerző készülő nagyobb munkájából.

alapját jelentette volna egy harmadik formának is. Am ha a magyarság e főbb lehetőségek egyikét sem lesz képes megvalósítani, akkor elkerülhetetlen, hogy az antifasiszta hatalmak Magyarországon is saját katonai megszállási közigazgatást vezessenek be a polgári élet irányítására is, mindaddig, amíg a belső, demokratikus erők meg nem erősödnek annyira, hogy kezükbe tudják venni az ország vezetését.

Az ország háborúból való kivezetésének ügye a sikertelen — az előzőekben említett bármelyik lehetőség mellett — október 15-e után azonban már döntő mértékben a nemzetközi antifasiszta erők, elsősorban azok katonai előrehaladásának közvetlen függvénye lett. Ez vonatkozik a kezdeményezésen túl a megvalósítás valamennyi fázisára is; a katonai biztosításra, anyagi eszközök rendelkezésre bocsátására, diplomáciai segítségre stb. Ennek alapján természetesnek kell tartanunk, hogy valamennyi — Magyarország átállítására vonatkozó — elképzelés vagy terv, szorosan igazodott az antifasiszta nagyhatalmak, mindenekelőtt a Szovjetunió katonai és diplomáciai akcióihoz, törekvéseihez.

Horthy elvetélt kilépési kísérlete után, a dokumentumok tanulmányozása alapján — úgy tűnik — *a Szovjetunió más jelentős erő hiányában az első lehetőséggel kísérletezett*. Arra törekedett, hogy támaszkodva a Magyarországgal eddig kiépített kapcsolatokra és a szovjet oldalon levő vagy átmenő horthysta politikusokra s katonatisztekre, megpróbálja legalább az 1. magyar hadsereg átállításával és új kormányközpont kialakításának segítségével az ország háborúból való kivezetését megindítani. Ez az elképzelés és a megvalósítására irányuló tevékenység az október 15-ét követően 9—10 napon keresztül volt központi kérdés. A szovjet vezetés a 2. és 4. Ukrán Front támadásainak erősítésével, az 1. magyar hadsereg átállítására a magyar féllel együttesen kifejtett tevékenységével, valamint Moszkvában a volt fegyverszüneti bizottsággal való további tárgyalásokkal kívánta ezt a tervet ezekben a napokban megvalósítani.

A szovjet főparancsnokság által október elején kiadott intézkedés, hogy ti. a magyarországi hadműveleteket a 2. és 4. Ukrán Frontokra ruhazza, és tevékenységük összehangolásával Timosenkó marsallt bízta meg — még október második felében is érvényes volt.¹ Ezért a magyar ügy szempontjából e két front további tevékenysége lényeges az adott időszakban. Mindkét front aktív előrenyomuló tevékenységet fejtett ki e napokban. A 2. Ukrán Front Észak-Erdélyben, a Tiszántúlon és a Duna—Tisza közén támadott.

A 4. Ukrán Front a Kárpátok hágóitól indított támadással 23-ra Husztot, 26-ra Munkácsot, 27-re Ungvárt és 28-ra már Csapot is fel-

1 A Nagy Honvédó Háború története 1941—1945. IV. k. Budapest, 1966. 312—313. o.

szabadította.² E gyors ütemben némi szerepe van annak is, hogy az 1. magyar hadsereg katonáinak ugyan kisebb része, de így is több ezren szüntették be a harcot és adták meg magukat a szovjet csapatoknak.

Ezekkel a katonai tevékenységekkel tulajdonképpen a magyarországi hadiesemények első szakasza le is zárult. Ennek során Észak-Erdély és Kárpátalja felszabadításával együtt a Tiszántúl szinte teljesen és a Duna—Tisza közének déli része is szabaddá vált. *A front fő vonala október 28-án Csaptól kiindulva Nyíregyháza és környékének a kivételével — azt keletről megkerülve — végig a Tisza vonalára támaszkodott, és Csongrádtól északra a Duna—Tisza közén folytatódott Kiskunfélegyházától, Kiskunhalastól, Jánosházától és Bajától északnyugatra és a Duna vonalán húzódott déli irányba.*

A magyarországi hadiesemények ilyenén való alakulása szorosan kapcsolódik az október 15—16-i budapesti eseményekből adódó következtetésekhez is. Különösen az Alföldön felújított támadás az, amely követte a moszkvai magyar fegyverszüneti küldöttség által közvetített azon magyar kérést, hogy Budapest németellenes megsegítésére induljon szovjet támadás a főváros irányába.³ A 4. Ukrán Front megélnkült tevékenysége pedig azáltal vált jelentőssé, hogy vele állt szemben az 1. magyar hadsereg, és október 16-án, mint már korábban jeleztük, a Kárpátokon keresztül itt ment át a szovjet oldalra e hadsereg parancsnoka, *dálnoki Miklós Béla vezérezredes kíséretével* és Kéri Kálmán ezredessel, a hadsereg vezérkari főnökével együtt. Az átmenettel „az volt a célom — nyilatkozott személyesen Miklós tábornok —, hogy az oroszokkal tárgyalom meg a fegyverszünet végrehajtásának részleteit, hiszen erre pontos utasításokat nem kaptam, és azután gondoskodom a csapatok átállításának végrehajtásáról”.⁴

A Miklós Béla által megfogalmazott célokat lényegében a hazai és a szovjet anyagok is megerősítik. Az előbbieket sorában Kéri ezredes írja le, hogy Vattay október 15-i délutáni telefonutasítása is vonatkozott arra, hogy a szovjet csapatokkal az érintkezést fel kell venni, és miután a fegyverszünetet nem ismerték, annak megismerése számukra a további teendők szempontjából döntő fontosságúvá vált. Ez képezte alapját az ő saját személyére vonatkozó átmenési javaslatának, amelyhez

² Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944—45. évi történetéhez. összeállította és bevezetéssel ellátta Bálintné Mikes Katalin, Szabó Sándor. Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya. Kecskemét, 1972. 47—48. o. és *Minaszjan M. M.*: Oszvobozsgyenyije narodov jugovosztocsnoj Europü. Vojennoe Izd. Minisztersztva Oboronü Sz. Sz. R. Moszkva, 1967. 287—288. o. Magyarul megjelent: Hazánk felszabadulása 1944—1945. Budapest, 1970. 292. o.

³ Uo. 44. o., illetve oroszul *Minaszjan*: I. m. 287—288. o. (A magyar hadtörténeti irodalom e támadást csak korlátozott célú tevékenységnek tekinti, nem pedig olyanak, amely kapcsolatos a magyar kilépési tervekkel. Lásd: *Ólvedt Ignác*: A budai vár és a debreceni csata. Budapest, 1970. 183. és 190. o.)

⁴ *Paál Jób és Radó Antal*: A debreceni feltámadás. II. kiad. Debrecen, 1947. 39. o.

később Miklós Béla is csatlakozott.⁵ Kuznyecov vezérezredes e kérdésről a magyar fegyverszüneti bizottságnak 16—17-én éjjel 1 óra körül a következőket mondotta: „A fronton levő orosz parancsnoksághoz megérkezett Miklós Béla az 1. hadsereg parancsnokának vallva magát, azt állítja, hogy azért jött, hogy az orosz Vörös Hadsereggel és a Magyar Delegációval az összeköttetést megteremtse . . . Majd, hogy a hadsereg neki alá van rendelve és várja a Magyar Delegációtól az utasításokat arra, hogy a németek ellen működésbe léphessen. Orosz kérdésre, hogy kész-e a fegyvert letenni, Miklós azt felelte, hogy a fegyvert nem fogja letenni, a katonai együttműködésre hajlandó.”⁶

Hasonlóan nyilatkozik Miklós céljával kapcsolatban Stemenko hadseregtábornok is visszaemlékezésében, amikor a magyar hadseregpáncsnok fentihez hasonló álláspontja kapcsán Sztálint is idézi: „J. V. Sztálin I. J. Petrovval (a 4. Ukrán Front parancsnoka — KM.) folytatott egyik beszélgetésében megjegyezte: jó lenne, ha Miklós megparancsolná a hadseregének, hogy az szüntesse meg a szovjet csapatok elleni tevékenységét, és forduljon a hitleristák ellen.”⁷ Erre azonban Miklós Béla tábornok így, közvetlenül, önmagától, a saját felelősségére nem volt képes. Ehhez neki legalább Horthy Moszkvában levő fegyverszüneti bizottságának az utasítása kellett.

Mégis mindezek ellenére, a fenti idézetek és kifejtett tevékenysége is bizonyítják, nem felel meg a valóságnak az 50-es évek elején elterjedt nézet, miszerint Miklós Béla csak a bőrét mentve ment át a szovjet csapatok oldalára. Az kétségtelen, hogy a fenti cél nem igényelte a csapatok általa történt elhagyását. Azt vezérkari főnöke is elintézhette volna, mint ahogyan először a parancsnokság eltervezte. A hadsereggel együtt való átállása és határozott intézkedések kiadása a német csapatok elleni fellépésre jelentős sikert biztosított volna. Erre azonban csak egy nagyobb politikai látókörrrel, általános vezetői képességekkel is rendelkező vezénylő tábornok lett volna képes. Ezek mellett ahhoz, hogy Miklós Béla személyesen is átmenjen a szovjet csapatokhoz a hadsereg átállítása előtt kétségtelen, hogy a letartóztatástól való félelme is hozzájárult. Ezt maga a tábornok a háború után a következőképpen fogalmazta meg. Október 16-án reggel 8 órára Heinritzi vezérezredes, a felettis hadseregcsoport parancsnoka magához rendelte Miklós Bélát. „Tudtam, hogy ennek csak egy következménye lehet: *Heinritzi német tábornok le fog tartóztatni*. Ebben a drámai szituációban határozotam

⁵ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban — HL.)

Tanulmánygyűjtemény (továbbiakban — Tan. gy.) Békeelőkészítő III. doboz. A/II/10. Kéri Kálmán tanúvallomása 1945. június 20-án Szálasi és társai ügyében, és uo. Tan. gy. 2599. Kéri Kálmán 1964-es visszaemlékezése.

⁶ Teleki-féle jegyzőkönyv. *Gosztynyi Péter*: A Moszkvai Magyar Bizottság történetéből. Új Látóhatár. XIV (XXII). évf. 1971. november 30. 5. sz. 511—512. o. és HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. háború után készült tanulmánya, amelyben írója a fenti jegyzőkönyvet idézi. A két idézett jegyzőkönyv szövegében semmi lényeges eltérés nincs!

⁷ Sz. *Stemenko* hadseregtábornok: Európa szívében. II. A Fáklya VII. évf. 10. számának melléklete. 3. o.

el, hogy mint parlamenti átmegyek az oroszokhoz, miután a kormányzó akaratának másképpen érvényt szerezni nem tudok.”⁸

Még egy tévhitet kell a fenti tények alapján eloszlatnunk. Mégpedig azt, hogy Miklós Béla és kísérete „a további harc reménytelenségét látva...” a szovjet csapatokhoz átmenve „megadta magát”.⁹ A korabeli magyar szereplők szerint mind a 4., mind pedig a 2. Ukrán Front vezetésében érvényesült egy olyan törekvés is, hogy az önként átváltó magyar csapatokat azonnal lefegyverezzék.¹⁰ Ezt a fenti idézet tanúsága szerint Miklós Bélával és Kéri Kálmánnal is megkísérelték a 4. Ukrán Fronton. E kérdésnek, a megadás, illetve lefegyverzés kérdésének nemcsak a tudományos értékelés oldaláról van jelentősége, hanem abból a szempontból is, hogy éppen az 1. magyar hadsereg sorai-ból több ezer ember állt át október második felében azzal a Miklós Béláék által is és szovjet segítséggel is propagált céllal, hogy magyar hadsereg alakul a szovjet oldalon és az részt vesz a németek elleni harcban, a Magyarország felszabadításáért folyó küzdelemben. Átváltásuk után azonban azonnal lefegyverezték őket, és később sem sikerült fegyverrel harcolniok hazájuk felszabadításáért.

Ez a kis kitérő ne feledtesse velünk, hogy az 1. magyar hadsereg parancsnoksága a saját felelősségére még a szovjet oldalon sem mert azonnal cselekedni a magyar fegyverek megfordíttatása érdekében. Ehhez is várta a fegyverszüneti küldöttség utasítását, illetve beleegyezését, és csak azután kezdett el ez irányban tevékenykedni. Ehhez azonban előbb meg kell vizsgálnunk a szovjet vezetés törekvését a moszkvai magyar fegyverszüneti bizottsággal kapcsolatban, és az utóbbi politikáját a felvetett kérdések vonatkozásában.

A fegyverszüneti küldöttség utolsó tevékenysége Moszkvából Budapestre az a rádiósürgöny volt, amelyet 16-án a déli órákban adtak fel és közölték, hogy valamennyi 15-i budapesti táviratot továbbítottak a szovjet kormánynak. Ezt az értesítést Budapesten már nem kaphatták meg. Tulajdonképpen ezzel a tevékenységgel a fegyverszüneti küldöttség és Horthyék között valamennyi összeköttetés megszakadt, és a kormányzó átváltástól történt visszalépésével és lemondásával a küldöttség státusza is bizonytalanná vált. A szovjet kormány és a szövetségesek mégsem szakították meg a kapcsolatot a volt horthysta kormány küldöttségével, hanem megkísérelték azt is felhasználni az ország — már ismertetett formájú — átváltásának megindításához.

Ennek megfelelően már *október 16-ról 17-re* virradó hajnalon a *küldöttséget a szovjet vezérkari főnökségre kérték megbeszélésre*. Itt

⁸ Paál—Radó: A debreceni feltámadás... I. m. 39. o.

⁹ Magyarországi felszabadító hadműveletek 1944—1945. Budapest, 1964. 37. o., és A Nagy Honvédő Háború története. I. m. 316. o.

¹⁰ Lásd: HL Tan. gy. 2599. sz. Kéri Kálmán 1964-es visszaemlékezése. (Egy része megjelent: Népszava, 1963. október 26-i számában), továbbá: Kéri Kálmán visszaemlékező válasza dr. Karsai Elek kérdéseire, amelynek egy példánya a szerző birtokában van.

Kuznyecov vezérkarifőnök-helyettes miután közölte, hogy Budapest a leadott közleményt nem vette át, tehát a közvetlen összeköttetés megszűnt, tájékoztatta a magyarokat Miklós Béla átállásáról. Majd a szovjet tábornok Miklós vezérezredes jellemzésére vonatkozó kérdéseket tett fel: hogy milyen ember és megbízható-e? nemcsak „életét mentendő szökött-e át?“, és hogy fog-e a hadsereg Miklós tábornoknak engedelmeskedni? Ugyanis Miklóst is, Veress Lajost és Vörös Jánost is a rádió szerint már leváltották. Valamennyi feltett kérdésre a magyar küldöttség tagjai igen pozitív választ adtak. „Ez esetben — folytatta Kuznyecov tábornok — a Delegáció előtt egy fontos feladat áll: kitűzni Miklósnak a feladatokat, mert ő azért jött át, hogy a hadműveleteket az oroszok ellen megszüntesse és a németek ellen harcoljon. Minden döntés a Magyar Delegációtól függ.”¹¹

Ezt a Miklós által kért és a szovjetek által is támogatott megoldási formát a volt fegyverszüneti küldöttség azonban nem vállalta. Pedig az adott helyzetben legalább az ő *gyors és határozott* cselekvésük még menthetett volna valamit a helyzeten. Ehelyett azonban halogató, időhúzó, hatásköri vitába kezdtek, mondván, hogy előbb Veress Lajost kell megtalálni, illetve Miklóssal beszélni, hogy Horthy parancsára jött-e át, vagy sem. Érdeemes ezzel kapcsolatban részletesen idézni a Teleki Géza által leírt jegyzőkönyvet, amely azt tükrözi, mintha a magyar küldöttség nem is magyar érdeket képviselne, s a szovjet tábornokok pedig szinte erőltetik Magyarország megmentését a háborús katasztrófától!

„*Faraghó Gábor*: Legjobb volna, ha valamelyikünk lemenne Miklós-hoz és onnan Veresshez, hogy együtt legyen a Magyar Delegáció és az 1. meg a 2. hadsereg.

Kuznyecov: Miért akarjuk ezt. Kétkelünk-e Miklósban?

F. G.: Nem, de a mi főnökünk vagy a Kormányzó, vagy Veress.

Kuznyecov: Ezzel szemben Miklós azt állította, hogy a Magyar Delegáció adja az utasításokat — ezt ő úgy érti, hogy a misszió képviseli a legfelsőbb hatalmat, amelynek jogában áll eldönteni minden cselekvést.

Szent-Iványi Domokos: Hogy tudjuk ezeket Miklós tudomására hozni és vele az érintkezést felvenni?

Kuznyecov: Miklós egyik orosz hadtest vezérkaránál van. Ők nem kísérték a hátszágba, hogy ne legyen távol a hadseregtől.

Sz. D.: Egyetlen járható út eszerint az, hogy egyikünk (Miklós-hoz) repüljön.

Kuznyecov erre felhívja Antonov tábornokot telefonon. Antonov Kuznyecovon keresztül kérdezteti, tud-e a Magyar Delegáció parancsot adni Miklósnak, hogy harcoljon a németek ellen.

¹¹ Teleki-féle jegyzőkönyv. *Gosztanyi P.*: Id. hely 512. o. és HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. tanulmánya, 216. o.

Sz. D.: Erre csak az esetben tudunk válaszolni, ha beszélünk vele.”¹²

A szovjet katonai vezetés szerint tehát nem Veress Lajos vezérezredes keresgélése a fontos, hanem a magyar hadsereg azonnali szembe fordítása a németekkel. A küldöttség azonban ragaszkodik a Miklóssal való előzetes beszélgetéshez. A szovjet vezetés ezt is lehetővé teszi. Közvetlenül Sztálin utasítására egyrészt a delegációt beköltöztetik Moszkva elővárosából a belvárosba, hogy az összeköttetése minden irányban jobb legyen, másrészt Miklós Bélát nyomban a 4. Ukrán Front parancsnokságára hozzátják, hogy telefonösszeköttetésbe kerülhessen a magyar fegyverszüneti küldöttséggel.

Az intézkedéseket követően közölték a magyar küldöttséggel, hogy 17-én délután 2 órakor lesz a telefonbeszélgetés Miklós Bélával. Ezután Kuznyecov a nyilas kormány tagjairól is érdeklődött, a küldöttség nevében Szent-Iványi engedélyt kért, hogy a moszkvai nagy rádióadón leadhassa előre megbeszélt titkos kapcsolatfelvevő hívását Veress Lajos és Bánffy Dániel részére. Az engedélyt megkapták, s ettől kezdve néhány napon át napjában háromszor megismételte a három üzenetet a nagy leadó.¹³ Eredményt azonban nem érthettek el ez úton sem, mert egy nappal korábban már Veress is letartóztatták a németek.

Október 17-én a déli órákban ismét megbeszélést folytattak Kuznyecovval, és közben sor került a telefonbeszélgetésre is Miklós Bélával. A szovjet vezérkarifőnök-helyettes a legújabb budapesti hírekről tájékoztatta a magyarokat. Ismertette többek között, hogy az ügyek viteletől eltávolították Horthyt, aki ekkor visszavonta a fegyverszünetről tett kijelentését. Közben befutott Miklós Béla vonala, akivel Faraghó Gábor mintegy 45 perces beszélgetést folytatott. A beszélgetés lejegyzett szövege megmaradt, így azt, mivel jelentősége az adott helyzetben döntő lehetett, pontosan lehet értékelni.

Faraghó különösen sokat kérdezősködött Horthyról, Veress Lajosról, Heszlényi tábornokról, a 3. magyar hadsereg parancsnokáról és Farkas Ferenc tábornokról, ezek egymáshoz való viszonyáról, Miklósnak velük való összeköttetéséről, Veress Lajos kormányzói megbízatásáról, és az 1. magyar hadsereggel tartott kapcsolata állásáról stb. Miklós Béla a válaszok megadása mellett világosan megmondta Faraghónak, hogy a kormányzó instrukciója számára az volt; „Vegyem fel az oroszokkal és veletek az érintkezést. Magyarországon felfordulás van, Szálasi vette át a hatalmat.”

Ebből a közlésből is látható, hogy Miklós Béla a fegyverszüneti küldöttségtől várt feladat jellegű tájékoztatást. Határozott utasítás vagy parancs azonban tőlük sem hangzott el. „Miután önálló hadműveleteket nem vezethetünk — szól Faraghó iránymutatása —, az orosz vezérkar utasításai szerint kell eljárunk. Szent-Iványi fel fog keresni;

¹² Uo. 512—513. o.

¹³ HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. tanulmánya. 217. o.

vele minden kérdés tisztázandó. Az operációkat az orosz vezérkar irányítja. Vegyed fel az érintkezést Veress Lajival és Heszlénnyel. ... Parancsodat Kormányzó úr nevében add ki." Vagy egy másik helyen a következők az útmutató szavak: „Állítsátok össze az orosz vezérkarral a harci terveket, maradj ott az orosz parancsnokságon, míg Szent-Iványi megérkezik, keress összeköttetést Veressel. Szálasiék ki-nevezték László Dezsőt az 1., Major Jenőt a 2. hadsereg parancsnokának. Mindkettőt le kell tartóztatni." Ha Szent-Iványi Domokos megérkezéséig szükség lenne a németek elleni fellépésre, teljesítsd az orosz parancsnok intézkedéseit.”¹⁴

Ezekkel az utasításokkal sem a vezetést váró Miklós tábornok, sem az őt segíteni igyekvő szovjet parancsnokság sokra nem ment. A lényege az egésznek az, hogy a németek ellen csak szovjet parancsra kell fellépni, egyébként mindent a kormányzó nevében kell tenni, ill. meg kell várni Horthy megbízottjának, Veress tábornoknak az előke-rülését, vagy a küldöttség egyik tagjának megérkezését a front parancsnokságára.

A Faraghó—Miklós telefonbeszélgetés után a szovjet vezérkarifőnök-helyettes hozzájárult és megszervezte, hogy Szent-Iványi és Nemess őrnagy szovjet repülővel már 18-án Miklóshoz, a 4. Ukrán Front parancsnokságára utazzon. Annak ellenére tette ezt a szovjet vezetés, hogy a horthysta tábornokok és politikusok még mindig húzódoztak a tényleges németellenes harctól, elsősorban a Horthy-uralom jogfolytonosságának biztosításával, vagyis továbbra is hatalmuk valamilyen formájú átmentésével törődtek. A szovjet elképzelés az volt, hogy ha csak lehet az 1. magyar hadsereg, és esetleg a 2. is, szembeforduljon a németekkel. Ha ez elérhető — Horthy Miklós elhurcolása miatt ugyan *személyes részvétele nélkül*, de a neve alatt —, mód nyílna legalább a fronton érvényesíteni az előzetes fegyverszüneti szerződést. Ha így meg lehet rövidíteni a háborút, emberi életeket és anyagi értékeket lehet megmenteni, ez a kompromisszum a még határozatlankodó horthystákkal is bizonyos eredményeket hozhat.

Dálnoki Miklós Béla vezéreztetéses a Faraghóval folytatott telefonbeszélgetés után egy kicsit többet mert már vállalni. A felülről, Sztálintól is jövő szovjet javaslatra, hogy hadseregét a németek ellen fordítsa, most már pozitívan reagált. Erre az állásfoglalásra Stemenko a következőképpen emlékszik vissza. „Petrov beszélt erről (hogy forduljon a németek ellen — K. M.) a magyar tábornokkal. Miklós gondolkodóba esett. Nehezen szánta rá magát, hogy német fasiszták ellen forduljon. Mégis hozzáfogott azonban, hogy kidolgozza parancsát. Október 17-én mutatta ezt meg I. J. Petrovnak. »Parancs az orosz hadsereg elleni katonai tevékenység megszüntetéséről és a német hadsereg elleni harc megkezdéséről.«”¹⁵

¹⁴ Uo. 219—220. o. és lásd még: Teleki-féle jkv. *Gosztonyi P.*: Id. hely 514—515. o.
¹⁵ Sz. Stemenko: i. m. 3. o.

Az átállt 1. magyar hadsereg parancsnokságának erről a kezdeti tevékenységéről Kéri Kálmán, a hadsereg volt vezérkari főnöke is értékes adatokat közölt 1945-ös tanúvallomásában és későbbi visszaemlékezésében. Az október 16-i átmenést követően 17-én Liszkóba vitték Miklós Bélát és kíséretét, a 4. Ukrán Front parancsnokságára, Petrov vezérezredeshez és Mehliszhez, a front haditanácsa tagjához. Ők Illés Béla szovjet őrnagy tolmácsolása útján tájékoztatták a magyar tiszteket, hogy Budapesten a németek és a nyilasok átvették a hatalmat, s azt is megmondták, hogy telefonon beszélhetnek Moszkvával, a fegyverszüneti bizottsággal, amelynek két tagja egyébként rövidesen Liszkóba jön. A telefonbeszélgetés után — folytatódik Kéri leírásának lényege — nyomban megegyezés történt egy közleményben a magyar csapatok számára, amelynek az alapgondolata az, hogy „Magyar honvéd hű maradj Kormányzódnak, Horthy Miklósnak tett esküdhöz.” Ezt követően, bizonyos meggyőző vita után, a szovjet parancsnokokkal este folytatott újabb megbeszélésen megállapodtak egy, az 1. magyar hadseregnek szóló, kiáltványjellegű parancs kiadásában. Ezzel kapcsolatban, írja Kéri, elfogadták javaslatát, hogy a „hadsereg hadosztályai Nagyszöllös—Munkács—Ungvár vonalra vonuljanak vissza és a fő útvonalakat szabaddá téve, megadott körzetekben további alkalmazásra gyülekezzenek.”¹⁶

Ezeknek a magyar és szovjet javaslatoknak alapján készült el Miklós Bélának az 1. magyar hadsereg átállítását célzó parancsa, még október 17-én este. A parancs szövege ugyan nem áll rendelkezésünkre, de Stemenko idézett munkája szovjet források alapján bőven ismerteti és idézi is. Erre támaszkodva a következőkben rekonstruálható: A hadseregparancsnok tájékoztatta beosztottjait a kormányzó fegyverszüneti tárgyalásairól, melyek célja, hogy „minél hamarabb befejeződjön a szerencsétlen háború — szölt szószerint a parancs —, és fel tudjuk használni az utolsó lehetőséget hazánk népének jobb jövője biztosítására”. Elmondta, hogy a fegyverszüneti tervezet Magyarország önállóságát és függetlenségét biztosítja, „a magyar királyi hadsereg megtartja fegyverét, és a még Magyarországon tartózkodó megszálló, harcoló német egységek ellen fordítja”. „Élve parancsnoki jogával — írja Stemenko —, Miklós megparancsolta a magyar csapatoknak, hogy haladéktalanul, de legkésőbb október 19-én 6 órakor szüntessenek be a szovjet csapatok elleni minden katonai tevékenységet, és ettől kezdve csapatoknak megparancsolta, hogy ugyanaznap tíz órától kezdjék meg visszavonulásukat állásaikból az előre meghatározott körzetekbe. »A visszavonulás útjában álló német egységeket meg kell semmisíteni! — idézi Stemenko közben újra a parancs szövegéből. — Ebben segítségünkre lesz az orosz hadsereg.«” Miklós Béla parancsa így fejeződik

¹⁶ HL. Békeelőkészítő. III. doboz. A/II/10. Kéri Kálmán tanúvallomása 1945. január 20-án, és uo. Tan. gy. 2599. sz. Kéri 1964-es visszaemlékezése.

be: „E percben, amikor hazánk létének kérdése dől el, a jelen parancs teljesítéséért érzett történelmi felelősséget személy szerint mindazokra ruházom, akik parancsomat megkapják.”¹⁷

E parancsnak a magyar seregtestekhez történő eljuttatására — miután a szovjet parancsnokság sem Miklóst, sem Kérit nem kívánta veszélynek kitéve átengedni — 14 önkéntes magyar hadifogoly tisztet választottak ki, akiket Kéri Kálmán és Tulpanov ezredes eligazítása után 18-án reggel indított útnak a magyar csapatokhoz Miklós Béla.¹⁸

Végre, a nagy késéssel és jóvátehetetlen idővesztéssel beindított hadseregátállási akciót követően, 18-án kora este érkezett meg a moszkvai fegyverszüneti küldöttség két megbízottja, Szent-Iványi Domokos és Nemess József őrnagy Liszkóba. Este fél 9-kor már meg is tartották az első megbeszélést, amelyen magyar részről Miklós tábornok és kísérete, valamint Szent-Iványi és Nemess őrnagy vett részt, szovjet részről pedig Petrov frontparancsnok távollétében Mehlisz vezérezredes 3 tábornoktársával és Illés Béla őrnagy, valamint Oldner Valdimir hadnagy, tolmácsok.¹⁹

A tanácskozáson a magyarok, elsősorban Szent-Iványi, folytatták az újabb idővesztéseget eredményező, a horthysta jogfontonosságot biztosító alapon álló véleményük védelmét. A kölcsönös informálások után ugyanis Szent-Iványi ismertette a moszkvai tárgyalások eredményeit, és röviden a magyar politika 1941-től történt alakulását, majd közölte, hogy Horthy Veress Lajost nevezte ki utódának és miniszterelnöknek. Ezek után Szent-Iványi — ahogyan saját véleményét leírta — „legsürgősebbnek Veress megtalálását tartotta s azt, hogy a vezérezredes ezután azonnal bocsásson ki proklamációt”. Ezzel szemben „Mehlisz véleménye szerint Veress megtalálása előtt a szükséges proklamációt Miklós vezérezredes és a moszkvai magyar küldöttség is kiadhatja”.²⁰

A megbeszélések végeredményét és azt, hogy Mehlisz javaslata nyomán e megbeszéléseken, tehát október 18-án, vetődött fel először új magyar kormány megteremtése szükségességének a gondolata — egy 19-én, Szent-Iványi és Moszkvából Faraghó között lefolyt telefonbeszélgetés feljegyzett kivonatos jegyzőkönyvéből ismerhetjük meg. E szerint, jegyezték fel Szent-Iványi jelentését, „minden lehető elkövetnek, hogy felvegyék a kapcsolatot Veress dezignált miniszterelnökkel.

17 Sz. Stemenko: i. m. 3. o.

18 HL. Békeelőkészítő. III. doboz. A/II/10. Kéri Kálmán tanúvallomása, és uo. Tan. gy. 2599. sz. Kéri 1964-es visszaemlékezése. Stemenko tábornok munkájában csak 10 hadifogoly tiszt útnakindításáról beszél. Ez valószínű pontatlan, mert valamennyi hadtest és hadosztály parancsnoksághoz is el kívánták juttatni a parancsot. Az összes ilyen parancsnokság száma pedig 10-nél több volt. Egyébként e kérdés szóba került a 18-án este folytatott magyar–szovjet katonapolitikai megbeszéléseken is, amelynek anyagát az azon résztvevő Nemess József naplójában leírta. Ő is 14 hadifogoly tiszt útnakindítását jegyezte fel Mehlisz vezérezredes esti tájékoztatója alapján (Lásd: Nemess József naplóját, amelyet a szerzőnek betekintésre és felhasználásra rendelkezésére bocsátotta.) Ugyancsak a 14-es létszámot adja meg Pál–Radó: A debreceni feltámadás. I. m. 41. o.

19 HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. tanulmánya. 221. o.

20 Uo. 232. o.

Az a körülmény, hogy Veress mindmáig nem adott magáról életjelt, azt a gyanút kelti, hogy a németek a miniszterelnököt letartóztatták. *Ez esetben haladéktalanul új kormány alakítandó. Olyan politikusokból, akik nem tartózkodnak a németek által megszállt területeken*. (Kiemelés — K. M.) Szent-Iványi csak egy nevet, báró Bánffy Dánielt említi meg, mint szóbajövő minisztert, de a mellette szóló indokai elárulják rendszerátmentő elképzelését. Azért felel meg Bánffy, mert, egyrészt „közeláll a kormányzóhoz”, másrészt, „bizalmi embere volt Telekinek”, továbbá, mert „részt vett a moszkvai magyar delegáció megszervezésében”.²¹

A 18-i megbeszélés további eredménye, hogy „Miklós vezérezredes felveszi a kapcsolatot a 2. Ukrán Fronttal. Odairányít egy honvédszázadost. Az ottani magyar politikusokat igyekszik összegyűjteni és belőlük alakítják meg a szükséges apparátust”.²² Kéri ezredes szerint a tervbe vett tiszt Gyulay százados lett volna, akit Szegedre kívántak irányítani a 2. Ukrán Fronthoz. „A kirendelésnek az volt a célja — Kéri szerint —, hogy a már felszabadított területen a 2. Ukrán Front főparancsnoksága támogatásával olyan egyéneket keressen, akik az új magyar politika és közigazgatás számára alkalmasak és szükségesek.” 20-án Mehlisz vezérezredes már több magyar tiszt Szegedre küldését is javasolta a jelzett feladattal, de végül erre egyáltalán nem került sor, mivel semmi lényeges eredmény a 4. Ukrán Front ellenőrzése alatt álló területen a magyar átállás ügyében nem mutatkozott sem katonai, sem pedig politikai téren.²³

E tárgyalás eredménye az a célkitűzés is, hogy „ha az új kormány megalakul, azonnal kiáltvánnyal kell fordulni Magyarország népéhez. A hadsereghez Miklós vezérezredes intéz kiáltványt”. A két kiáltványnak lényegét tekintve azonos tartalmúnak kell lennie. Az új kormány létrejöttéig viszont a moszkvai delegációnak kell a kiáltványt kibocsátania. Emellett erős németellenes propaganda szervezésére, a német rágalmak és szovjetellenes hazugságok széles körű leleplezésének szükségességére is megegyezés történt.²⁴ Tehát 18-án este formailag Mehlisz javaslatait fogadták el.

Liszcón a következő napokban részben a fenti megbeszélés alapján, részben újabb javaslatok szerint kezdődött meg a munka. Miklós és Szent-Iványi már másnap írásba foglalták óhajaikat az általuk elképzelt megoldáshoz. Részben ekkor derült ki, hogy csak formailag fogadták el Mehlisz ajánlatát. Ezek az óhajok Szent-Iványi leírása szerint a következők:

²¹ A telefonbeszélgetés nyugatra vitt „kivonatos jegyzőkönyvét” idézi Gosztonyi P.: A Moszkvai Magyar Bizottság történetéből c. munkája. Id. hely 516. o.

²² Uo.

²³ HL. Békeelőkészítő. III. doboz. A/II/10. Kéri Kálmán tanúvallomása, és dr. Karsai E. kérdéseire adott visszaemlékező válasza.

²⁴ A telefonbeszélgetés „kivonatos jkv-ét” idézi Gosztonyi P.: id. hely 516–517. o.

„1. Érintkezés haladéktalan felvétele Veress Lajossal, Bánffy Dániellel és Aczél Edével. (Tehát nem új kormány, hanem jogfolytonosság — K. M.)

2. Telefonbeszélgetés Moszkvával.

3. A budapesti és külföldi rádióadások hallgatása.

4. Rádió leadási lehetőségek (elsősorban a közben megszüvegett proklamáció leadása).

5. Propaganda kifejtése a magyarországi atrocitások ellen.

6. Az orosz fogságban levő magyar tisztek és katonák szabadlábra helyezése és Miklós alá való haladéktalan beosztása.

7. Géppuskás magyar törzsszakasz Miklós katonai intézkedéseinek végrehajtása érdekében Miklós alá beosztva.

8. Irodai felszerelés, írógép stb.”²⁵

Hogy a szovjet javaslatot csak formailag fogadták el, kiderült akkor is, amikor *Mehlisz vezérezredes azt ajánlotta Miklós Bélának: vegye át ő a megalakítandó új, de Horthyt elismerő kormány miniszterelnöki tisztét.* Miklós azzal utasította ezt vissza, hogy Horthy miniszterelnök-jelöltje Veress tábornok, ő csak a katonai együttműködés szabályozása céljából jött a 4. Ukrán Front parancsnokságára, és szerinte Veress sorsa tisztázásáig „kár bármilyen más politikai lépést megtenni”.²⁶

Október 19-én és 20-án Liszkón a hadseregszervezési előmunkálátokat, a Szegedre átküldendő magyar tisztek kiválogatását és felkészítését is végezték még. Közben feszülten várakoztak magyarok és szovjetek egyaránt arra, lesz-e foganatja a hadifogoly tisztekkel 18-án az első hadsereghez küldött átállási parancsnak. Végre ezzel kapcsolatban 21-én kedvező hír érkezett a frontról. Vasváry József vezérőrnagy, akinek Miklós ideiglenesen átadta a hadseregpáncsnokságot, a tizenhatodik hadosztállyal elfoglalta a Miklós parancsa által elrendelt felvonulási helyet.²⁷ 20-án már a magyarok között is az új kormányalakítás szükségességéről folyt beszélgetés.²⁸

20-án este a magyar előkészületi tevékenység némileg erősödött. Petrov, visszaérkezve a Front parancsnokságára, késő este tanácskozást hívott össze a magyar kibontakozás ügyében. E tárgyaláson, miközben Moszkvával szovjet és magyar részről is fontos telefonbeszélgetések erősítették meg a felvetett kérdéseket, döntés született arról, hogy *Miklós Béla és törzse másnap a frontra indul és megalakítja a szervezendő magyar hadsereg főhadiszállását.* Átmenésüket a magyar oldalra, esetleges megsebesülésükkkel, vagy elesésükkkel járó politikai bonyodalmak miatt nem támogatta a szovjet fél. Ígéretet tettek viszont, hogy a 4. Ukrán Front területén levő magyar tiszt és katona hadifoglyokat

25 HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. tanulmánya. 222. o.

26 Gosztonyi P.: A Moszkvai Magyar Bizottság történetéből Id. hely 517. o.

27 Nemess J. naplója. 1944. október 21-i bejegyzés.

28 Uo. 1944. október 20-i bejegyzés.

fegyverükkel együtt az alakuló magyar hadsereg rendelkezésére bocsátják. A szervezendő főhadiszállás biztosítására Miklós Béla egy fél század géppisztolyos egységet is kapott. Arról is döntés született, hogy felhívásokkal, röplapokkal, hangszórón keresztül erőteljes propagandát kell kifejteni a magyar csapatok között.²⁹

E tanácskozáson Miklós aznap elkészült második kiáltványtervezetét is megtárgyalták.³⁰ A kiáltványnak, valamint más röplapoknak a szovjetek által kívánt élesebb hangját Miklós Bélának nem akarták vállalni. Bizonyos vita után azonban lényeges vonatkozásokban elfogadták a szovjet álláspontot.³¹ Ezen a tanácskozáson döntöttek arról is, hogy Szent-Iványi és Nemess őrnagy Faraghóék kérésére a legrövidebb időn belül visszatér Moszkvába.

1944. október 21-én Miklós vezérezredes és törzskara valóban elutaztak Lisztkőről a frontra, Alsóvereckére. Itt harcálláspontot rendeztek be, melyet hivatalosan a „Magyar Hadsereg Főparancsnoka Hadiszállásának” neveztek. *Alsóvereckéről még 21-én Miklós Béla egy újabb parancsot adott ki „Az 1. honvéd hadsereg tisztjeihez és katonáihoz!”*, és *„A Magyar Fegyveres Erő Minden tagjához!”*, továbbá *„Kiáltvány”*-t valamennyi magyar katonához. Mindkettőben Horthy kormányzó nevében tudatja a katonasággal az előzetes fegyverszünet megkötésének tényét és tartalmának azt a leglényegesebb részét, hogy az Magyarország függetlenségét és önállóságát biztosítja, s a magyar hadsereg fegyvereit megtartva az ország érdekében a német megszállók ellen harcolhat. Mindkét dokumentum tartalmazta továbbá, hogy a kormányzót a németek megtámadták, letartóztatták, őrizetben tartják és a nyilasokat juttatták hatalomra. Ezzel a német birodalom az ország ellenségévé vált, amit egyébként Horthy Németországnak szóló hadüzenete is megerősít.³² Ez utóbbi ugyan nem felelt meg a tényeknek, de tanúsítja a kormányzónak azt a tervét, amelyet Miklós Béla a Horthyval még október 12-én folytatott tanácskozáson ismert meg, ti., hogy Magyarország Németországnak a háborúból való kilépéskor hadat is üzen.

Miklós Bélának ez a parancsa az antifasiszta nagyhatalmakkal kötött megállapodás célját — *csak a németellenességet hangsúlyozva* — így határozta meg: „Megmenteni a magyar népet attól, hogy elvérezzék a német világhódító tervekért és visszaszerezni az ország függetlenségét, kiüzve hazánk területéről a német megszállókat.” Ezután, mint a rangban legidősebb magyar tábornok, közli parancsát: „a német fogságban sínylődő Kormányzó rendelkezése értelmében *megparancsolom*, hogy

²⁹ Uo. és HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. tanulmánya. 222. o.

³⁰ HL. Békeelőkészítő. III. doboz. A/II/10. Kéri K. tanúvallomása, és uo. Tan. gy. 2599. sz. 1964-es visszaemlékezése.

³¹ Nemess J. naplója. 1944. október 20-i bejegyzés.

³² Mindkét dokumentum egy-egy kézirati példányát l.: UMKL. II/1-a. Miniszterelnökség töredékes iratai. B. VIII/1. Miklós Béla birtokügye. 849—850. sz.

haladéktalanul vegyék fel a harcot a német megszállók és Hitler magyarországi réme, a Gestapo magyarországi ügynöke, a magát miniszterelnöknek nevező, hazaáruló Szálasi Ferenc pribékjei ellen. . . *elrendelem*, hogy minden magyar tiszt és katona, minden rendelkezésére álló eszközzel a Hazához, a magyar néphez és a *Lefelsőbb Hadúrhoz való töretlen ragaszkodással* (Kiemelés — K. M.) harcoljon” a megszálló német gyilkosok és hazaárulók ellen. Parancsba foglalja még a hazaárulókkal való könyörtelen leszámolást, a kisebb csoportoknak a partizánharc megkezdését, illetve a kisebb-nagyobb egységeknek szervezeten a szovjet csapatokhoz való átállást, hogy ott „vezetésem alatt az Orosz hadsereggel együtt *harcoljunk Magyarország létéért, függetlenségéért és becsületéért*. Vitéz Miklós vzds. sk. 21. 10. 44.”³³

A „Kiáltvány” az azonos tartalom mellett annyiban tér el az idézett parancstól, hogy *részletesen tájékoztat* a Kormányzóval történekről és az általa kötött előzetes fegyverszüneti egyezményről. Emellett nem parancsol, hanem közli a magyar haderő tervezett németellenes harcát, és szösz szerint folytatva: „Felszólítok ezért minden jóézésű magyar katonát, aki az eskü szentségével tisztában van, hogy csak azoknak az előljáróknak engedelmesskedjenek, akik a német fegyveres alakulatok ellen vezetik őket. Ne feledjétek el 1944. március 19-ének szégyenfoltját, bosszuljátok meg a Legfelsőbb Hadúron ejtett gyalázatot.

Ütött a visszafizetés órája! Vitéz Miklós vzds. sk. 21. 10. 44.”³⁴

Miklós Béla kiáltványát és parancsát, s a rölapok tucatjait tízezerszám sokszorítva szórták le a szovjet repülők a magyar állások felett, illetve hangszórón sugározták azokat. A kiáltványnak és a parancsnak azonban ekkor már túl nagy hatása nem lehetett. Ehhez egyrészt túl későn adták ki. A 16-tól eltelt 5—6 nap alatt a német—nyilas vezetés mindent megtett az első magyar hadseregben, hogy a felbomlást, a szervezett és mindennemű további átállást megakadályozza. Másrészt, most is meglátszott és nagyban éreztette is hatását az, hogy a hadsereg tisztjeinek jó része szintén fasiszta beállítottságú, illetve németbarát vonalat követő volt és önálló tevékenységre képtelen. Továbbá, csökkentette hatásosságát az a körülmény is, hogy a kiáltványt és a parancsot csak a szovjet oldalról adta ki a volt hadseregpáncsnokság s ott viszont még mindig nem volt önálló magyar seregtest, sem egy hadosztály, sem egy dandár, amelyhez csatlakozhattak volna az esetleg átálló magyar egységek. Úgy tűnik, hogy egy ilyen magyar seregtestnek a lengyel, cseh és a román hadosztályokhoz hasonló működtetése jelentőségét túl későn ismerte fel a szovjet vezetés is. Talán emiatt is halasztódott egy szabadságharcos magyar dandár, vagy hadosztály felállításának engedélyezése szovjet területen. Ezért az átálló

33 Uo. 850. sz.

34 Uo. 849. sz.

magyar katonák a hadifogságon túl biztosan másra nem számíthattak. A hadifogság pedig rossz ajánlólevélnek bizonyult.

Mindezen leglényegesebb s elsősorban katonai vonatkozású okok mellett bizonyos kedvezőtlen politikai hatása lehetett annak is — bár katonai téren ez jelentéktelen szerepet játszhatott —, hogy a kiáltványok kevés programszerű ígéretet tartalmaztak. Ugyanis a több száz- ezres magyar hadseregek tagjainak óriási többségét parasztok és munkások alkották. Rájuk a demokratikus szabadságjogoknak, a különböző szociális, bérügyi és egyéb anyagi kérdéseket érintő problémák megoldásának, a földreformnak stb. programba vétele hatott volna a legpozitívabban. Ezek azonban távol állottak mind az átállt katonatisz- tektől, mind pedig a Moszkvában tárgyaló fegyverszüneti bizottság tagjaitól.

A magyar csapatok közötti felvilágosító munkát mind a 4. mind pedig a 2. Ukrán Front területén nagy energiával végezték a szovjet csapatok politikai szervei is, akik között igen sok emigráns magyar kommunista és átállt, illetve hadifogságból önként jelentkezett magyar antifasiszta dolgozott. A szovjet kormány, illetve főparancsnokság magyar vonatkozásban még nem adott ki olyan központi direktívát, mint amelyet a román átállásakor, vagy a finnek háborúból való kilépésekor. Még mindig vártak az előzetes fegyverszünet valamilyen formájú és területű realizálódására. Ugyanakkor a frontok fokozták a magyar csapatok irányában a propaganda-tevékenységet, illetve felkészültek a magyar lakosság között végzendő munkára is. Még szeptember utolsó harmadában, a 4. Ukrán Front keretében kiadták — a korábban létrehozott magyar kommunista frontpropaganda csoportra alapozva — Illés Béla felelős szerkesztésében a „Magyar Újságot”, amelyet elsősorban röplapként terjesztettek a magyar csapatok között.³⁵ Október második felében viszont, amikor már ez az ukrán front is szabadított fel Kárpátukrajnában magyarlakta területet, kiadták ez lap „Híradó” című mellékletét „a magyar lakosság számára”.³⁶

A 2. Ukrán Front politikai osztálya szeptember végén és október elején alakította ki az előbbihez hasonló erőkből magyar vonatkozású frontpropaganda csoportját. E munkára ide is az emigráns magyar kommunisták egész csoportja került.³⁷

Mindkét Front politikai osztálya által a szemben levő magyar egységek számára kiadott felhívások és röpcédulák, az egész propaganda- tevékenység tartalma szigorúan követte azt a fő politikai vonalat, amelyet a felső szovjet vezetés, s az egész antifasiszta koalíció határo-

35 Párttörténeti Intézet Archivuma (továbbiakban — PTI. Arch.) KI—II. 864. Farkas Mihály 1944. szeptember 10-i levele Rákosi Mátyásnak, és uo. KI—II. 861. Illés Béla 1944. szeptember 21-i levele Rákosi Mátyásnak.

36 Híradó. „Kiadja az Arcvonal Politikai Osztálya a magyar lakosság számára”. Az 1. szám 1944. október 19-én jelent meg. Október 31-től Hírek címmel jelenik meg.

37 PTI. Arch. K. I—II/864. Farkas Mihály 1944. szeptember 25-i levele Rákosi Mátyásnak, és uo. KI—II/861. Rákosi Mátyás október 28-i levele Illés Bélának.

zott meg Magyarországgal kapcsolatban. Ez azt jelentette a most tárgyalt október közepi és végi időben, hogy az előzetes fegyverszünetnek megfelelően, az átállást látszólag vállaló Horthy kormányzó és vezetése, illetve október 15-e után — a tények pontos ismerete hiányában — formálisan még elismert vezetése alatti állam, és az átállás reményében úgy mint Romániában, az azt segítő egész gépezet s funkcionáriusgárda, támogatásra talált szovjet részről. Ez a politika sokoldalúan megnyilvánult a szovjet politikában, attól kezdve, hogy az átállt tábornokok és a fegyverszüneti delegáció szovjet segítséggel helyi és központi orosz és magyar nyelvű lapokban is a *németellenes harcra való mozgósítás mellett* fejthettek ki Horthyt és államát továbbra is elismerő propagandát. Ezt az állásfoglalásukat a fő cél megvalósítása érdekében tiszteletben tartotta a szovjet fél. A frontok politikai osztályai által kiadott felhívások is megerősítették ezt a politikát. Pl. e napokban a 2. Ukrán Fronton kiadott egyik röplap a magyar tábornokok, tisztek és katonák átállásra és a németellenes harcra való buzdítása mellett még a rendőröket és a csendőröket is hasonlóan, sőt állásuk megtartását garantálva kezeli. „Rendőrök és csendőrök! — szól a röplapnak e része —, Fordítsátok fegyvereiteket a hitleristák ellen és kövessétek azokat, akik harcot folytatnak ellenük. A németek hazudnak és becsapnak titeket. Mindazoknak, akik szakítanak a németekkel, nincs semmi félnivalója a Vörös Hadseregtől, a felszabadító Hadseregtől. Önökik garantált a betöltött állásuk és vagyonuk megtartása.”³⁸

Ez a támogatás szovjet részről az átállónak vélt Kormányzó és követői számára 1944 októberében és novemberének elején, az *antifasiszta nemzetközi célok elsőbbségéből* indult ki, s a spontán kialakuló népi, forradalmi baloldali mozgalom radikalizmusának hátrányára is megnyilvánult. Esetenként ez utóbbiak Horthyt teljesen elvető éles kritikája, illetve túl radikális, már közvetlenül szocialista célú gazdasági és politikai követelései, akadályozták a fentebb vázolt átállítási céloknak a horthystákkal együtt tervezett megvalósítását. Ennek volt a következménye, hogy a felszabadult területen a helyi erők által indított lapok egy részét néhány szám megjelenése után a 2. Ukrán Front vezetése leállította. Így pl. az október 15-én megjelent első kommunista újságot, az orosházi „Népakaratot” 7 szám után, az október 18-án megjelent kommunista „Szegedi Népakaratot” 9 szám után és a 11-én Békéscsabán, felszabadult területen legelsőnek megjelent kisközvetítő „Alföldi Népujságot” is.³⁹ E rendelkezések okát írásban ugyan nem indokolta a front politikai osztálya, de különböző visszaemlékezések és korabeli levelek egyértelműen bizonyítják, hogy e lapok élesen Horthy-

38 P.T.I. Arch. F—1012.

39 L. Keresztes Mihály: Az első lépések. Budapest, 1971. 19—20. o., és Vas Zoltán 1944. október 17-i és 21-i levele Rákosi Mátyásnak, amelynek másolatát Vas Zoltán bocsátotta a szerző rendelkezésére.

ellenes és túl radikális, már proletárforradalmi követeléseik, állásfoglalásaik miatt kerültek betiltásra.⁴⁰ Ez egyébként világosan kiderül ezen újságok megmaradt példányainak cikkeiből is. Pl. a Szegedi Népakarat 1944. október 18-i első száma vezércikkében ezt olvashatjuk, „Országvesztők és Országmentők” címmel: „Egyedül arról nem beszélt Horthy Miklós, (15-én — K. M.) hogy amikor élete és a nép élete között kellett választania, önmagát és nem a nemzetet mentette... Nincs mentés számára. ... Horthy árulója a magyar népnek.” E szám belső oldalán pedig már a cím is feltűnő: „A magyar nép többsége szembefordult Horthy és Szálasi fasizmusával.”⁴¹

A Horthyékkal kapcsolatos viszonyban nem elméleti, de az állami és katonai kapcsolatok titkossága miatt, bizonyos időbeli informáltsági lemaradás folytán, különbség következett be a szovjet vezetés és a magyar emigráns kommunista vezetés politikájában.⁴² A szovjet vezetés már szeptember közepétől kompromisszumos politikát folytatott Horthy kormányzóval. A magyar kommunista párt moszkvai Bizottsága azonban erről — annak titkossága miatt — azonnal nem kapott tájékoztatást, s így tovább folytatta korábbi, kissé merev, Horthyt és a horthysta politikusokat teljesen elvető, velük minden kompromisszumot elutasító politikáját. Ez a politika a Kossuth rádió adásaiban is érvényesül még az október 15-ét követő 1—2 hétben is,⁴³ és a különböző, a magyar emigráns kommunisták által irányított lapokban, pl. az *Igaz Szóban* is. Sőt a vezetés élesen fel is lépett az ellen, ha a szovjet lapokhoz hasonlóan Horthyékat elismerő, magasztaló sorok jelentek meg magyarul. Pl. Rákosi Mátvás 1944. november 3-i Illés Bélának küldött levelében a Magyar Újságban leközölt Miklós Béla nyilatkozattal kapcsolatban a következőket írta: „Nagyon vigyázzon, hogy a lapban semmi

40 Vas Zoltán 1944. október 17-i és 21-i levelei Rákosi Mátvásnak és dr. Balogh István, a Kiszgadópart Szeged és környéki plébános vezetőjének visszaemlékező válasza a szerző kérdéseire. A leírt és aláírt visszaemlékezés a szerző birtokában.

41 Szegedi Népakarat, 1944. október 18.

42 Gerő Ernő, az emigrációs párttrészlég egyik vezetője e problémára vonatkozó kérdésre a szerzőnek a következőket válaszolta: „Kérdés: A szovjetunióbeli magyar kommunista emigráció a magyar hadifogoly főtisztek elé a Horthy-ellenességet is feltételül szabta meg egy antifasiszta hadsereg felállításához. Saját, vagy szovjet álláspont volt ez? 1944 szeptemberétől a szovjetek hajlandók Horthyval tárgyalni, a magyar kommunista emigráció továbbra is élesen bírálja Horthyt, vagy hallgat róla. Ugyanakkor az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatában megemlíti Horthyt. A finn taktika nem követelte a Mannerheim elleni fellépést, talán túl merev taktika volt ez a Horthy-ellenesség 1944 őszéig? Válasz: Horthyval kapcsolatban a magyar kommunista emigráció vezetőinek az volt az álláspontjuk, hogy amíg Hitlerrel megy, addig szembe kell szállni vele. Ebben a tekintetben nem volt semmiféle nézeteltérés vagy különbség a magyar emigráns vezetők és a szovjet vezetés között. De létrehozhatott némi „fáziseltolódás”. Ez abban nyilvánulhatott meg, hogy a szovjet vezetés titokban bizonyos kapcsolatokat létesített Horthyval, s erről a magyar kommunista vezetők csak később értesültek. Ez magyarázhatja meg az álláspontokban esetleg megmutatózó eltérést. Mint tudjuk, Horthy csak miután minden próbálkozása, hogy az angolszászokkal legyen kapcsolatban és kössön fegyverszünetet, eredménytelen maradt, végszükségben szánta rá magát arra, hogy a Szovjetunióhoz fegyverszünetért forduljon. Ekkor is felemás módon járt el, húzta-halasztotta a döntő lépéseket, és semmiféle reális intézkedéseket nem tett, hogy a magyar hadsereget szembefordítsa a hitleri német hadsereggel, s az ország népet a náci hódítókkal. A megkötött, de életben nem lépett fegyverszünet nagyrészt Horthy hibájából nem lépett életbe. Horthy ki is akart ugrani, meg nem is. Félte a németektől, de még jobban a szovjetektől és a magyar néptől. Ezért vetéltette el a fegyverszünetet. Mindezt magyarázhatja az említett különbségeket, de Horthy megítélésében teljesen azonos volt a magyar kommunista emigráns vezetők és a szovjet vezetés *kritériuma*.”

43 PTI. Arch. Kossuth rádió 1944. október második fele adásainak anyaga.

Horthy dicséret többé bele ne csusszon... Miklós nyilatkozatában ügyes horthysta propaganda van, amit semmi körülmények között nem lett volna szabad átengedni. Ugyanez vonatkozik a Teleki külpolitikai dicséretére is...⁴⁴ Jellemző, hogy a csaknem ezzel a levéllel egy időben, november 11-én a Pravdában megjelent Vörös János következő befejezésű felhívása: „Éljen a szabad, demokratikus Magyarország, Horthy kormányzó vezetése alatt!”⁴⁵ Ugyanez a Vörös Hadsereg Központi lapjában, a Krasznaja Szvjezdában is megjelent.⁴⁶

A magyar párt moszkvai Bizottságának ez a Horthyékkal szemben követett politikai vonala november közepére, második felére megváltozik és teljesen azonos lesz a szovjet álláspontéval. A Rákosi által annyira kifogásolt Miklós-nyilatkozat utólag, december 18-án a Szege-den megjelenő Délmagyarországban teljes egészében napvilágot látott, benne a kifogásolt Horthyt és Teleki Pál külpolitikáját dicsőítő részek is.⁴⁷ Vörös János előbbi felhívása pedig a Magyar Újságban már a november 12-i szám első oldalán megjelent magyarul is.⁴⁸ Hasonló változás következett be a Kossuth rádió propagandájában is.

A liszkói megbeszélések Miklós Béláék frontra utazásával még nem értek véget. Elutazásuk napján, október 21-én este, Szent-Iványi még tanácskozott a 4. Ukrán Front parancsnokaival, akik a késő éjjelbe nyúló „beszélgetésben körvonalzták a lehetőségeket — írja Szent-Iványi —, amelynek során kijelentették, hogy »most már kizárólag Miklós lehet miniszterelnök, (miután Veress nem található meg) és Szent-Iványi külügyminiszter.«⁴⁹ Szent-Iványi ugyanúgy, mint Miklós korábban, udvariasan kitért a külügyminiszteri tárca esetleges elvállalása elől. Miklós Béla miniszterelnökké való jelölésével kapcsolatban Mehlsiz vezérezredes liszkói javaslatára érdemes felhívni a figyelmet, mert ezt az álláspontot a központi szovjet vezetés is magáévá tette és fenn is tartotta, mind Horthy további államfői elismerése esetére, mind pedig később a teljes új jogi alapú ideiglenes kormányra vonatkozóan is.

Szent-Iványi Domokos és Nemess őrnagy Liszkóból 22-én reggel utazott el és 23-án délután érkezett meg Moszkvába, szovjet repülőn⁵⁰ és ott azonnal bekapcsolódtak az igen élénk és fontos tanácskozásokba.

A szovjet vezetés, mialatt a 4. Ukrán Fronton a magyar hadsereg átállítási kísérletei folytak, Moszkvában sem volt tétlen, hanem a vázolt általános és magyarországi politikai — katonai céljainak megfelelően itt is aktívan kezdeményezett, újra és újra. A magyar fegyverszüneti küldöttség Moszkvába történt beköltözése után (a régi ma-

44 PTL. Arch. KI-II/861. Rákosi Mátyás 1944. november 3-i levele Illés Bélának.

45 Pravda, 1944. november 11. 2. o.

46 Krasznaja Szvjezda, 1944. november 11.

47 Délmagyarország, 1944. december 18. 3. o.

48 Magyar Újság, 1944. november 12. 1. o.

49 HL. Tan. gy. 2577. Szent-Iványi D. tanulmánya. 223. o.

50 Nemess J. naplója. 1944. október 22-i és 23-i bejegyzés.

gyar követség közelében, a Vorovszkij utca egyik mellékutcájában) 20-án este Faraghót és Telekit újabb fontos tanácskozásra hívták a szovjet vezérkar épületébe. A megbeszélésen szovjet részről Antonov és Kuznyecov tábornokok vettek részt, a tolmácsokon kívül. Antonov kifejtette, hogy a Magyarországon kialakult helyzet nem jó. A kormányzóról nem tudnak semmit. A lakosság és a hadsereg mindenről tájékozatlan, hiszen a hatalom a német fasiszták által támogatott Szálasi kezébe került. Mindezeknek következtében: „a szovjet kormány szükségesnek látja — jelentette ki hivatalosan is Antonov — minél hamarabb egy kormányközpontot alakítani, a mostani nyilas kormány ellensúlyaként. A megalakítandó kormány világosítsa fel a lakosságot és a hadsereget, gyűjtse maga köré azokat, akik a háború ellen vannak és akik a németek ellen akarnak harcolni. Hogy ennek a kormánynak ne legyen nehéz helyzete, az orosz kormány egyelőre nem kívánja az előzetes fegyverszüneti feltételek teljesítését. Fő feladata a hadsereg és a lakosság felvilágosítása. A kormány elhelyezkedhetik a szovjet csapatok területén a front közelében bárhol, vagy Magyarország orosz megszállta más területén.”⁵¹ (Kiemelés — K. M.)

E konkrét és az elsősorban Magyarország érdekében való gyors szovjet kezdeményezést a magyar küldöttség újra csak immel-ámmal fogadta. Faraghó és Teleki kitarított továbbra is Veress Lajos és Bánffy Dániel mellett. „Ehhez, amennyire lehet, ragaszkodnunk kell — mondotta Faraghó —, mert a kormányzó levele alapján Veressnek ehhez alkotmányos alapot biztosít.” Ha azonban Veress Lajost elfogták a németek — „esetleg mi hozhatunk létre kormányt”⁵²

Ez alatt a „mi” alatt a fegyverszüneti küldöttség értendő. A szovjet tárgyaló partnerek ezt a gondolatot is támogatták, éppúgy mint azt, hogy Debrecenben, vagy esetleg — Veressre való tekintettel — valahol Erdélyben (Veress vezéreztetés székely volt) legyen a kormányközpont ideiglenes székhelye.⁵³

E tanácskozáson, tehát október 20-án vetették fel először hivatalosan egy új, de még mindig Horthyra épülő kormány megteremtésének a szükségességét. Debrecen is itt vetődik fel először, mint leendő kormány székhely, magyar javaslatra. A kormányalakítási munkákhoz Faraghó, a magyar küldöttség elnöke, kérte a szovjet tárgyaló felet, hogy az eddig átnyújtott magyar dokumentumokból (Horthy levele Sztálinhoz, az előzetes fegyverszünet hivatalos szövege és a fegyverszünet aláírási megbízatást megadó okmány) fotókópiát bocsásson rendelkezésükre. Antonov ezt megígérte és rövidesen át is adta azokat.⁵⁴ A ta-

⁵¹ Teleki-féle jkv. i. m. 518—519. o. és HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. tanulmánya 224. o.

⁵² Uo.

⁵³ Gosztonyi P.: A Moszkvai Magyar Bizottság történetéből: id. hely 519. o.

⁵⁴ E dokumentumok egy-egy fotókópiája a Párttörténeti Intézetben található. PTI. Arch. Gyűjtemény.

nácskozás végén Antonov azt is közölte a magyarokkal, hogy Vörös Jánost a budapesti belügyminisztérium körözi, tehát szökésben van.⁵⁵

E megbeszélést követően a magyar küldöttség újra csak a közvetlen Horthytól eredő, megbízatos folytonosságot kívánta követni, vagyis még mindig Veress tábornok előkerülésére várt. A szovjet fél azonban az időt és az esetleges lehetőséget ki akarván használni, újra kezdeményezett a körülményeskedő magyar küldöttségnél. Október 22-ről 23-ra virradó éjjel egy óra körül a magyar küldöttséget újra hívták a vezérkarhoz. Ott Antonov tábornok közölte, hogy szovjet értesülések szerint a kormányzót a hitleristák Németországba hurcolták, a magyar csapatok viszont a németekkel együtt támadnak Szolnok környékén. Ezek után újból felszólította Faraghót, hogy a magyar küldöttség kormányalakítási szándékát foglalja írásba és vázolja programját. „A rövid megbeszélés folyamán kialakult az a helyzet — rögzítette a Teleki-féle jegyzőkönyv —, hogy Szent-Iványit bevárjuk, átiratunkat benyújtjuk és indulunk Magyarországra kormányt alakítani.”⁵⁶

Ezen ismételt szovjet sürgetésre végül 23-án elkészítette a magyar fegyverszüneti küldöttség az első komolyabb elképzelését, célját és javaslatait tartalmazó feljegyzését a magyar kibontakozás érdekében. A tervezetet „25. MNK/1944. sz. Szóbeli jegyzéknek” nevezték el, amely több oldalon, 5 pontban és egy 17 pontos mellékletben szögezi le a teendőket és célkitűzéseket.

A fotómásolatban rendelkezésünkre álló feljegyzés abból indul ki, hogy miután a fegyverszünetet megkötni kívánó Horthy a németek elhurcolták és kijelölt helyettese, Veress Lajos sem érhető el, a kormányzótól származott felhatalmazása következtében a *fegyverszüneti küldöttség az egyetlen alkotmányos képviselője az államfő akaratának „és ugyanakkor az alkotmányos folytonosság letéteményese is”*.⁵⁷ Ezért „hivatva érzi magát, hogy a kormányzó és a magyar alkotmány nevében kezébe vegye a magyar nép jövő sorsának alakítását”. (Kiemelés — K. M.) Ebből kiindulva:

„1. A magyar küldöttség a már felszabadított területen haladéktalanul *alkotmányos kormányt kíván megalakítani* — megbízható és elsősorban németellenes személyek részvételével . . . a magyar nép csak kormányzója és az alkotmány iránt érez bizalmat. Ezért csakis a *folytonosságot képviselő kormány* befolyásolhatja és változtathatja meg a nép és a hadsereg akaratát . . .

2. A *kormány székhelyül Debrecent . . . választotta*” 1848-as függetlenségi hagyományai és amiatt, hogy „ez a város fekszik a legközelebb

⁵⁵ Teleki-féle jkv. id. hely 519. o., és HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. tanulmánya. 224. o.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ OL. Filmtár. 14086. sz. doboz. Valamennyi „Szóbeli jegyzék” francia nyelvű filmkópiája, amelyet Macartney professzor bocsátott dr. Karsai Elek közvetítésével az OL. rendelkezésére.

az 1. és 2. magyar hadsereghez”, ami megkönnyíti az érintkezést és azok átállítását.

„3. Az új kormány a náciellenes beállítottságú személyeket kívánja maga mögé tömöríteni . . .

4. Az új kormány tájékoztatni kívánja a való helyzetről a magyar népet és a hadsereg katonáit . . .” és végül,

„5. Az új kormány haladéktalanul biztosítani kívánja . . . a Vörös és magyar hadsereg együttműködését.”

Mindehhez és a 17 pontos mellékletben részletezettekhez a moszkvai magyar küldöttség kéri a szovjet kormány segítségét és „írásbeli választ”.⁵⁸ (Kiemelés — K. M.)

A 17 pontos melléklet a célokból és a tervezett irányítás, kormányzás módjából is lényegesen többet árul el. Az első pont újra leszögezi, hogy a megalakuló új kormány számára legyen megengedve, hogy minden ténykedését a jogfolytonosság, a magyar alkotmány szerint végezze. A következő pont — nem túl szerényen — azt kívánja, hogy a szövetségesek ezt a kormányt, mint amelynek fegyverszünet-kötésre vonatkozó megbízatása Horthytól van — azonnal ismerjék el „egyetlen törvényes kormányként” és ezt valamennyi rádiójukban jelentsék is be.

A harmadik pontban a Lakatos-kormány kormányzati módszeréhez való visszatérést, annak a folytatását jelölik meg. A kormány teljes belpolitikai hatásköre azonnali gyakorlásából következne — szól a feljegyzés, hogy „a politikai pártok tevékenységét be kellene tiltani, ugyan úgy, mint az esetben, ahogy a legutolsó alkotmányos kormány (értsd a Lakatos-kormányt — K. M.) funkcióit gyakorolta”. A politikai munkát és a közvélemény felvilágosítását a kormány „propagandatevékenységi központjai” látnák el. A korábbiakhoz hasonlóan a közigazgatásnak is „teljes egészében a kormány kezében kellene maradnia” és „a magyar csendőrségnek és rendőrségnek ugyan úgy, mint eddig, továbbra is biztosítania kellene a közbiztonságot”. Az így átmentett és változatlanul fungáló horthysta apparátuson keresztül és annak az egyetértésével lenne csak joga a szovjet katonai szerveknek is bármilyen igényüket kielégíteni a lakosság körében (élelmezés, elhelyezés vagy az ellenük támadók lefogása stb.). A fentieken túl, ez a változatlan államapparátus és kormányzás végezné a magyar közéletnek „a náci elemektől való megtisztítását” is.

Az 5., 6. és 7. pont (a 4. pont nincs az eredetin sem!) az előzetes fegyverszünet végrehajtásának ellenőrzésére a szövetségesek által Ma-

⁵⁸ Uo. E szóbeli jegyzék készítésekor egy kormánylistát is készített a fegyverszüneti bizottság. E szerint miniszterelnök Faraghó Gábor, külügyminiszter Szent-Iványi Domonkos, és kultuszminiszter Teleki Géza. Ezekon kívül mindegyik fegyverszüneti bizottsági tag elvált volna ideiglenesen még egy-egy miniszteri tárcát. Miklós Béla „esetleg” a kormányzót helyettesítette volna ideiglenesen, a hadsereg ügyeinek intézése mellett. A kormány ideiglenes székhelye Debrecen lett volna. Moszkvában csak Tarnay István, a küldöttség titkára maradt volna „főmegbízottként”. (Nemes J. idézett naplója. 1944. október 23-i bejegyzése.)

gyarországra küldendő bizottságról, a magyar kormány moszkvai képviselőtéről, és a volt bukaresti és szófiai magyar követségek személyzetének rendelkezésükre bocsátásáról szól. A 8—11. pontokban hadianyagot, fegyvereket, szállítóeszközöket, gyógyszert és élelmiszereket kívánnak a szerzők kapni a szovjet kormánytól azonnal a kormány megalakulása után. A 12. és 13. pontokban az oktatási intézmények „haladéktalan” kiürítését és pénzügyek terén segítséget igényeltek. A 14. pont a régi horthysta—kállaysta irreális igényeket sorolja fel, megismétli azt a kívánságot, hogy a magyarországi katonai tevékenységben, *az ország megszállásában román, jugoszláv vagy szlovák csapatok ne vegyenek részt*. A 15. pont valamennyi magyar hadifogoly szabadonbocsátását és hazaszállítását kéri, majd a 16. és 17. pont az erdélyi magyarság szabadságjogai érdekében emelt szót, illetve a „Maniu-gárdák” magyarirtó tevékenységének a beszüntetését követelte.⁵⁹

A magyar fegyverszüneti küldöttség kormányalakítási célja és annak vázolt programja igen sok mindenben kifogásolható, méginkább hiányos. Mindenekelőtt világos a feljegyzésből, hogy a küldöttség számára a fő, *az elsőrendű cél továbbra sem az ország háborúból való gyors kivezetése* és ezzel a nemzetnek a háborús pusztulástól, a katasztrófától való megmentése, hanem *a Horthyra épülő jogfolytonossággal az egész rendszer — benne gazdasági és társadalmi pillérein túl a csendőrségre és rendőrségre alapozott államapparátus — átmentése volt*. Ez magyarázza, hogy *nincs kiemelten megjelölve a német megszállók elleni harc feladata*. Erre csak közvetetten lehet a tervzetből következtetni. Pedig csak határozott németellenes harccal lehet még az átmentést is elérni — mutatta Románia példája!

Nagyfokú tájékozatlanságot és politikai analfabétizmust takar az elképzelés is, hogy a politikai pártok működését sem kívánják engedélyezni. Ezzel a magyar küldöttség tagjai tulajdonképpen annak is tanúbizonyságát adták, hogy nem értették meg az egész antifasiszta koalíció harcának politikai céljait sem. Arról nem is szólva, hogy sem a működő olasz, sem az átálló bolgár kormány antifasiszta, demokratikus pártokra épülését nem vették figyelembe, de az átálló kormány szempontjából még egy román, vagy finn formájú formális megoldást sem tartottak szükségesnek elfogadni.

Igen szembetűnő hiányossága a programtervezetnek, hogy semmiféle demokratikus célú feladatot nem tűzött ki. Sem a polgári szabadságjogok visszaállítását, sem gazdasági, szociális, népjóléti vagy agrárpolitikai tervet nem érint. Mily hatalmas rés tátongott egyrészt a tervzet szerzőinek álláspontja, ismeretei és célja, másrészt pedig a magyar nép, de az egész nemzet érdekei, törekvése és a nemzetközi viszonyok realitásának felismerése között! A szerzők álláspontjának ez

⁵⁹ Uo. 1. az egész mellékletet.

a korlátoltsága abban is megnyilvánult, hogy a valóságos helyzettől teljesen elszakadva, úgy fogalmaznak, mintha nem a Horthy-Magyarország lett volna a háborús vesztes. Mintha a szerzők diktálhatnák a feltételeket, és követeléseket is támaszthatnának a szövetségesekkel szemben.

Az ilyen alapokon és hiányosságokkal elkészült kormányalakítási programtervezet *így* igen kis mértékben, csak a legminimálisabban szolgálhatta az ország ügyét. Pedig a *realista átállási és fegyverszünet-kötési politikára* éppen ezekben a napokban *szolgáltatót* ismételt jó példát az új bolgár kormány Moszkvában tartózkodó fegyverszüneti küldöttsége. A küldöttséget vezető bolgár külügyminiszter fegyverszünetet kérő beszédében — amelyet valamennyi szovjet lap közölt is — *reálisan és önkritikusan ismerte be a Bulgária kormánya által korábban folytatott politika bűnösségét és annak vereségét. E politika ellen a bolgár nép fellázadt és a „becsületes nép uralmat tudott alakítani”, amely hatalom elszakította az országot Hitlertől, gyökeres változást jelentő új bolgár kül- és belpolitikát indított és megkezdte az államparátus megtisztítását is. Bulgária nem várta meg, hogy a szövetségesek szólítsák fel, kényszerítsék ellenállásra vagy a németellenes harcra, saját maga lépett fel önként a fasizmus ellen.* „A Hazafias Népfront kormánya — folytatta a bolgár külügyminiszter — nem várta be azt, hogy Önök ítéletükkel kötelezzenek arra, hogy szakítsuk meg az összeköttetést Németországgal, hanem mi folytatjuk azt, amit hős partizánjaink már régen megkezdtek, folytatjuk a fegyveres harcot Hitler csapatai ellen.”⁶⁰ Amennyivel reálisabb, komolyabb, tartalmasabb és határozottabb e politikai vonal, annyival szerényebb is a hangja, mint a magyar fegyverszüneti küldöttségé. Vagy fordítva, amennyivel semmitmondóbb, irreális ábrándokat űző, határozatlan és tartalmatlan a magyar küldöttség vonala, annyival fellengzősebb a kifejtése.

Ahogy nem vitte lényegesen előre a magyar kibontakozást a fegyverszüneti küldöttség fenti kormányalakítási terve, ugyanúgy nem alakult kedvezően a magyar csapatok átállításának a kérdése sem. Igaz, hogy az 1. magyar hadseregből a szovjet oldalra történt átállások száma nem lebecsülendő; szovjet levéltári adatok szerint 1944. október 20-tól 30-ig kerekén 20 ezer magyar katona és tiszt ment át a 4. Ukrán Fronthoz, közülük több, mint tízezren század-, zászlóaljkötelékben, parancsnokaikkal együtt.⁶¹ Ez azonban nem változtatott azon hogy sem Miklós Béla és törzskara, sem pedig a szovjet szervek törekvései és segítése nem tudták sem az első magyar hadsereget, vagy legalább is annak zömét, sem a 2. hadsereget átállítani. *Az első napokban folytatott huzavona és felelősség-nem-vállalás miatt elmulasztott átállítási*

60 L. az egész beszédet. Hírek. 1944. október 31. Kiadja az Arcvonal (4. Ukrán Front — KM.) Politikai Osztálya a magyar lakosság számára.

Arhiv Minisztersztva Oboronü SzSzSzR. f. 32. op. 11306. d. 573. Idézi: *Ölvedi I.*: i. m. 175—176. o., és *Gosztynyi P.*: A Moszkvai Magyar Bizottság történetéből. Id. hely.

alkalom elmúlt azzal, hogy Szálasiék leváltották a hadseregek és seregtestek parancsnokait és nyilas—németbarát tiszteket állítottak a helyükre. Ezzel tulajdonképpen annak a lehetősége is elveszett, hogy a fegyverszünet következményeként átállt magyar magasabbegységek, akár egész hadseregek képezhessék az új magyar szabadságharcos honvédség magvát. E lehetőségek elszalasztása után, 1944. október 24—25-ét követően, amikorra az említett parancsnokleváltásokat, a megbízhatatlan egységek hátravonását és a magyar alakulatok közé német egységek ékelését a németek és a nyilasok elvégezték, az új magyar hadsereg felállítását lényegében csak a hadifogságban levő katonákra és tisztekre számítva tervezhették.

A magyar hadsereg, vagy hadseregek átállásának elmaradásával tulajdonképpen az előzetes fegyverszünet Magyarország által való teljesítésének a lehetősége is kérdésessé vált. Így a teljesítésre való további várakozás is hiábavalónak tűnt. Ezt a körülményt először Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka jelezte a szovjet főparancsnokságnak. 1944. október 20-án Sztálinnak írt levelében az arcvonal megerősítését többek között azzal is indokolta, hogy Magyarországot az ellenség nem adja fel könnyen és a magyar csapatok is tovább harcolnak Szálasi mellett. Ezért a fegyverszünet teljesítésére kár tovább várni.⁶²

A 4. Ukrán Front parancsnoksága október 23-án jutott arra a következtetésre, hogy céltalan az 1. magyar hadsereg átállására tovább várni. Mindeddig e front sávjában folyt a magyar átállás leglényegesebb és legnagyobb erőfeszítéseket jelentő munkája. Ezért csak e front fenti álláspontjának kialakulása után következett be a szovjet központi szervek politikájában és katonapolitikájában lényegesebb változás. Október 23-án Mehlisz vezérezredes felkereste Miklós Bélát az alsóvereckei hadiszállásán, és látva a magyar hadsereg átállásának az eredménytelenségét arra az álláspontra helyezkedett, hogy a további várakozás sem kecsegtet eredménnyel. A magyar csapatokat is vagy szét kell verni, vagy pedig szét kell züllesztetni.⁶³

Az érintett két Ukrán Front ilyen értelmű álláspontja alapján a szovjet Főparancsnokság október 24-én jelentette a „Legfelsőbb Főparancsnoknak”, Sztálinnak, „hogy Miklós Béla parancsa nem volt kellő hatással az ellenségre”, vagyis nem állt át a magyar hadsereg. Erre „még ugyanaznap este — írja Stemenko visszaemlékezésében, közben a parancsot is idézve — a 2. és a 4. Ukrán Fronthoz és Sz. K. Tyimosenkóhoz a következő direktíva érkezett: »Tekintve, hogy a magyar csapatok tovább folytatják harctevékenységüket csapataink ellen, és együttműködnek a németekkel, a Legfelsőbb Főparancsnokság Fő-

⁶² Sz. Stemenko: Európa szívében. II. id. hely. 4. o.

⁶³ HL. 2599. Tan. gy. sz. Kéri Kálmán visszaemlékezése és uo. Békeelőkészítő III. doboz. A/III.0. Kéri Kálmán tanúvallomása 1945. június 20-án Szálasi és társai ügyében.

hadiszállása megparancsolja, a magyar csapatok ellen ugyanúgy kell harcolni, mint a németek ellen, semmilyen különbséget nem téve köztük...»⁶⁴

Ezzel a szovjet döntéssel a magyar átállás és a javasolt gyors kormányalakítási kísérletek sikertelensége folytán vége szakadt annak a lehetőségnek, hogy a felszabadító erők a horthysta vezetők egy csoportjára támaszkodva próbálják meg a magyar fegyveres erő és terület legalább egy részének a megkötött előzetes fegyverszüneti egyezmény alapján való átállítását a szövetségesek oldalára. Nem az antifasiszta nagyhatalmakon múlt, hogy ez a 8—10 napos kísérlet nem hozta meg a várt eredményt. Ez most is elsősorban az átállt horthysta politikusok és tábornokok határozatlanságán múlt. E kísérlet, ugyanúgy mint az október közepi is, az ország fegyveres erőire kívánt támaszkodni; vagyis a hadsereg kimagasló szerepet játszhatott volna Magyarországon is az ország átállításában, mint Romániában, vagy Bulgáriában stb. Erre azonban a tárgyalat okok miatt nálunk nem kerülhetett sor.

A hadseregre épülő átállási lehetőség elmúlásával a szovjet fél az egyébként is igen sok kifogásra alkalmat adó október 23-i magyar kormányalakítási tervre sem tudott érdemben válaszolni. A tervzet, mivel az elképzelt lehetőség nem vált valóra, adott formájában és keretében szintén tárgyalanná vált. A horthysta átálló csoport teljesen elszigetelt maradt, sem a hadsereg, sem más politikai erő nem állott mögötte. Ezt világosan bebizonyította az események fejlődése a katonaság körében. A politikai elszigetelődést saját maguk idézték elő azért, hogy politikájukban semmiféle demokratikus erőre nem kívántak támaszkodni.

Mindezek után Magyarország átállításához újabb demokratikusabb, szervezettebb és erőteljesebb megoldást kellett keresni.

*

A debreceni hadművelet befejezéséig — ami időben szinte egybeesett azzal, ameddig a Szovjetunió még várta a magyar átállás valamilyen formájú végrehajtását — az ország területének több mint negyed része, közel 30 százaléka már felszabadult. A felszabadított területek olyan körülmények közötti állandó növekedése, hogy a magyar átállás nem következett be s a szovjet vezetés kilátástalannak ítélte meg a horthystákra való további várakozást és arra kényszerült, hogy fegyverrel zúzza szét a Szálasi s a németek mellett magyar csapatokat is, szükségessé tett bizonyos intézkedéseket a felszabadult magyar területek megszervezésére. Miután az államgépezet sem követte a kormányzó október 15-i proklamációját, sőt annak helyi

64 Sz Stemenko: Id. hely. 4. o.

szervei is zömükben kitartottak Szálasi, illetve a német szövetség mellett, s a szovjet csapatok megérkezésekor nagyrészt felbomlott, szétesett ez a szervezet, tagjainak egy része nyugatra evakuált, a szovjet katonai vezetés arra kényszerült, hogy magyar részvétel nélkül, egyedül döntsön a felszabadított magyar területek katonai-közigazgatási megszervezéséről is.

A Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága (ÁHB) 1944. október 27-én határozatot hozott a Magyarországon harcoló szovjet csapatok parancsnoksága katonapolitikai feladatairól a magyarországi viszonyok és a magyar lakosság vonatkozásában. Ez a határozat tartalmában szinte teljesen megegyezett az Állami Honvédelmi Bizottság 1944. április 10-i, Romániára vonatkozó hasonló határozatával, amelyet akkor hozott, amikor a szovjet csapatok román földre léptek.⁶⁵ A Magyarországra vonatkozó hasonló állásfoglalást azért hozták a szovjet szervek csak egy jó hónappal az ország felszabadulásának megindulása után, mert ez alatt történt meg a magyar—szovjet kapcsolatfelvétel, indultak meg a fegyverszüneti tárgyalások, és írta alá Horthy küldöttsége az előzetes fegyverszüneti feltételeket. Mindezek eredményét, illetve teljesítését várva, államok közötti megegyezéssel, legalább a fegyverszüneti egyezményvel kívánta a szovjet kormány rendezni hadseregei és a magyar központi és helyi államhatalmi szervek közötti viszonyt, illetve a lakossághoz fűződő kapcsolatokat. Horthy átállásának elmaradásával meghiúsult a magyar—szovjet viszonynak megállapodásos, közösen szervezett rendezése is. Pedig ez a lehetőség több pozitívumot is rejtett magában. Mindenekelőtt a szuverenitás bizonyos elemeit kezdetől fogva gyakorolhatta volna az átálló magyar állam s ez lehetővé tette volna egyebek között a hadjárattal kapcsolatos terhek és feladatok szervezettebb elosztását a lakosság körében, és ugyanakkor bizonyos védelmet is nyújthatott volna a lakosság számára a háborúval járó szélsőséges kilengésekkel és viszontagságokkal szemben.

A szovjet kormány azokkal a szövetséges és baráti országokkal is, amelyeken keresztül az ellenséget üldözve csapatai átvonultak, már jó előre kormány-megállapodást kötött azért, hogy rendezze a hadseregek és az illető állam és polgárai közötti kapcsolatokat. Az emigráns csehszlovák kormánnyal már 1944. május 8-án aláírnak Londonban egy egyezményt, amely a mindenkori arcvonal zónáját kivéve — itt a legfelsőbb hatalom a szovjet frontparancsnok kezébe volt — teljesen visszaállította a csehszlovák szuverenitást.⁶⁶

Lengyel vonatkozásban, miután diplomáciai kapcsolat ekkor a szovjet kormány és az emigráns lengyel kormány között már nem volt, a szovjet külügyi népbiztosságnak a Vörös Hadsereg lengyel földre érke-

⁶⁵ Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Szozjuza v period Otyecsesztvennoj vojnü II. k. 1946. 105. o.

⁶⁶ L. az egész egyezmény szövegét uo. II. k. 117—118. o., és 123—125. o.

zésekor kiadott nyilatkozata vezette be a viszony rendezését. E nyilatkozat független és baráti országnak ismerte el Lengyelországot, és ezért katonai adminisztrációt sem kívánt bevezetni ott. A többi pontja hasonló volt a Romániával kapcsolatos áprilisi nyilatkozat tartalmához, vagyis: a Lengyelországba való behatolást csak a katonai szükségszerűség, az ellenség üldözése és a lengyel népnek nyújtandó katonai segítség indokolja. A Szovjetunió Lengyelországnak sem területét nem kívánja elvenni, sem társadalmi rendjét nem akarja megváltoztatni.⁶⁷ E nyilatkozatot követően a lublini kormánnyal 1944. július 26-án kötötte meg a szovjet kormány a csehszlovákiaihoz hasonló egyezményt, mely a közvetlen hadizónát kivéve, szintén teljes lengyel közigazgatást és fennhatóságot biztosított.⁶⁸

Románia esetében az áprilisi szovjet kormánynyilatkozatot az augusztus 23-i átállás után rövidesen, szeptember 13-án aláírt fegyverszüneti egyezmény konkretizálta. Eszerint Romániában, mint vesztes államban, a front mögött 50—100 km-es zónában minden hatalom a szovjet frontparancsnok kezében volt. Az e mögött levő területeken a román polgári közigazgatás lényegét tekintve helyreállt, azokkal a legfontosabb kötöttségekkel, hogy a szovjet katonai hatóságok valamennyi kívánságát és intézkedését figyelembe kellett vennie, s tevékenysége felett általános ellenőrzést is gyakoroltak a szovjet katonai szervek. Ez azonban, a vesztes háborúból adódó szükségszerű kötöttségek és korlátozások ellenére is, sok pozitívumot nyújtó szervezettséget és központi együttműködést tett lehetővé és biztosított Románia számára.

Hazánkban, Horthy és csoportja hibájából hasonló szervezett és egyezményrel biztosított viszony csak a felszabadulás megindulását követő negyedik hónap, 1945. január 20-a, a fegyverszüneti egyezmény aláírása után jöhetett létre. Addig a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának már jelzett határozatában lefektetett elveknek megfelelően történt a felszabadított területek katonai és polgári irányítása, szervezése és vezetése. Ezért ez a határozat kimagasló jelentőségű volt a szovjet csapatoknak és katonai szerveknek a magyar lakossággal és kialakuló helyi apparátussal való normális kapcsolatai megteremtésében.

Az ÁHB október 27-i határozata utasította a 2. Ukrán Front haditanácsát, hogy a kialakult helyzet alapján intézzen kiáltványt a magyar lakossághoz. Ebben nyújtson tájékoztatást a Vörös Hadsereget Magyarországon is vezérlő célokról; vagyis arról, hogy a szovjet csapatok bevonulását az ország területére kizárólag a katonai helyzet és az a tény tette szükségszerűvé, hogy a németek és a mellettük kitartó magyar csapatok még mindig ellenállnak. A Vörös Hadsereg nem hódító-

67 Uo. 154—155. o.

68 Uo. 156—159. o.

ként, hanem a magyar nép felszabadítójaként lépett az ország területére, nem célja megváltoztatni a fennálló társadalmi-gazdasági rendet, hanem a megszálló német csapatokat kívánja szétverni és a magyar népet a fasiszta iga alól felszabadítani.

Az ÁHB határozata a 2. Ukrán Front haditanácsára ruházta a felszabadult magyar területek polgári közigazgatásának megszervezését és ellenőrzését is. Ennek alapján a szovjet katonai hatóságok nem szerveztek saját katonai adminisztrációt a polgári élet irányítására, hanem abból az alapelvből kiindulva, hogy eredeti állapotában kell meghagyni a magyar közigazgatási szerveket, a gazdasági és politikai rendet, arra törekedtek, hogy azok funkcionálását biztosítsák. Nem alakítottak tehát sem tanácsokat, szovjetekeket, sem tanács hatalmi szerveket. „Nem célunk megdönteni a magyar rendet és helyette bevezetni a szovjet rendet” — hangsúlyozta az ÁHB határozata.

Ennek megfelelően minden megyeszékhelyre, önkormányzati jogú városba, továbbá nagyközségbe szovjet katonai parancsnokot, komendánst neveztek ki, ezek saját katonai feladataikon túl segítették újjászervezni és beindítani a magyar polgári hatóságokat, ellenőrizték azok munkáját és azt is, hogy a Vörös Hadsereg érdekeit is szolgálja-e tevékenységük.

A katonai parancsnokoknak kötelességük volt felszólítani minden intézményt és személyt a korábbi munka folytatására, de jogukban állt ugyanakkor a helyi hatalmi szervek élére vezetőt megbízni vagy újat kinevezni, ha a régiak elmenekültek. Ugyanígy jogukban állt az ipari és kereskedelmi vállalatok élére is az alkalmazottak közül új vezetőt kinevezni, ha a tulajdonos eltávozott. Ily módon kívánták a szovjet katonai hatóságok a front érdekeit és egyben a lakosság érdekeit is biztosítani mind a közigazgatás, mind pedig a termelés és szolgáltatás területén anélkül, hogy a tulajdonviszonyokhoz hozzányúltak volna. Sőt, az ÁHB rendelkezése szerint a polgárok és a magántársaságok vagyona, magántulajdona a szovjet katonai hatóságok oltalma alatt állt.

A szovjet katonai szervek tevékenységének tehát arra kellett mindenek előtt irányulnia a harc elősegítése érdekében, hogy helyreállítsa a korábbi magyar közigazgatási viszonyokat és formákat mind az államhatalom, mind a termelés, kereskedelem, az egészségügy stb. területén. Ezt a tevékenységüket, illetve a kitűzött célok megvalósítását akadályozó személyeket, vezetőket ugyanakkor jogukban állt és kötelesek is voltak haladéktalanul eltávolítani pozícióikból.

A szovjet katonai hatóságoknak ez a viszonylag nagy beleszólási és közvetlen ellenőrzői joga elsősorban azzal magyarázható, hogy központi, felelős magyar szerv, kormány, vagy gazdasági intézmény nem állt át, illetve ilyen még nem volt, s ezért minden egyes parancsnoknak közvetlenül kellett kapcsolatot teremtenie és feladatokat adnia az

egyres magyar szerveknek, üzemeknek, vagy intézményeknek. Ezzel magyarázható az is, hogy felelős magyar szerv hiányában valamennyi hírközlő eszközt közvetlen ellenőrzés alá vett a szovjet parancsnokság, a harc folytatásához lefoglalt valamennyi központi raktárkészletet és tartalékot, maga végezte a csapatok élelmezéséhez és igavonó állatok terén keletkezett szükségleteihez is a helyi beszerzéseket stb. s az ország vasútvonalait is ideiglenesen saját katonai irányítása alá helyezte.⁶⁹

A magyar kizsákmányoló osztályok fasiszta uralkodó körei által előidézett súlyos helyzetben ennek a dokumentumnak az alapján meghozott szovjet intézkedések nem a legyőzött alávetését, kiszipolyozását és gúzsbakötését szolgálták, hanem valóban a faszizmus szétverését, s ezzel együtt az általa elnyomott dolgozó nép felszabadulását segítették elő. Ezt tükrözi az a kiáltvány is, amelyet a 2. Ukrán Front parancsnoksága az ÁHB határozatának megfelelően nyomban október 27-e után kiadott és röplap formájában, s minden egyéb módon nagy számban terjesztett a felszabadult magyar lakosság között.

A kiáltvány kifejtette, hogy a Vörös Hadsereget nem vezénylik területszerző célok, nem szándékozik Magyarország társadalmi rendjét megváltoztatni, az ország területére való lépését kizárólag katonai szükségesség tette elkerülhetetlenné. Célja a faszizmus szétzúzása és az elnyomott népek felszabadításának elősegítése. A felhívás továbbá biztosította a magyar lakosságot, hogy a „polgári magántulajdon érintetlen marad” és „a helyi hatóságok és a helyi önkormányzat összes szervei, amelyek a Vörös Hadsereg bevonulásáig működtek, helyükön maradnak”. Felszólított valamennyi foglalkozási csoportot, réteget, a napszámosoktól a papokig, hogy korábbi békés munkájukat folytassák, és felhívott mindenkit a Vörös Hadsereg harcának segítésére, amelynek eredményeként „közeledik az óra, amikor a háború magyar földön véget ér, és a német rablókat végképpen kiűzzük országotkból”.⁷⁰ Ehhez a harchoz kellett a magyar népnek is némiképpen hozzájárulnia, egyelőre legalább azzal, hogy a háború likvidálását szolgáló szovjet előírásokat, kéréseket és követeléseket maradéktalanul teljesíti.

A felszabadult magyar nép nagy többsége — mint a későbbiek folyamán látni fogjuk — valóban így is fogta fel a szovjet csapatok intézkedéseit. A faszizmustól és a háborútól való megszabadulás tudatában a hadjárattal járó nehézségeket, nélkülözéseket, a csapatok élelmezését és ellátását jelentő feladatokat is megértően fogadta a lakosság nagy része. Legjobbjaik már a társadalmi felszabadulás lehetőségét is

69 Az egész határozatot lásd a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára (Archiv Miniszttersztva Oboronü SzSzsZR.) 240. f. 16392. op. 12. d. 1—7. o. Idézi: M. M. Minaszjan: i. m. 303—306. o. Magyarul megjelent: Hazánk felszabadulása 1944—1945. Budapest, 1970. 52—53. o. Idézi még: Budapest, Vena, Prága. Isztoriko-Memuarnüj trud pod obscsej redakciej marsala Sz. Sz. R. J. Malinovszkovo. Moszkva, 1965. 67. o., és *Ölvedü I.*: i. m. Utószó. 201. o.

70 Felszabadulás, 1944. szeptember 26—1945. április 4. Dokumentumok. Budapest, 1955. 7. o.

felismerték és ennek érdekében a nagyobb áldozatok meghozatalától sem riadtak vissza. Mindez azonban nem eredményezhette az egész ország háborúból való kinevezését, csak annak kis, segítő részeleme-ként jöhetett szóba. Sőt ez az az időszak, október legvége és november első fele, amikor a legkevesebb kilátás és remény mutatkozott arra, hogy az ország rövid időn belül megszabadul a német megszállástól, a faszizmustól és a háborútól.

Szálasiékát a németek katonailag megerősítették és a Gestapóval együtt, minden jelentősebb kezdeményezést kegyetlenül elfojtottak. Jelentős megmozdulás, az országnak az ő uralmuk alatt álló részéből, különösen a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának és Katonai Vezérkarának november második felében történt felszámolása után, egyre kevésbé volt várható. A horthysta politika kudarca, az átállt politikusok és katonatisztek nemakaromsága miatt erről a vonal-ról sem lehetett már határozott és hatékony kezdeményezést remélni. A felszabadult területek éppen csak kibontakozó demokratikus és for-radalmi erői pedig még mindig kisebbségben voltak az ország egész lakosságához és politikai erőihez képest.

E reménytelen helyzetben a szovjet vezetés sem látott más lehetőséget Magyarország háborúból, a fasiszta koalícióból történő kiugratá-sához, mint a katonai megoldást. Vagyis azt, hogy gyors katonai csa-pással szét kell zúzni a Magyarországon tartózkodó német fasiszta haderőt és az őket támogató Szálasi-féle csapatokat, és az így felsza-badított természetes politikai központban, Budapesten hozni létre új kormányt. E célhoz is kiegészítő, szükségszerű állásfoglalás volt az a határozata, amely önmagában nem jelenthette az ország átvezetését a szövetséges oldalra, csupán azt a célt szolgálta, hogy a magyar kiugrás elmaradásából adódó kényszerhelyzetben, egyelőre legalább a szovjet katonai vezetés próbálja a már felszabadított magyar területeket tá-mogató hátországgá megszervezni a további harchoz.

A központi magyar területek október végi és novemberi sürgető katonai felszabadítását nemcsak Magyarország átállásának politikai és hadászati céljai motiválták, hanem nemzetközi politikai és katonapoli-tikai okok is szükségessé tették. Röviden ezekkel az okokkal is fog-lalkoznunk kell, hiszen a magyar átállás és esetleg új kormány megte-remtése is ehhez a hadművelethez kötődött ekkor.

A decemberi hadművelet befejezése után a magyar térségben har-coló szovjet csapatok tevékenysége közvetlenül a Kárpát-medence központjában, Budapest térségében összegyűlt ellenséges csoportosítás ellen irányult. Ezek szétverése viszont megnyithatta az utat Bécs felé, és lehetővé tette a soron következő csehszlovákiai, sőt németországi hadműveletek megalapozását is. Így tehát Budapest térségének fel-szabadítása kimagasló jelentőségű feladattá vált a Vörös Hadsereg számára.

A fővárosnak, Magyarország központjának hadászati jelentőségét azonban a hitlerista hadvezetés is felismerte éppen Dél-Németország, Ausztria és Csehszlovákia megtartása szempontjából. Ezért nagyarányú, erőddé való átalakítási munkába kezdtek, és csapatokkal erősítették meg Budapest keletre húzódó tágabb előterét és szűkebb térségét is. Az ellenségnek ez a tevékenysége a támadó szovjet csapatoktól is alapos felkészülést követelt. Stemenko tábornok, a szovjet Vezérkari Főnökség hadműveleti osztálya akkori vezetőjének leírása szerint a vezérkarban eleinte az az elképzelés alakult ki, hogy Budapestet alapos előkészület után északról és délről megkerülve minimális frontális csapással fel lehet szabadítani.⁷¹ Az elgondolás szerint így november közepén Budapestet, és az év végére már Bécsét is be lehetett volna venni.

A budapesti hadművelethez remélt és elképzelt alapos felkészülés azonban nem valósulhatott meg. Az október közepén Sztálin és Churchill, illetve tanácsadói között lezajlott katonai és politikai tanácskozást követően meg kellett gyorsítani a támadó hadműveleteket. Churchill miniszterelnök már 1944 szeptemberében, Roosevelttel folytatott tanácskozása idején újra felelevenítette kedvenc tervét, az angol imperializmus érdekeit szolgáló balkáni partraszállási tervet. A fő cél most is az volt, amit Churchill visszaemlékezésében nyíltan be is ismert, hogy e térségben a Szovjetuniót megelőzzék az angolszász csapatok.⁷²

Ezt a tőkés, szovjetellenes vágyat és tervet a szovjet vezetésnek figyelembe kellett vennie a délkelet-európai hadműveletek megtervezésénél, s megghiúsítása érdekében elsősorban saját tervei felgyorsított megvalósításával tudott tevékenykedni. Erre mutatnak Sztálinnak a szavai, amelyeket a Churchillel folytatandó tanácskozásra készült szovjet katonai beszámoló előzetes átolvasásakor mondott Stemenkó tábornok előtt: „Ezen a helyen (értsd Magyarország — K. M.) Stemenkó elvtárs —, mondotta Sztálin — komolyabb dolgokat tervezünk. Igyekezni fogunk, hogy minél hamarabb eljussunk a hitleri Németország határaihoz. Ehhez azonban előzőleg fel kell számolnunk a magyarországi ellenállást. Éppen ide, Magyarországra kell összpontosítanunk minden figyelmünket.”⁷³ Ezt az erőfeszítést a Szovjetunióknak úgy kellett tennie, hogy a legfőbb hadműveleti irány továbbra is a Lengyelországon keresztül, közvetlenül Németországba vezető térség maradjon, amely a legtöbb, a legjobb és a legfontosabb katonai erőket és eszközöket igényelte és kapta is meg. Ugyanakkor Churchill tervét úgy

⁷¹ Sz. Stemenko: Id. hely. 5. o. (A fejezetben található hadtörténelmi leírásban és értékelésben elsősorban M. M. Minaszjan már idézett munkájára, Stemenko tábornok, Malinovszkij marsall, valamint I. T. Slemín altábornagy, a Budapestet elsőnek ostromló 46. hadsereg parancsnokának a visszaemlékezéseire támaszkodtunk. A két utóbbira vonatkozóan l.: Oszvobozsgyenyie Vengrii ot fasizma. Pod redakcii eslena- korrespondenta AN. Sz.Sz.Sz.R. A. M. Szamszonova. Moszkva, 1965. 102—115. o.).

⁷² Winston S. Churchill: The Second World War. Vol. VI. Triumph and Tragedy, London, 1954. 130. o.

⁷³ Idézi: Sz. Stemenko: Id. hely. 6. o.

kellett meghiúsítania, hogy az antifasiszta koalíció ne gyengüljön, hanem továbbra is fennmaradjon, sőt lehetőleg még erősödjék is. Vágyis, az angol balkáni érdekek érzékenységevel is számolnia kellett terveik elkészítésekor, azok megvalósításakor. Az angolszász tőkésék és az angol uralkodó körök egy része felettébb nyugtalankodott a Vörös Hadsereg délkelet-európai előrenyomulása láttán. Erről Churchill visszaemlékezésében meglehetősen nyíltan is írt. Az angol imperialisták attól féltek, hogy a szovjet csapatok tovább törnek előre Jugoszláviába és Görögországba az Adria- és Földközi-tenger partvidékeire.

Erre az angol érzékenységre, félelemre volt tekintettel a szovjet vezetés azzal, hogy a délkelet-európai hadműveletei középpontjában a Magyarország felszabadítására irányulót állította és nem tervezett hadműveletet a Balkánra, sem Nyugat-Jugoszláviába, az adriai partvidékre, sem Görögországba.

Mindezeket a kérdéseket a Churchill—Sztálin találkozón is alaposan megtárgyalták október 9-e és 18-a között. Az antifasiszta koalíció érdekeit is figyelembe vevő és az angol érdekeket is megértő délkelet-európai szovjet elképzeléssel az angolszász vezetés elégedett volt. Ez tükröződött a tárgyalásról kiadott közös kommunikéban⁷⁴ és a brit miniszterelnök október végén az angol parlamentben tett kijelentésében is. „A zavaros balkáni kérdésekben, ahol figyelembe kell venni a földközi-tengeri és a fekete-tengeri érdekeket, teljes megegyezésre jutotunk” — jelentette ki október 27-én többek között a moszkvai tárgyalásairól Churchill.⁷⁵

Churchill, miután Moszkvában meggyőződött arról, hogy a szovjet csapatok nem szándékoznak előrenyomulni a Balkánra és kifejezte az iránti meglegedését is, új formában és körítéssel, ismételten előhozakodott kedvenc tervével. Arra a szovjet tervre, hogy a Vörös Hadsereg Magyarországon fogja kifejteni fő tevékenységét, délkeleten, „Nagy-Britannia miniszterelnöke kifejezte reményét — írja a tanácskozáson szintén részt vevő Stemenko —, hogy az angol—amerikai csapatok minél hamarabb elérik Jugoszláviában a ljubljanai átjárót”. Churchillnek ezeket a szavait a szovjet vezetés nem értékelhette másként — folytatja a szovjet tábornok — „mint kormányának azt a szándékát, hogy Ljubljanán keresztül, délről megkerülve az Alpok hegygerincét, a *szovjet csapatokat megelőzve* jussanak el Magyarországra és Ausztriába”.⁷⁶ A szovjet vezérkarnak tehát Churchillnek ezt az újabb kétszínű tervét is meg kellett hiúsítania. Más eszköz nem lévén a kezében, s mivel az antifasiszta koalíció egységét is meg kellett őriznie — nem volt más hátra, mint az angolok által is elfogadott magyarországi hadműveleteik végrehajtásának ezen okból is történő meggyorsítása.

⁷⁴ Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Sojuza v period... I. m. II. k. 272. o.

⁷⁵ Pravda, 1944. október 28.

⁷⁶ Sz. Stemenko: Id. hely 6. o.

A szovjet elképzelések és tervek a magyar kiugrás katonai megoldású követelménye, a bécsi és csehszlovákiai hadműveletekhez elengedhetetlen magyar térség mielőbbi elfoglalásának szükségessége és Churchill újabb „balkáni” katonai elképzelése miatt nem változtak meg 1944. október közepe után sem. Továbbra is a szövetségesek által is helyeselt magyarországi katonai tevékenység maradt a szovjet délkelet-európai terv középpontjában. Ez kiderül többek között abból az ellenőrzésnek is beillő katonai megbeszélésből, amelyet a szövetséges angol—amerikai Földközi-tengeri Legfelsőbb Parancsnokság képviselője, Hummel tábornagy folytatott október legvégén Antonovval, a szovjet vezérkari főnökkel. Hummel az esetleges balkáni tevékenység iránt és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg erői várható tevékenysége felől érdeklődött. Antonov a jugoszláv kérdést érintő érdeklődést azzal utasította vissza, hogy „Jugoszláviába nem kívánunk behatolni. Belgrádtól nyugatra a németekkel Tito marsall hadserege fog harcolni, ezért az Önt érdeklő adatokat legjobb, ha tőle szerzi be”. A szovjet tervekre vonatkozóan Antonov megerősítette a Churchilllel október közepén kialakított álláspontot. „Jelenleg jobban érdekelve vagyunk abban — mondotta a tábornok —, hogy Magyarországot kiugrassuk a háborúból, és befejezzük a Németország elleni háborút... fő feladatunk, hogy Magyarországot kiugrassuk a háborúból, és ezért erőfeszítéseink ebben az irányban összpontosulnak.”⁷⁷

A kialakult helyzetben azonban a fenn vázolt indokok alapján a terveket és elképzeléseket a lehető leggyorsabban kellett megvalósítani, hogy a továbbiakban kevesebb áldozattal és veszteséggel lehessen a fasiszmust megsemmisíteni. Ezért került sor arra is, hogy a budapesti hadműveleteket október végén, nagyobb előkészület nélkül, azonnal meg kellett indítani.

A hadműveletet sürgető, már ismertetett kényszerhelyzetben a szovjet vezérkar azt javasolta, hogy a viszonylag *friss* 46. hadsereg indítson a Duna—Tisza közén délről támadást Budapest ellen, amelyet a szomszédos hadseregek is támogatni tudnának keletről mért csapásaikkal.⁷⁸

Sztálin, a legfelsőbb főparancsnok, fontolóra vette a vezérkar elképzeléseit, telefonon felhívta Malinovszkijt, a 2. Ukrán Front parancsnokát és követelte tőle Budapest azonnali elfoglalását. Ez a telefon-vita és a támadási parancs szakkörökben már ismert és magyarul is megjelent.⁷⁹

Ennek a parancsnak az alapján indult meg Budapest gyors felszabadításának első kísérlete 1944. október 29-én a 46. szovjet hadsereg sávjában, hogy menetből néhány napon belül birtokba vegye a ma-

⁷⁷ Idézi Sz. Stemenko: Id. hely 6—7. o.

⁷⁸ Lásd részletesen Sz. Stemenko: Id. hely. 7. o.

⁷⁹ Budapest, Vena, Prága. I. m. Malinovszkij marsall visszaemlékezése. Magyarul megjelent: Hazánk felszabadulása. I. m. 132—133. o.

gyar fővárost. E támadás során, miután Horthy átállása nem sikerült és a volt fegyverszüneti bizottsággal és az átállt tábornokokkal sem lehetett kormányt létrehozni, a szovjet vezetés nem kezdeményezett újabb kormányalakítást a szovjet oldalon levő horthysta politikusokkal és katonatisztekkel. A főváros felszabadítására várt, hogy az ott fellelhető demokratikus, németellenes erőkkel és valamennyi antifasiszta párttal is összefogva segítsen egy erős és demokratikus kormányt létrehozni, mely ki tudja vezetni az országot a hitlerista szövetségből, a rabló háborúból.

Az október 29-én egyelőre csak a 2. Ukrán Front balszárnya erőivel indított budapesti hadművelet lassan bontakozott ki. A szomszédos, 7. gárdahadsereg csak erőinek felvonultatása után, 30-án tudott támadni, s ezt követően, november 1-én kapta meg a megerősített 46. hadsereg a parancsot, hogy közvetlenül Budapest ellen induljon, és november 3-án estig menetből vegye azt birtokba. Ezután a támadás felgyorsult, és a szovjet csapatok november 3-án estig 10—15 km-re megközelítették a magyar fővárost déli és dél-keleti irányból, de a kitűzött időre a rendelkezésre álló erőkkel birtokba venni már nem tudták. A német hadvezetés új hadosztályokkal meg tudta erősíteni a Budapest körüli arcvonalat, és ezzel sikerült feltartóztatni a szovjet csapatok nem nagy erővel megindított támadását.

A Vörös Hadsereg Budapest felé való előretörése azonban így is pánikkal töltötte el a német—nyilas vezetést. Ehhez a pánikhoz kapcsolódik Budapest egyik gyásznapija, amelyet a hitlerista hadvezetés okozott a fővárosnak és lakosságának. A szovjet csapatok Budapest alá érkezésének a hírére a németek azonnal elrendelték a város hídjainak robbantásra való előkészítését. A csatazaj déli irányból egyre közeledett, s a német műszerészparancsnok már a gyutacsokat is beszereltette. Emiatt, a keletkezett zűrzavarban, november 4-én délután 2 óra körül, felrobbant a Margit-híd, maga alá temetve több mint 100 polgári lakost és mintegy 40 német katonát.⁸⁰

A szovjet főparancsnokság a német állások megerősödése után, november 4-én, az indokolatlan veszteségek elkerülése érdekében a *keskeny sávban* indított támadást leállította, és utasította a 2. Ukrán Front parancsnokát, hogy több hadsereggel együttesen támadva, keletről, észak—északkeletről és délről mért, összpontosított támadással szabadítsa fel Magyarországot fővárosát. Az újabb támadásnak november 7-én kellett volna megindulnia, de a német ellentámadás miatt csak 11-én kezdődhetett meg.⁸¹

A magyar főváros felszabadításának ez az elhúzódása újra változtatást hoz majd a szovjet kormány álláspontjában Magyarországot há-

⁸⁰ Oszvobozsgyenyie Vengrii — i. m. 31. o., Budapest, Vena, Praga ... i. m. 85. o. és H. Friessner: Verratene Schalchten. Hamburg, 1956. 169—170. o.

⁸¹ Lásd részletesen *Minaszjan*: i. m. 317. o., Budapest, Vena, Praga. I. m. 104. o.

borúból történő kivezetését, s ezzel együtt egy új magyar kormány megteremtését illetően. Addig azonban vegyük szemügyre, hogy *ezalatt a közel 3 hét alatt, amíg Budapest gyors felszabadításához kapcsolódott egy új magyar kormány létrehozásának szovjet elképzelése — mit tettek az átállt horthysta politikusok és tisztek.*

A volt magyar fegyverszüneti küldöttség az október 23-i kormányalakítási tervre adandó szovjet válaszra várakozott Moszkvában egészen 29-ig. A szovjet kormány azonban, mivel ekkor már Budapest felszabadításához kötötte az új magyar kormány megalakítását, nem adott választ erre a magyar javaslatra, s ezért a hónap végétől a fegyverszüneti küldöttség tagjai sürgetni kezdték a szovjet vezérkart.

Október 29-én egy francia nyelvű (30. MMK/1944. sz.) szóbeli jegyzék kíséretében egy hosszú memorandumot adtak át a szovjet kormánynak angolul. A memorandum bővebb informálás céljából először elemzően végigkíséri a háború alatti magyarországi politikai eseményeket. Ennek során, többszörösen aláhúzva, hitet tesz a Teleki Pál volt miniszterelnök által folytatott politika mellett, mint amely egyedül alkalmas Magyarország számára a jövőben is. A háborús politikáért és a háborúért a felelősséget minden áron igyekszik elhárítani a horthysta uralkodó köröktől, és azt szinte kizárólag a német származású tisztikarra és az ötödik hadoszlopra próbálja áthárítani. E mentegőzés során a Kállay-kormány és a Lakatos-kormány politikáját is tisztára kívánja mosni. „A Kállay-kabinet céljai és célkitűzései helyesnek tekinthetők” ... állapítja meg többek között a memorandum.⁸² Programszerűen is Horthy jogfolytonosságára alapozva, a Lakatos-kormány „egyetlen jogos utódjának” szeretné magát beállítani a fegyverszüneti küldöttség. A mentegőzések során a partizánharcnak még a lehetőségét is elveti. „Ami az esetleges gerilla-hadviselést illeti, Magyarország földrajzi helyzete teljesen lehetetlenné tette az efféle fegyveres ellenállást.”⁸³

A memorandum második részében a programot adó fejtegetések között sürgetik a fegyverszüneti küldöttségre, mint a jogfolytonosságot egyedül képviselő szervezetre alapuló kormány megalakításához a szovjet kormány hozzájárulását. A Teleki-politika folytatásán és a németellenes harc elindításán kívül azonban nem látnak semmilyen más hazai feladatot a kormány előtt, viszont szinte fennhéjázóan a szövetségesek számára tartják életbevágóan fontosnak egy általuk elképzelt magyar kormány megteremtését: „A fentiekből következik — összegezi a beadvány —, hogy az erős magyar náciellenes kormány megalakítása életbevágóan fontos és előnyös a szövetséges hatalmak és egész Európa számára.”⁸⁴

82 OL. Filmtár 14086. sz. doboz. 7. o.

83 Uo. 5. o.

84 Uo. 9. o.

Ezek az „előnyök” a következők:

„a) a német ellenállás morális gyengülése” azért, mert az utolsó német szövetséges kiválása megtörné a németeket;

„b) a német elnyomás elleni magyar ellenállás morális megerősödése”;

„c) a német katonai gépezet gyengülése” azáltal, hogy a létrehozandó magyar kormány leválasztaná a magyar csapatokat Hitlerről és ellene is fordítaná;

„d) fontos adatok biztosítása a szövetségesek részére” Magyarországról és Németországról is;

„e) a megszárlások meggátolása” és

„f) a rombolások megakadályozása” a szövetséges csapatok megérkezéséig, amelyeket a kormány „a magyar néptömegek ellenállásának megszervezésével” és „jól szervezett magyar” (kisebb) fegyveres akciókkal kívánt elhárítani.⁸⁵ Ilyen nagy „előnyöket” biztosított volna a horthysta küldöttség a szovjet kormánynak és szövetségeseinek annak fejében, hogy segítenék őket újra hatalomra jutni, és ezzel a horthysta politikai rendszert, az egész társadalmi-gazdasági rendszert átmenteni. Mindezek mellett a Teleki-, Kállay- és a Lakatos-kormány háborús politikájának a felmentését, a felelősség elhárítását is kívánták!

A kísérőjegyzékben javaslatának gyors elfogadását és érvényesítését remélve kifejti a küldöttség: „... szilárd meggyőződése, hogy a memorandum következtetései és javaslatának elfogadásával nagymértékben hozzá lehet járulni a háború megrövidítéséhez.”⁸⁶

A 29-i memorandumban foglaltak sem tartalmaztak semmi különösen biztató elképzelést a korábbiakhoz képest, sőt, annyival még kevesebbet is értek, hogy nyíltan védelmükbe vették a nem éppen demokratikus Teleki-, a háborús és szovjetellenes politikát folytató Kállay-kormány, s a sikertelen Lakatos-kormány politikáját is. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a szovjet vezetés nem reagált azonnal erre az újabb írásbeli megkeresésre sem. A magyar küldöttség október 31-én ezért Kuznyecov vezéreztetést személyesen kereste fel, hogy így is sürgesse az orosz vezérkart a kormányalakítási tervezetükre adandó választ illetően.

A 31-én este Kuznyecovnál tartott tanácskozáson semmi lényegeset nem tudtak Faraghóék elérni, csak azt, hogy a régen idejét múlt fegyverszüneti küldöttség nevet szovjet jóváhagyással is „Moszkvai Magyar Bizottságra” (MMB) változtassák.⁸⁷ Ettől kezdve hivatalosan is így hívták a volt fegyverszüneti küldöttséget. Ebbe a bizottságba azonban az átállt katonatisztek nem számítottak bele. A volt küldöttség tagjai

⁸⁵ Uo. 10. o.

⁸⁶ Uo. 30. sz. szóbeli jegyzék.

⁸⁷ Gosztonyi P.: A Moszkvai Magyar Bizottság történetéből. Id. hely. 520. o.

személyes hatalmi érdekeik miatt kínosan ügyeltek is erre és ezt állandóan hangsúlyozták.

A fenti tanácskozáson egyébként Kuznyecov közölte, hogy a magyar hadseregek nem követték Miklós Bélának az átállásra vonatkozó parancsait. A nagy frontpropaganda ellenére az „eredmény semmi”. Valószínűleg minden hadosztályparancsnokot leváltottak már Szálasiék. A foglyoktól úgy értesültek, hogy a németek Veress Lajost is le tartóztatták, a 3. magyar hadsereg parancsnoka pedig tovább harcol a németek mellett. „Most Miklós Béla áll a döntés: — folytatta Kuznyecov tábornok — jöjjön-e ide, hogy a helyzetet itt átbeszélje. Az oroszok nem presszionálják őt. Az orosz döntés jelenleg a fegyveres megoldás mellett van.”⁸⁸

A további megbeszélés nagyjából csak katonai problémákról folyt. Mindenekelőtt a Miklós Béla által magyar hadifoglyokból szervezendő hadsereg kérdéseit tárgyalták. A magyar egységek átállítására való sikertelen várakozás után, október végén Miklós Bélának nem maradt más lehetőségük, mint megpróbálni a magyar hadifoglyokból hadsereget szervezni. Miklós Béla ezt a kísérletet nagy nehezen vállalta is, Petrov és Mehlisz tábornokokkal több megbeszélést is folytatott róla. Ezekről a hadseregszervezési kérdésekről azután a MMB kérésére telefonon adott később tájékoztatást. Október 29-én Moszkvából szovjet futárgépen a következő üzenetet küldték Faraghóék Miklós tábornoknak: „Magyar kormányalakítás módozata orosz kormány válaszáig függ, amelyre eddig vártunk. Állásfoglalásuk közeli napokban eldő. Kérünk értesítést 1. hadsereg helyzetéről és eseményekről.”⁸⁹

Ennek a kérésnek az alapján jött létre november 3-án Miklós Béla kezdeményezésére egy telefonbeszélgetés közte és Faraghó között a szovjet vezérkar épületében. Miklós vezérezredes közölte: „Petrov egyetért azzal, hogy itt csapatokat szervezzek, amelyet az itteni 20 000 fő magyar hadifogolyból meg lehetne indítani és azonkívül kb. 10 000 fő fogoly van még valahol távolabb, mint ahol én vagyok... Felszerelés, fegyverzet van, sőt még lövegek is, de természetesen mindent ki kellene egészíteni.” Miklós célszerűnek tartotta, hogy ő is Moszkvába menjen a szovjet vezérkarral megtárgyalni az engedélyezést. Faraghó azonban igyekezett őt erről lebeszélni mondván, hogy a MMB már elindította a kérést a szovjet hozzájárulás ügyében. Ameddig az meg nem lesz, úgysem lehet semmit tenni. „Addig viszont az előkészítő munkálatokat — mondotta Faraghó — ott elvégezheted. Kormányt alakítani mi is akarunk, de az a kérdés a levegőben lóg, az orosz kül-

⁸⁸ HL. Tan. gy. 2577. sz. Idézi Szent-Iványi Domonkos e tanulmánya 226. o.

⁸⁹ Teleki-féle jkv. Gosztonyi P.: Id. hely 520. o. Meg kell azonban jegyezni, hogy a „Moszkvai Magyar Bizottság” név használata sem akkor a további tevékenység során, sem a visszaemlékezésekben, illetve a feldolgozásokban nem következetes. A bizottság a szovjet kormányhoz küldött további szóbeli jegyzékei az addigiaknak megfelelően, folytatólagos számozással és MMK. jelöléssel láta el, amelyet az idézeteimben is átveszek. Egyéb helyeken az MMB megnevezést használom.

ügyminisztériumban dolgoznak rajta, ha megvan ez, úgy több nehézség nincs.” A beszélgetésben még kisebb jelentőségű kölcsönös informálás történt a két magyar tábornok között Horthy lemondásának körülményeiről, az 1. magyar hadsereg egy-két leváltott, parancsnoki beosztású tisztjéről és Vörös János szovjet oldalra történt átállításáról.⁹⁰

A telefonbeszélgetés után Kuznyecov vezérezredes az október 31-én felszabadult Kecskeméten átalált Vörös János vezérkari főnökről kérdezősködött. Mi a delegáció véleménye róla és mit akar vele csinálni? Faraghó kitért az egyenes válasz elől, a Vörössel való beszélgetésen kívánta megismerni, illetve tisztázni annak október 15-i szerepét. „Egyébként is — mondotta —, megpróbálva a maga vezető szerepét egyengetni — ő nincs alárendeltségi viszonyban Vörössel. A vezérezredes rangban ugyan megelőzött, de itt, lévén az MMB elnöke, ez az alárendeltség nem érvényes.” Kuznyecov megérezvén a magyar tábornokok hatalmi rivalizálását igyekezett Faraghót megnyugtatni; „Vörös megadta magát és így hadifogoly. Önök azonban mint a magyar állam teljhatalmú megbízottai vannak itt.”⁹¹ Ezután döntött a szovjet vezérkar, hogy Vörös Jánost Moszkvába hozatja.

A Faraghó és Miklós Béla közti telefonbeszélgetés kapcsán és ürügyén az MMB november 5-én újabb hosszadalmas szóbeli jegyzékkel (35. MMK/1944. sz.) fordult a Szovjetunió kormányához. Ebben, mint a 25. MMK/1944. sz. szóbeli jegyzék konkretizálását, a Miklós Béla irányítása alatt szervezendő hadseregre vonatkozó javaslatot foglalta össze és kérte a terv jóváhagyását is. Ehhez kapcsolódva kérte, hogy a küldöttség Miklós Béla tartózkodási helyére utazhasson a szervezési munkák megtekintésére. Felhasználva ezt az alkalmat is, a küldöttség e jegyzékben ismételten sürgette az irányítása alatti kormány mielőbbi megalakítását. Indokként e sürgetéshez továbbra is azt hozták fel, hogy megakadályozzák a fel nem szabadult területeken az esztelen rombolást, és a lakosság egy részének lemészárlását. Most már azonban, mivel érezték a szovjet szervek elégedetlenségét eddigi eredménytelen tevékenységük miatt és hogy kicsúszhat a kezükből a hatalom kézbevitelének lehetősége, ígérték, hogy az általuk elképzelt kormány felkelést is szervezhetne a Dunántúlon, amely a német csapatok gyors visszavonulását is eredményezhetné. Ezek mellett bizonyos dunántúli termelési adatokat is közölt e jegyzék.⁹²

A szovjet szervek továbbra is csak a katonai vonatkozású kérdésekkel foglalkoztak a magyar ügyben. Miklós Béla, miután október végén és november első napjaiban hiába várt a 4. Ukrán Front parancsnokságán a hadifoglyok átadására — mivel azt csak Moszkva engedélyez-

90 Uo. 520—521. o., L. még HL. Tan. gy. 2577. Szent-Iványi D. Feljegyzése 266—228. o., és OL. Filmtár 14086. sz. doboz. 53. o.

91 Uo. 521. o. és HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. 228. o.

92 Lásd az egész jegyzék szövegét OL. Filmtár 14086. sz. doboz. 53—54. o.

hette —, november 6-án a front parancsnokának támogatásával, kíséretével együtt a szovjet fővárosba indult és 7-én meg is érkezett oda.⁹³ Közben azonban Miklós Béla vezérezredes még Alsóvereckéről programadó levelet írt Petrov frontparancsnoknak és az MMB-nek november elsején.

E leveleknek ugyan nem lett következménye, mert az események más megoldást nyertek, és az MMB is csak november 11-én kapta meg azt a Petrovnak szóló másolatával együtt, tartalmuk mégis igen érdekes, és fontos az elemzése is, hiszen tanúskodik írójának, a későbbi miniszterelnöknek, ekkori katonai és politikai céljairól és nézeteiről.

A 4. Ukrán Front parancsnokának írt levél azzal kezdődik, hogy Miklós Béla válaszol a parancsnok az irányú kérdéseire, hogy hol szándékozik tartózkodni és mik a további elképzelései tevékenységét illetően. A magyar tábornok azt kéri, hogy tartózkodási helyéül egyelőre Munkácsot jelöljék ki, mivel így közel lesz a front parancsnokságához és a moszkvai távbeszélő összeköttetés lehetőségéhez. „Munkácsról mielőbb Debrecenbe, avagy Szegedre szándékozom távozni — folytatta Miklós — a 2. pontban kifejtett feladatok végrehajtására.

2. További működésre vonatkozóan az alábbi javaslatot szándékozom tenni a Moszkvai Magyar Bizottságnak:

a) Az orosz hadsereg által már felszabadított magyar területen a katonai közigazgatás megteremtése és a belrend fenntartása az orosz hadsereg vezetőségével és az esetleg már megalakult magyar kormánnyal egyetértésben.

b) A már felszabadított területen egy, a németek elleni harcra hivatott magyar hadsereg megszervezése az orosz hadsereg támogatásával.

c) A hadifogságba esett magyar katonákból harci egységek megszervezése ugyancsak a németek elleni küzdelemre.

d) A ma még német oldalon küzdő magyar csapatok parancsnokaival az érintkezés keresése és őket, avagy csapataik egy részét a németek elleni harcra megnyerni.”

Végül a frontparancsnoktól a fenti kérdések mielőbbi közös megbeszélését kéri és „az elmúlt napok elvesztése után” a fenti feladatok elvégzésére kéri személyének és törzsének a 2. Ukrán Front „parancsnokának való szabályszerű átadását”.⁹⁴

⁹³ Lásd Nemess József naplóját 1944. november 8-i bejegyzés. Miklós Béla Moszkvába utazását a különböző munkák és visszaemlékezések igen eltérően adják meg. Az idézett Szent-Iványi feljegyzés (HL. Tan. gy. 2577. sz. 229. o.) november 8-át, Gosztonyi Péter két munkában (A MMB. tört. Id. hely. 518. o., és A 2. sz. hegyi dandár átállási terve, 1944 október–november). Új Látóhatár. 1969. március hó XII. évf. 1. sz. 69–70. o.) pedig november 6-át adja meg. Mindkét adat eliráson alapszik. Nemess J. idézett naplója és Kéri Kálmán szintén idézett anyagai (HL. Békeelőkészítő. III. doboz. A/II/10. és uo. Tan. gy. 2599. sz.) alapján más anyagokkal is összevetve pontosan meg lehet állapítani november 7-i Moszkvába érkezése napját.

⁹⁴ HL. Tan. gy. 2577. sz. Idézi Szent-Iványi D. 230–231. o.

Miklós Béla a levél másolatát tudomásul vétel végett külön kísérőszöveggel az MMB-nak is elküldte november elsején. E külön levélben tájékoztatta a bizottságot, hogy sem Veress Lajos tábornokkal, sem a kívánt hazai politikusokkal (báró Bánffy Dániel stb.) a kapcsolatot nem tudta felvenni. Ugyanigy az 1. magyar hadsereggel sincs közvetlen összeköttetése, minden eddigi próbálkozása sikertelen maradt. Végül a telefonösszeköttetés megteremtését szorgalmazza.⁹⁵

Ezek a levelek arról tanúskodnak, hogy Miklós Béla még ekkor sem vállalt kimagasló kezdeményező szerepet. Bár levelében először veti fel egy új hadsereg megteremtését a már felszabadult területeken, de annak és a hadifoglyokból általa szervezendő csapatoknak harcba vetését a Moszkvai Magyar Bizottság vagy kormány feladatának hagyja meg. Ő csak a szervezést vállalja, a határozott utasítást a harcbszálásra mástól várja. De nem ilyen óvatos akkor, amikor a magyar területeken a „belrend fenntartásáról” van szó. Ezt a feladatot önként és *első helyre állítva* vállalná! A demokratikus intézkedések és reformok felvázolásának lehetőségére, vagy legalább is érintésére ekkor még Miklós Béla sem vállalkozik! Nem csoda tehát, hogy e terv sem váltott ki különösebb hatást a szovjet katonai szerveknél. Petrov tábornok megbeszélte ugyan azt Miklóssal és segített neki Moszkvába jutni a vezérkarhoz, hogy ott kapjon valamennyi elképzelésére közvetlenül választ.

Moszkvába érkezését követően, 8-án Kuznyecov, a vezérkari főnök helyettese fogadta Miklós Bélát, aki neki is kifejtette hadseregszervezési tervét és elképzeléseit. Kuznyecov ezeket udvariasan meghallgatta és további megtárgyalás céljából még aznap összehozta az MMB-vel.⁹⁶

Miklós Bélának és kíséretének ez a személyes kapcsolatfelvétele elég feszült hangulatban jött létre. Gosztonyi Péter kutató e viszonyt a szereplők egy részével később folytatott beszélgetés és levelezés alapján a következőként összegezte: „Faraghó kissé tartózkodóan viselkedett Miklóssal szemben: szerette volna már ekkor személyi helyzetéből adódó vezető szerepét tisztársával elfogadtatni. Faraghó úgy gondolta, hogy a jelenlegi helyzetben nem a rangsorolás és szolgálati szabályzat, hanem a politikai pozíció a mérvadó. Neki pedig, mint az MMB vezetőjének, politikai ügyekben Miklós felett kell állnia.”⁹⁷

A szovjet vezetés, úgy tűnik, ezután nem kívánt külön-külön az egyes horthysta politikusokra, vagy katonatisztekre támaszkodni. Bár

⁹⁵ Uo. 229–230. o.

⁹⁶ L. Nemess J. naplóját. 1944. november 8-i bejegyzés és Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának... előtörténetéhez. Új Látóhatár. 1972. augusztus 15. IV. évf. 3. sz. 215. o.

⁹⁷ Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 215. o. A szerző a birtokában levő dokumentumokon kívül támaszkodott Miklós Lajosnak, Miklós Béla fiának feljegyzéseire és Csukássy-Gartner Lajos, Miklós Béla volt segédtisztjével (ekkor alezredes, később tábornok) folytatott levelezésére is.

a Horthyra épülő további tevékenységüket sem állította le. Az esetleges ezzel járó előnyt továbbra is fel kívánta használni a kompromisszumokban. Ezért igyekezett összpontosítani őket helyileg is Moszkvába. November 10-én Miklós Bélát és csoportját is átköltöztették az MMB szálláshelyére.⁹⁸ Miklós Béla hadseregszervezési tervéhez sem járultak hozzá külön, kormányalakítás nélkül. Minden valószínűség szerint Miklós eddigi eredménytelen hadseregátállítási tevékenysége és határozatlan politikai magatartása is hozzájárult ahhoz, hogy nem szervezhető magyar csapatokat önállóan, az államgépezet vagy nagyobb katonai egységek átállása nélkül. Miklós Béla személye katonai vonalon a továbbiakban csak egyszer szerepelt a szovjet vezetéskor. November elején Miklós Béla felszólítására az első hadseregbe beosztott 2. hegyi dandár összekötő tisztje levéllel jelentkezett a 4. Ukrán Front parancsnokságán átállási felajánlkozással. Petrov vezérezredes a levelet azonnal Moszkvába küldte a szovjet vezérkar útján Miklós tábornoknak, aki azt 11-én Kuznyecovtól átvette. November 12-én Miklós válaszolt, amelyet a 37. MMK/1944. sz. szóbeli jegyzékkel továbbított az MMB Kuznyecovhoz.⁹⁹ Ebben kérte a szovjet vezérkart, tegyék lehetővé Kéri ezredes gyors leutazását a 4. Ukrán Front parancsnokságára, hogy a 2. magyar hegyi dandár átállítását a helyszínen segítse, és a front továbbítsa parancsát a magyar dandárnak. E szerint a parancs szerint a „Kormányzó Úr által jóváhagyott előzetes fegyverszüneti feltételeknek megfelelően” jöhetne át a dandár a szovjet oldalra,¹⁰⁰ tehát az átállítás után magyar egységként megmaradva harcolhat a németek ellen. A szovjet vezérkar még 12-én megadta a hozzájárulást Kéri ezredes utazásához, aki azonban a rossz időjárás miatt csak 22-én tudott Munkácsra repülni.¹⁰¹ Közben november közepén a dandár néhány egysége, a Pravda hírei szerint, átállt.¹⁰² Ezt az alkalmat Miklós Béla arra használta fel, hogy nyomban újabb levélben forduljon a szovjet vezérkarhoz és sürgesse a magyar hadseregszervezést, az átállt egységek külön gyűjtését és le nem fegyverzését. Azonban sem ebből az akcióból, sem a 2. magyar hegyi dandár szervezett, teljes átállításából nem valósult meg szinte semmi. Úgy tűnik, hogy a szovjet vezetés az októberi túl negatív tapasztalatok alapján a horthysta politikusok iránt éppen politikai téren, a katonatisztek iránt pedig katonai téren nem táplált nagy bizalmat. Talán ezért húzódozott a magyar hadseregszervezés engedélyezésének megadásától is, és intézkedett a magyar politikusok és katonatisztek által javasolt ügyekben most már túl óvatosan és megfontoltan. Ez viszont lelassította még azoknak az ügyek-

98 Nemess J. idézett naplója. 1944. november 10-i bejegyzés.

99 A szóbeli jegyzéket és Miklós Béla november 12-i levelét Kuznyecovnak, I. OL. Film-tár 14086. sz. doboz. 56–57. o. és Nemess idézett naplója 1944. november 12-i bejegyzés.

100 Gosztonyi P.: A 2. hegyi dandár . . . Id. hely. 69–76. o.

101 HL. 2599. Tan. gy. sz. Kéri Kálmán 1964-es visszaemlékezése és uo. Békeelőkészítő III. doboz. A/II/10. sz. Kéri K. 1945. június 20-i tanúvallomása.

102 Pravda, 1944. november 17.

nek a szervezését és megoldását is, amelyekhez fenntartás nélkül hozzájárult és támogatott. Ez történt a 2. hegyi dandár esetében is. Mire az átállási szervezés és a magyar lépések kivitelezése megtörténhetett a szovjet oldalon, a dandárt a németek hátravonták és parancsnokát leváltották.¹⁰³

A Szálasiék mellett maradt magyar katonai erő bomlasztására, esetleges átállítására a szovjet katonai vezetés kísérletet tett az október 31-én átállt magyar vezérkari főnökkel, Vörös János vezérezredessel is. A siker reményében kompromisszumként megengedte a Horthy mellett való kiállást is.

Vörös október 16-a után bonyolult manőverekkel tudott kikerülni a nyilasok és németek hatásköréből, és végül Kecskemétre jutva Péter Varga néven, szerzetesnek öltözve, egy rendházban várta be a szovjet csapatokat.¹⁰⁴ Kecskemétről Szegeden át Arad mellé, Kuvinba vitték Malinovszkij marsall főhadiszállására.

A frontparancsnok főhadiszállásán Malinovszkij és Zaharov tábornok folytatott Vörös Jánossal hosszabb tanácskozást a német és a magyar katonai erőkről, mindenekelőtt az éppen folyamatban levő első budapesti támadás sávjában levő helyzetükről.¹⁰⁵ E megbeszélés alapján Budapest felszabadításának elősegítésére Vörös János gyors elhatározással 3-án vezérkari főnöki parancsot adott ki Horthy kormányzó nevében a magyar katonákhoz és Budapest lakosságához. E parancsban arra szólított fel, hogy a fővárost ne védjék a magyar csapatok és akadályozzák meg a hidak felrobbantását. Továbbá azt parancsolta, hogy a magyar csapatok teljes fegyverzettel álljanak át a szovjetekhez, Budapest lakossága pedig minden eszközzel támogassa az oroszokat és akadályozza a németek ellenállását.¹⁰⁶

A volt vezérkari főnök november 5-én szintér Aradról még egy — parancsot is tartalmazó — kiáltvánnyal fordult a magyar katonákhoz és a magyar néphez. A kiáltványt, egyértelmű tartalma, határozott hangvétele és Vörös János későbbi, a többi horthysta politikushoz és katonatiszthez képest demokratikus irányzatúnak mondható javaslatai miatt, szükséges részletesen megvizsgálni.

A felhívás elején tájékoztatásul közli a „kormányzótól vett utasítás szerint” határozta el az átszökést a szovjet oldalra, hogy harcot kezden „mind a németek, mind pedig a magyar nemzet árulói ellen”. „Horthy kormányzó lemondása a hatalomról törvénytelen — jelenti ki a volt vezérkari főnök és felfogása szerint —, Horthy volt és továbbra is maradt Magyarország törvényes kormányzója.” Ebből következik, hogy

¹⁰³ A 2. hegyi dandár átállási kísérletéről l. bővebben Gosztonyi P. fent idézett dokumentumokkal kiegészített közleményét.

¹⁰⁴ Vörös János e szökéséről részletesen nyilatkozott Paál—Radó: Debreceni feltámadás... i. m. 46—47. o.

¹⁰⁵ Oszvobozsgyenyie Vengrii... I. m. (Zaharov marsall visszaemlékezése) 31. o.

¹⁰⁶ Olvedi I.: i. m. a 193. o. előtti fakszimile.

az október 16-a óta kiadott parancsnok érvénytelenek, s a Horthytól kapott megbízatása alapján jogosan adja ki az ország megmentése érdekében a következő parancsokat:

„1. Az összes csapatok teljes felszereléssel és fegyverzettel, parlamentereket küldve maguk előtt, menjenek át az oroszokhoz...

2. Budapestet nem szabad védeni, miután ez esetben a fővárosunk romhalmazzá válna...”

3. A lakosság a német—nyilas kitelepítési intézkedéseknek ne tegyen eleget. „Én magam láttam, hogy az oroszok által elfoglalt városokban a lakosság éppen úgy él, mint azelőtt és az oroszok senkit sem bántanak.”

4. A Szálasi-féle katonai behívásnak senki ne engedelmeskedjék.

5. „A rendőrség és a lelkészek maradjanak a helyükön. Semmi bántódás nem fogja őket érni és folytassák nyugodtan kötelességeik teljesítését.”

6. „A zsidók üldözése haladéktalanul beszüntetendő.” Majd a termékek elrejtésre való felhívás után a kiáltványt Vörös János a következőképpen fejezte be:

„Eljen a szabad és demokratikus Magyarország Horthy kormányzó vezetése alatt.

1944. november 5.

Vörös János sk. vezérezredes,
a magyar vezérkar főnöke.”

E felhívást röplapok ezerein szórták le repülőgépről a magyar állások és városok fölött, a szovjet, az angol és az amerikai rádiók is közölték és november 9-én az Izvesztyijában, a Krasznoj Szvjezdában és 11-én a Pravdában is megjelentették.¹⁰⁷ Sajnos ennek sem lett sok hatása a magyar csapatokra. Kisebb egységektől eltekintve ezután sem álltak át a szovjet csapatok oldalára.

Vörös Jánost ezután Kuznyecov ígérete alapján Moszkvába szállították. November 7-én késő délután érkezett meg a szovjet fővárosba. Itt 8-tól kezdve Kuznyecov vezérezredes több alkalommal folytatott vele megbeszélést.¹⁰⁸

E megbeszélésekről Kuznyecov november 10-én részletes feljegyzést készített Molotov külügyminiszternek. Ebben Vörös János megmenekülésének és átállásának leírása után, őt idézve kifejti, hogy Vörös ismeri a fegyverszüneti tárgyalásokat, az elfogadott előzetes fegyverszüneti szöveget, és tud arról, hogy a kormányzó is elfogadta azt. Ismerteti, hogy Horthy Veress Lajost jelölte kormányzóhelyettesnek és leendő miniszterelnöknek. „A Horthy kormányzó által történt kormány-

¹⁰⁷ L. többek között oroszul Pravda, 1944. november 11. 2. o. és magyarul: Magyar Újság, 1944. november 12. 1. o.

¹⁰⁸ Paál—Radó: A debreceni feltámadás... i. m. 48. o.

alakítás alapja az volt, hogy az új kormány minden politikai pártot magába foglaljon, kivéve a fasiszta (nyilaskeresztes) párt képviselőit.” Az új kormányba bevonandó személyek közül Felkai, mint kommunistát, Szakasitsot az SZDP és Tildyt a Kisgazdapárt részéről nevezte meg. Vörös tájékoztatott a Horthy és Tildy—Szakasits között lefolyt megbeszélésről is. Az október 15-i eseményekről beszámolva „Vörös János vezérezredes szavai szerint — írja Kuznyecov jelentésében — Horthy kormányzó neki a következő utasítást adta: »Az esetben, ha őt (Horthyt) a németek leteszik a hatalomról és ha Veress Lajos nem lehet kormányelnök, akkor demokratikus kormányfő Miklós vezérezredes kell, hogy legyen, neki pedig — ti. Vörös Jánosnak — a kormányzó a hadsereg vezetését adta át.«”

Kuznyecovnak arra a kérdésére, hogy a magyar vezérkari főnök miért ment át a Vörös Hadsereghez, nevezett így válaszolt: „ennek parancsnokságával összekötöttségbe lépve végrehajtsa Horthy kormányzó következő utasításait:

a) Vegyen részt az új magyar demokratikus kormány megalakításában a Horthy kormányzó által megadott elvek szerint;

b) Világítsa meg a magyar nemzetnek és a hadseregnek a németek által rendezett fordulatot, továbbá közölje, hogy mi lett Horthy kormányzóval;

c) Fordítsa meg a magyar hadsereget a németek ellen és kezdje meg a Vörös Hadsereggel együtt a hadműveleteket a németek ellen.” Végül Kuznyecov tájékoztatja Molotovot, hogy Vörös írásbeli beszámolót is ígért az elmondottakról és javaslatairól.¹⁰⁹

Mielőtt még rátérnénk Vörös János ígért és megírt beszámolójára, szükséges a fenti feljegyzésbe Vörös János elmondása alapján bekerült néhány állításra visszatérni. Elsősorban arra, amely szerint Horthy elve volt az, hogy minden politikai párt részt vegyen egy új kormányban, kivéve a nyilasokat. Ez történetileg egyáltalán nem bizonyítható. Az biztos, hogy a Magyar Frontnak volt egy olyan követelése, hogy a hadsereg képviselőiből és a Magyar Front pártjaiból kell átálló kormányt alakítani. Ezt, mint már láttuk, Szakasits Árpád és Tildy Zoltán szerint a kormányzó a Magyar Front több más követelésével együtt el is fogadta, bár éppen ő maga az elfogadást kifejezetten tagadja. Talán a Magyar Frontnak ezt az ajánlatát, illetve a kormányzó által elfogadott, de meg nem valósított javaslatát adja vissza itt Vörös „Horthy alapelve”-ként. Vörösnek ez a tévedése már csak azért is lehetséges, mert a Magyar Front és Horthy közötti kapcsolatfelvétel egyik ága éppen rajta keresztül épült ki, és ő ismerte a Magyar Front álláspontját Hadácsy Rezső, illetve Felkai Ferenc útján.¹¹⁰

¹⁰⁹ A feljegyzésnek egy magyarra fordított és hitelesített példánya a PTI. Arch.-ban található. (Gyűjtemény. BM.) Ezt a szovjet vezérkar a MMB. kérésére, valamennyi Vörös János által készített feljegyzéssel együtt bocsátotta rendelkezésre.

¹¹⁰ HL. 2597. Tan. gy. sz. Hadácsy Rezső visszaemlékezése és Dolgozók Világlapja. I. évf. 2. sz. 1945. augusztus 18.

Az a tájékoztatás, hogy Felkai, mint kommunista, szóbakerült az új kormány tagjai között — szintén csak Vörös János tévedése. Felkai nem mint a kommunista párt képviselője volt az események szereplője, hanem csak Vörös János egyik összekötőjeként Hadácsy Rezső, illetve a Szociáldemokrata Párt között.¹¹¹ Valószínűleg Vörös akkor csak feltételezte, hogy Felkai kommunista. Egyébként is, a Magyar Front vezetőinek Horthyval folytatott tanácskozásán, Szakasits Árpád szerint a hadsereg és a Magyar Front lehetséges kormánya tagjairól és egyéb részletkérdésekről nem is volt szó.¹¹²

A volt magyar vezérkari főnöknek az az állítása sem bizonyítható, illetve sehol másutt nem fordul elő, hogy Horthy a saját lefogása esete megbízott Veress Lajos esetleges akadályoztatására is gondolt volna és Miklós tábornokot kormányelnöknek, Vöröst pedig a hadsereg vezetőjének jelölte volna, mintegy második biztosításként.

Vörös János, eltérően a többi horthysta politikustól és átállt katonatiszttól, a szovjet oldalra jutása után *azonnal* igen nagy energiával és gyorsasággal iparkodott kezébe venni az irányítást. Ezzel próbálta biztosítani további felszínen maradását, karrierjét is. Talán ezzel is magyarázhatók tévedései. Ugyanakkor azt is újra meg kell állapítanunk, hogy e törekvése mellett — amilyen törekvés *ekkor már* Faraghó Gábort és másokat is jellemzett — valamennyi érdekelt közül a legmeszebb ment el a politikai realitás felismerése és megértése útján. Egyedül ő értette meg és tette magáévá ekkor a valamennyi antifasiszta, demokratikus pártra való alapozás politikájának szükségességét. Ugyanígy, csak ő jutott el a társadalmi és gazdasági életben is szükséges demokratikus reformok megértésének szintjéig. Mindezeket az alább ismertett írásbeli beszámolója is bizonyítja.

Vörös János már november 9-én megírta beszámolóját „Magyarország politikai és katonai helyzetének megvilágítására”, illetve megtette az abból következő javaslatait is a „Szovjet Szövetség Vezérkari Főnökének”.¹¹³

A beszámoló elején Vörös kifejti, hogy a kormányzót fogságba vetése után erőszakkal fenyegetve mondatták le, ezért a lemondás érvénytelen. „Ebből kifolyólag Horthy Miklós ma is Magyarország törvényes kormányzójának tekintendő.” Horthy, számítva e letartóztatásra

a) már előre írásban kinevezte helyettesítőjének és miniszterelnöknek Veress Lajost, majd ezután szó szerint idézve így folytatja Vörös János:

„(Javasoltam, hogy): azon esetben, ha Veress Lajos vezérezredessel valami baj történne, gondoskodunk (gondolhatnánk) helyettesítésére

¹¹¹ Uo.

¹¹² PTI. Arch. H-sz-82.

¹¹³ A beszámoló egy magyarra fordított és hitelesített másolati példánya a Párttörténeti Intézetben található. (Gyűjtemény. B. M.)

Miklós Béla vezérezredes vagy pedig egy másik szintén demokratikusan gondolkozó tábornok által, ...” A zárójelben levő részek Vörös J. franciából történt visszafordítás utáni utólagos bejavításai!¹¹⁴ Fontos erre is felhívni a figyelmet, mert a javítások lényeges tartalmi változtatást eredményeztek a magyar szövegben anélkül, hogy a már benyújtott orosz nyelvű szöveg is módosult volna. Vagyis, Miklós Béla miniszterelnökké való javaslása, a Kuznyecovnak szóban elmondottakkal és írásban is lefektetettekkel szemben, a javítás után már nem Horthytól származik, hanem Vörös Jánostól. Egyébként is, itt már nemcsak kizárólag Miklós szerepelt, mint a szóbeli tájékoztatóskor.

Vörös János azért javasol tábornok-miniszterelnököt, mert a legzavartalanabb katonai együttműködést így lehetne biztosítani a szovjet katonai szervek és a magyar kormány között. De már előre hangsúlyozza ennek ideiglenességét, amikor leszögezi, hogy később a tábornokot „a nemzet akarata szerint polgári államférfi fogja felváltani”. Ez is figyelemre méltó álláspont, mert később pontosan ilyen ideiglenesség érvényesült a tábornok miniszterelnökkel, akit aztán polgári politikus váltott fel.

A „b)” pontban Horthy közlésére hivatkozva kifejti, hogy az „összes polgári pártok képviselőiből (Békepárt) *kormány* alakítandó”. A Békepárt itt is utólag került a szövegbe, de mutatja, hogy Vörös ekkor már a kommunistákkal való kormányalakítást is vállalta, a fegyverszüneti bizottság előtt is.

A „c)” pontban a kormány feladatát a szövetségesekkel való kapcsolat helyreállításában és a fegyverszüneti tárgyalások befejezésében határozza meg.

A „d)” pont alatt a magyar hadsereg leggyorsabb átállításának és a németek elleni harc megindításának tervét vázolja fel. Közben programba veszi a hadsereg demokratikus elvek szerinti átalakítását és a németbarát tisztektől való megtisztítását is. Igaz, „németbarát” tisztek alatt utólag, zárójelbe téve, csak „Szálasi híveit” érti.

Végül, még mindig Horthyra hivatkozva az „e)” pontban a következőket írja:

„A kormányzó úr engem bízott meg, hogy nevében és szellemében a további hadműveleteket (katonai ügyeket továbbra is) vezessem.”

„Javaslataim” címszó alatt Vörös János az alábbiakat írja: „A) Addig is amíg Budapest — mint az ország politikai központja szilárdan az orosz hadsereg kezébe nem kerül — a nagyvárosok vezető polgárai pártjaiból (békepárt) *kormánybizottság* alakítandó. E városok az 1937. évi határok innenső oldalán (határokon belül) fekszenek. (Szeged, Kecskemét, Cegléd, Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok, Szentés, Csongrád, Békéscsaba, Gyula, Hódmezővásárhely.) ...

¹¹⁴ Uo. A fordító (Nemess József őrnagy) és a hitelesítő (Tarnay István) megjegyzése a dokumentum végén.

B) A kormánybizottság elnökének vitéz Miklós vezérezredes jöhet számításba, avagy a bizottság által megválasztott más politikus.

C) A bizottság székhelyének Szeged, vagy Kecskemét látszik legalkalmasabbnak.”

E javaslati rész A) pontjára külön érdemes figyelmet fordítani, mert itt vetődik fel először magyar javaslatként az ideiglenes nemzetgyűlési választás lebonyolításakor később kialakított Előkészítő Bizottság szervezésének gondolata és később maga a választás is e formában zajlik le.

A következő részben Vörös János „a Kormánybizottság feladatait” taglalja hosszasan. Ennek lényege elsősorban az, hogy a háterszág nyugalmát, termelését és közigazgatását a szovjet csapatok segítése céljából is megszervezze „a régi törvények és közigazgatási rendszer megtartása mellett. A meg nem felelő tisztviselők legnagyobb része elmenekült. Így az igazoltatás és az oda nem való elemek eltávolítása után — szabja meg a szerző a feladatokat e téren is — a munkát a helyükön maradó tisztviselők folytatják”. Nagy reformokat a volt vezérkari főnök szerint nem ez a bizottság, hanem az új kormány fogatosítana.

Másik lényeges feladatköre lenne a kormánybizottságnak, hogy a kormány megalakításához az előmunkálatokat mielőbb elvégezze.

A következő rész a demokratikus magyar hadsereg szervezésével és Németország elleni hadbevetésével, illetve a vezérkari főnök ezirányú feladataival foglalkozik.

Végül Vörös ismételten kiemelte, hogy javaslatai teljesen megegyeznek a kormányzónak még letartóztatása előtt vele közölt nézeteivel. Továbbá, átállásának önkéntességét hangsúlyozva kéri, hogy „véletlenül se tekintsek hadifogolynak”. A fenti program végrehajtásához technikai segédeszközöket kérve a következő, nagy ambíciót tanúsító felajánlkozással fejezi be írásbeli beszámolóját: „Végül kijelentem, hogy a hadsereg megszervezésén kívül örömmel vállalom a kormánybizottság megalakítását, miután jól ismerem a helyi viszonyokat.”¹¹⁵

Vörös János határozottabb magatartása, elsősorban a szovjet lapokban is megjelent és megismert november 5-i kiáltványa, idegessé tette a fegyverszüneti bizottság tagjait. Ezért az MMB november 12-én jegyzékben fordult a szovjet kormányhoz tájékoztatást kérve „Vörös János helyzetéről és tevékenységéről”.¹¹⁶ Ezt követően, november 13-án, a szovjet vezérkar összehozta Vöröst az MMB-al és Miklós Bélával. „Vörös Jánost mind tisztársai, mind pedig az MMB polgári tagjai gya-

115 Uo. (November 10-én Vörös János még egy rövid, kiegészítő beszámolót küldött Kuznyecovnak. A benne levő indoklás szerint a 9-i jelentésből „kifelejtette” a 15-én du. nevében kiadott paranccsal kapcsolatos kérdéseket. E kiegészítő beszámolóban is tagadja, hogy köze lett volna a harc folytatását előíró parancshoz, továbbá tagadja, hogy ő a rádióban is beolvasta volna e parancsot. Akkor már nem mehetett a rádióhoz, mert a Várat a németek akkorra körülzárták.)

116 OL. Filmtár 14086. sz. doboz. „39. MMK/1944. sz. szóbeli jegyzék”.

nakvással és alig leplezett ellenszenvvel fogadták” — írja több nyugaton levő korabeli szereplő visszaemlékezésére és dokumentumaira alapozva, a már idézett kutató, Gosztonyi Péter, egyik tanulmányában.¹¹⁷ A vezető szerepért folyó harc tehát a volt vezérkari főnök megérkezésekor a magyar politikusok és tábornokok között kiéleződött. Míg Miklós Bélával az MMB és annak elnöke, Faraghó Gábor vezérezredes viszonylag simán el tudta fogadtatni elsőbbségét, addig Vörösnél ezt nem sikerült keresztülvinnie. Vörös Jánost Miklósénál nagyobb személyes ambíciói és reálisabb politikai-katonai érzéke tették veszélyessé az MMB konzervatív, *csak Horthy jogfolytonosságára alapozó*, a horthysta rendszert minden áron átmenteni akaró politikai vezetése számára.

Szovjet részről nem avatkoztak bele ebbe az elsőbbségért folyó vitába, nem álltak egyik személy, vagy fél mellé sem és nem is helyezték egymás fölé egyiket sem. A kapcsolatot továbbra is fenntartották az MMB-al, mint a volt horthysta állam küldötteivel éppúgy, mint az átállt tábornokokkal, remélve és számítva arra, hogy valamennyien elősegíthetik Magyarország kilépését a hitlerista blokkból, szembefordulását a fasiszta Németországgal, és ezzel a háború befejezését meggyorsíthatják. Ezért hallgatták meg továbbra is őket, ha akarták együtt, ha akarták külön-külön akkor is, amikor az október végi és november elei napokban, Budapest felszabadítására várva, nem is volt a szovjet tervekben közvetlenül napirenden az új magyar kormány megteremtése. Vörös János javaslatait is meghallgatta a szovjet fél, mint Miklós Bélát, feljegyzéseit átvette, mint az MMB beadványait is, de ebben az időben egyikre sem adott választ, mivel Magyarországon várta a kedvező kibontakozási lehetőségeket.

Ezekben a hetekben, október végén és november első harmadában, az emigrációs magyar kommunista politika és agitációs felkészülés is a budapesti támadás sikeres befejezésére építette elképzeléseit a magyarországi központi munkát illetően. Anélkül, hogy e munkának — későbbre tervezett — részletes tárgyalásába itt belemennénk, néhány példával szeretnénk mégis ezt az állítást bizonyítani. Rákosi Máttyás 1944. október 28-án többek között Illés Bélának arról ír, hogy Moszkvából már kevésbé tud neki segíteni, ezt a következőkkel is indokolja: „többek között azért is, mert a javaslatba hozott munkatársak jó része a 2. ukrán fronton át már Magyarországra utazott, vagy éppen készülóban van, köztük jómagam is. Remélem, hogy hamarosan Budapesten találkozunk.”¹¹⁸ Gábor József, a későbbi ideiglenes kormány minisztere, 1944. november 6-án a Kijev melletti partizániskolából, azzal kapcsolatban, hogy több magyar csoport kiképzése nem indul, ezt írja: „Az

¹¹⁷ Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 216. o.

¹¹⁸ PTI. Arch. KI-II/861. Hasonló tartalmú, a munkát Budapestre irányító levelet kap Rákosi Máttyástól október 30-án Kassai (Oldner) Géza is. Uo. KI-II/862.

íteni parancsnokságon azon a véleményen vannak, hogy holnap már Budapest fölszabadul, tehát mi mindannyian úgy is oda utazunk és ezzel partizánkurzus fölőseges. Partizántörzseket ott is lehet képezni.”¹¹⁹ Még egyértelműbben utal a fentiekre a felszabadult Szegeden működő MKP Központi Vezetőségének november 13-án kelt és az illegális, budapesti pártvezetésnek küldött levele. A fegyveres harcra való ösztönzést többek között a következőkkel indokolják: „Ezzel elérjük, hogy Magyarországot ne kezeljék ellenséges országgént, és *ki látásunk lesz, hogy Budapest felszabadítása után kormány alakuljon.*”¹²⁰ (Kiemelés — K. M.)

A Budapest felszabadítását váró és azután ott erős antifasiszta, demokratikus magyar kormány megteremtését elősegíteni szándékozó szovjet törekvés azonban november közepéig nem tudott megvalósulni. Ennek oka a főváros elhúzódó katonai felszabadítása volt. Ebben a kényszerhelyzetben a szovjet vezetés új kísérletet kezdett a magyar átállítás keresztülvitelére.

*

A Budapest birtokbavételére megindított második támadási kísérlet, mint láttuk, éppen a főcsapás irányában — Cegléd, Szolnok térségéből észak és északnyugati irányba — német ellencsapás miatt csak kése-delemmel tudott kibontakozni. November 7-e helyett itt csak 11-én indult meg a támadás.¹²¹ *Ez az elhúzódás* és az ellenség szívós ellenállása miatti *lassú előrehaladás*¹²² — úgy tűnik — arra készítette a szovjet politikai vezetést, hogy Magyarország átállítására irányuló, kormány szervezést segítő erőfeszítéseit ne kösse tovább mereven az ország fővárosának a felszabadításához vagyis *csak* a katonai megoldáshoz, mert az esetleg egyéb lehetőségek kihasználásának elmulasztásához vezethet, és a katonai eredmények kitolódásával együtt Magyarország kiválását is elodázza, felesleges áldozatokkal is járhat. Törekvése ezért arra irányult, hogy megkísérelje valamennyi *rendelkezésre álló* németellenes magyar erő egymásratalálásának segítségével létrehozni *az eddig felszabadított területeken* az antifasiszta és demokratikus célú új magyar kormányt. Vagyis a szovjet kormány — miután a korábbi, a horthysta államvezetés nem tudta Magyarországot kirántani a fasiszta blokkból és berendezésével együtt átállítani a szövetségesek oldalára, s a felszabadított területeken szervezett államgépezet sem volt — tulajdonképpen most helyezkedett arra az álláspontra, hogy az antifasiszta koalíció 1943-tól kialakított elveinek megfelelően vala-

¹¹⁹ Uo. KI—II/86.

¹²⁰ PTI. Arch. Gyűjtemény 8—1953. Megjelent nyomtatásban: Felszabadulás. 1944. szeptember 26—1945. április 4. I. m. 119. o.

¹²¹ Részletesen l. *Minaszjan*: I. m. 319. és köv. o. Magyarul Hazánk felszabadulása. I. m. 64—65. o.

¹²² Uo.

mennyi németellenes, antifasiszta és demokratikus erő új hatalmi megszerződését elősegítse. Azonban a szovjet vezetés még így is megszeremenően figyelembe vette az antifasiszta koalíció általános céljaihoz kapcsolva és érdekeinek megfelelően az *átállt horthysták* igényeit. Ez nem jelentette egyben Horthy feltétlen elismerését is, azt azonban még igen, hogy a november közepi magyar erőviszonyokat nézve még mindig nagyobb részre ezekre az erőkre való támaszkodás ígérhette magyar vonatkozásban a nagyobb reményt. Ezért a velük való további kompromisszumkeresés érdekében állt a szovjet kormánynak is.

Mіндеzen módszerbeli, formai és kisebb mértékben tartalmi változásokat a Magyarországot érintő politikában tükrözi az a konferencia, amelyet mintegy háromhetes szünet után, november 13-án újra szovjet kezdeményezésre hoztak létre a magyar kibontakozás megindításának újabb kísérleteként.

A konferenciát a szovjet külügyi népbiztos, Molotov Kreml-beli hivatali helyiségében tartották, és azon Molotov mellett Dekanozov külügyi népbiztoshelyettes, Kuznyecov, a vezérkarifőnök-helyettese és Podzerov tolmács vett részt. A magyarok képviselői az MMB három tagja: Faraghó Gábor vezérezredes, Teleki Géza és Szent-Iványi Domokos, továbbá Miklós Béla és Vörös János vezérezredesek voltak.

A tanácskozás elején Molotov érdeklődött az iránt, hogy a részt vevő magyaroknak vannak-e újabb javaslataik, illetve hogyan képzelik el a jövő magyarországi működésüket. Ezzel együtt egy igen lényeges vonatkozásban állást is foglalt az addig benyújtott valamennyi javaslattal kapcsolatban. „Vannak olyan propozíciók a delegáció részéről — mondotta Molotov —, amelyek Vörös János érkezése előtt érkeztek hozzánk és most itt vannak Vörös Jánoséi is. Ezekben arról van szó, hogy a magyarokat a németek ellen lehet vinni. *Általában Vörös János ajánlatai demokratikusabbak a delegációénál.*”¹²³ (Kiemelés — K. M.) Ezzel tulajdonképpen értésére is adta a szovjet külügyminiszter a demokratikus eszmék iránt érzéketlen és reformokat nem akaró jelen levő magyar uraknak, hogy a Szovjetunió számára nem mindegy, demokratikus politikai és gazdasági berendezkedésű lesz-e Magyarország, vagy sem.

A külügyminiszter kérdéseire a magyarok részéről Szent-Iványi válaszolt, aki még mindig igyekezett elsőbbséget jelentő különbséget tenni az MMB javára az átállt tábornokkal szemben. További javaslataik megtételéhez viszont szükségesnek tartotta, hogy az MMB és Miklós Béla megismerkedjen Vörös János említett javaslataival. Ezután mégis leszögezte, „valamennyien megegyezünk abban: 1. hogy a működést

¹²³ Idézi: Szent-Iványi D. 1945-ben elkészített tanulmányában. HL. Tan. gy. 2577. sz. 232. o. (E tanulmány a tárgyalásról készült feljegyzést szinte szó szerint végig idézi. Továbbá: Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... már idézett műben a Teleki-féle jkv-et igen bőszegesen, a leglényegesebb részeket szó szerint hozza. 216—218. o.).

azonnal meg kell indítani a németek ellen, 2. hogy demokratikus alapon és a magyar alkotmány értelmében kormányt kell létrehozni”.¹²⁴

Molotov azonnal észrevette az „alkotmányosság” mögé bújtatott magyar álláspontban rejlő, idővesztéséget eredményezhető veszélyt. Ezért a következőképpen reagált. „Az a gondolat, hogy egy magyar demokratikus kormány alakuljon — egyelőre talán nem mint alkotmányos kormány, hanem mint nemzeti bizottság — igen üdvözlendő. Ennek demokratikusnak kell lennie, minden párt részvételével. Ez előkészítendő. Nekünk mindenképpen célunk egy kormányt alakítani vagy Veress Lajossal vagy Miklós Bélával.”¹²⁵ Szent-Iványi ezután kijelentette, hogy tábornok-miniszterelnök mellett vannak, mert ez megkönnyíti az érintkezést katonai vonalon és a jogfolytonosságot is becsempészve, Vörös János elleni éllel kijelentette: „A kormányzó úr úgy Miklósban, mint Faraghóban teljesen megbízik.”

Az egész tanácskozást egyébként az jellemezte a feljegyzések és a jegyzőkönyv szerint, hogy a szovjet fél mindig újabb és újabb kérdéseket kívánt tisztázni, de a magyar fél vonakodott a részletekbe belevágni. Mintha nem magyar érdek lett volna elsősorban, hogy mielőbb felelős kormány szerv alakulhasson. A fenti — Szent-Iványi féle — fejtegetést követően — a szovjet külügyminiszter így próbált előbbre haladni: „Még közelebb akarok jutni a tárgyhoz és a részletekhez. A szovjet kormány hajlandó alátámasztani azt a működést és személyt, melyet Önök jelölnek! Önöktől függ! Teljesen őszintén meg akarom mondani — folytatta —, hogy ez a Szovjetunió és hadserege, valamint a magyarok és hadseregük érdekében van és közös érdek, hogy a németek ellen forduljanak.” Ezután újra a létrehozandó központi szerv megalkulásának helye és felépítésének hogyanja után érdeklődik. Erre a magyar fél egységes álláspontot kifejezve Debrecen jelöli meg, ahol 1849-ben Kossuth kikiáltotta a magyar függetlenséget. Molotovot a válasz ismételen nem elégítette ki. „Bizottságot, kormányt, vagy egyebet szándékoznak alakítani — kérdezősködött tovább —, vagy egy-két hét múlva akarnak csak a bizottságból kormányt alakítani? Ez a Szovjet és az önök közös érdeke. Döntsék el, melyik mód felel meg legjobban a célnak. A Szovjetuniónak kell egy központi szerv, mely leggyorsabban és legjobban végzi feladatát és ennek alakítása Önöktől függ. Önök döntenek! jobbnak látják, egy kormányt alakítunk, nekünk ez is jó, ha bizottságot, az is jó. Más szerv is megfelel.”¹²⁶

A magyar politikusok ismét a halogató taktikához nyúltak a határozott és reális javaslatok megtétele helyett. Szent-Iványi a feltett kérdésekre adandó válasza egy-két nap haladékot kért, „mert kényes kérdés”. Molotov ebbe beleegyezett, de hangsúlyozta: „közös érdekünk,

124 Uo. 232. o.

125 Uo. 233. o. és Gosztynyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 217. o.

126 Uo. 234. o.

hogy minél kevesebb áldozat legyen Magyarországon. Nekünk nagyon sok katonánk van, de minden egyes emberért kár.”¹²⁷ Ezután a szovjet külügyminiszter újra elismételte és részletezte a szovjet kormány álláspontját a magyar kormány szervezési ügyben. „Az alakítandó organizációnak demokratikusnak kell lenni minden párt részvételével. Esetleg a moszkvai magyarok is hasznosak lehetnek, de mégis olyan emberek volnának alkalmasak, akik Magyarországon tekintéllyel bírnak...” A Vörös által megemlített demokratikus vezetők: Szakasits és Tildy s az ismeretlen Felkai még német megszállta területen vannak. „Olyanokat kell elővenni — folytatta tovább —, akik a németeknek ártani tudnak. Azokat kell megkeresni, akik a legszélesebb rétegekre támaszkodnak. Egy személyt ki kell nevezni elnöknek. A magam részéről még hozzáfűzöm, úgy vélem, hogy mind az öt ittlelvő magyarnak benne kell lennie a bizottságban vagy kormányban és mi nem elleneznénk, ha ennek elnöke Miklós Béla lenne, akit Önöknek mindnyájuknak alá kell támasztaniok.”¹²⁸ Ez volt az első alkalom a horthysta csoporttal folytatott 1944 őszi tárgyalások folyamán, hogy a szovjet vezetés egyáltalán megemlítette az összes antifasiszta erő között az országból kiüldözött kommunista emigrációt is.

Szent-Iványi valamennyi jelenlevő magyar nevében udvarias egyetértését fejezte ki a szovjet külügyminiszter által elmondottakkal. Az egyes kérdésekre most sem tért ki. Így a „moszkvai magyarokra” vonatkozó felhívást is elengedte a füle mellett, ami, mint később kiderült, egyenlő volt az elutasítással. De felvetette ugyanakkor, hogy a kormány kérdésében csak az MMB és a tábornokok hazautazása és tájékozódása után szülessék döntés. Ez a szovjet fél szemében újabb időhúzásnak, a határozott és egyeztetett demokratikus program és kötelezettségvállalás alóli kibújásnak tűnt. Ezért végül, Teleki kérésére és javaslatára, abban történt megállapodás, hogy a 2. Ukrán Front megfelelő szervei gyors ütemben felderítik: a felszabadított területeken milyen pártok működnek, kik az ottlevő pártvezetők és azok milyen szakemberek. Erről azután rövidesen értesítik a magyar felet. A szovjet fél ígéretet tett arra is, hogy a legrövidebb időn belül az MMB rendelkezésére bocsátja Vörös János írásbeli javaslatait. A magyar képviselő a tárgyalás közben született megegyezés értelmében arra tett ígéretet, hogy egy-két napon belül kifejti álláspontját és javaslatait a konferencián felvetett problémákról.¹²⁹

A november 13-án késő este elkezdett, 14-re is áthúzódó konferencia ezekkel a lehetőséget nem a legjobban kihasználó, de az induláshoz mégis egy kissé biztató eredményekkel zárult.

A magyar küldöttség Kuznyecov vezéreztől már 14-én megkap-

127 Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 217. o.

129 Uo. 235–236. o. Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 218. o.

128 HL. Tan. gy. 2577. sz. 234–235. o.

ta a szovjet vezérkarhoz benyújtott Vörös-féle javaslatok másolatát. Az előző napi tárgyalások anyagának és ezeknek a birtokában azonnal hozzá is kezdett ígért javaslatok kidolgozásához. A kidolgozás során először sikerült az MMB-nek a maga álláspontját elfogadtatni a tábornokokkal, ez azonban a következő napokban súlyos belső vitákhoz és ellentétekhez vezetett a magyar csoportban.

A már 14-én elkészült és a szovjet kormánynek „40. MMK/1944. sz. Szóbeli jegyzék” néven továbbított MMB állásfoglalás és javaslat összefoglalt tartalma a következő:¹³⁰

Az elején, miután udvariasan megköszöni a szovjet kormánynek az előző napi tárgyaláson nyújtott segítő támogatását és nyugtázza a Kuznyecov tábornoktól megkapott Vörös-féle anyagokat, közli, az MMB és a magyar tábornokok között „a teendő intézkedések nagy elveinél teljes az egyetértés”. Ezt azért látszott szükségesnek hangsúlyozni azok után, hogy a tábornokok aláírással dokumentált egyetértését kicsikarta az MMB, mert a javaslatok jó része nemcsak az előző napi tanácskozásokhoz, hanem pl. Vörös János ajánlataihoz képest is visszalépést jelentett az „alkotmányosság” és a „jogfolytonosság” irányába. Ennek az álláspontnak az erősítéséhez kellett az MMB vezetését is elismerő nagy egyetértés dokumentálása.

Ezek után 7 pontba foglalva a döntés kifejtése következik:

1. „A magyar »központ« székhelye Debrecen lesz.” Indokként az 1849-es függetlenségi harcok hagyományait hozza fel.

2. „Miklós Béla lesz e központ és mindazon tevékenységek irányítója, amelyeket a magyarok törvényesen fejtenek ki. Tekintettel arra, hogy Veress Lajos vezérezredes, akit a kormányzó miniszterelnöknek jelölt ki, eltűnt, a küldöttség a maga részéről Miklós Béla mellett dönt és ily módon az alkotmányos jogfolytonosság biztosítva van.”

3. „... az új kormánynek teljes mértékben demokratikusnak kell lennie és azt az összes demokratikus magyar pártnak kell megalakítania, a magyar nép széles tömegeire építve”. E szép elv konkrét értelmezése azonban rögtön elárulja, hogy az MMB mit is ért demokrácia alatt és mely pártokat is tartja „demokratikusaknak”. „... Magyarország kormányzójának és a küldöttségnek mindenkor a néhai Teleki Pál gróf politikájához való visszatérés volt az alapelve. — Folytatódik e pont magyarázata. — Márpedig, Teleki kora és politikája alapvetően demokratikus volt, mivel az ő idejében valamennyi politikai párt teljes szabadságot élvezet...” (sic!).

4. A leendő kormányt csakis Magyarországon lehet megalakítani, mert csak ott található és ismerhetők meg a leendő miniszterek. Ezért a kijelölt miniszterelnök, Miklós Béla az MMB-vel és Vörös Jánossal Debrecenbe utazik és csak ott szedi össze „— természetesen —

130 Az egész dokumentumot l.: OL. Filmtár 14086. sz. doboz. 61–62. o.

alapvetően demokratikus pillérekre épülő” kormányának tagjait. Egyébként is „alkotmányos” kormányalakítás mellett döntött a küldöttség, mert „egy törvényes kormánynak jóval nagyobb tekintélye van, mint egy bizottságnak vagy komitének”.

5. A kijelölt miniszterelnök gondoskodik Debrecenben arról, hogy a magyar—szovjet katonai együttműködést „tevékenységükkel esetleg lehetetlenné tevő személyeket ne használják fel sem a kabinet megalakításánál, sem a magyar hadsereg átszervezésénél”.

6. Propaganda és tájékoztató tevékenységét Miklós Béla Debrecenbe érkezése után nyomban megkezdi. E munka alátámasztására kéri az MMB, hogy a szovjet kormány magyar állampolgártól, tisztől, hivatalnoktól, vagy politikustól Miklós Béla ellenjegyzése nélkül ne publikáljon semmilyen felhívást, üzenetet vagy nyilatkozatot a jövőben!

Es végül a 7. pontban reagál a jegyzék Vörös János beadványaira. Eszerint azokat — kivéve a vezérkari főnök által saját személyére vonatkozókat — semmi új nem található. Sőt, az MMB a kormányzó-nak nemcsak a lépéseit ismeri jobban, mint az egyébként semmilyen, a kormányzótól származó, meghatalmazó dokumentumot felmutatni nem tudó Vörös János, hanem azénál korábban kezdődött és tovább tartott kapcsolata miatt „a szándékait és indítékait is”. Mivel egyedül csak az MMB-nek van a kormányzótól meghatalmazása, ezért a „küldöttség ma is az egyetlen alkotmányos szervnek tekinti magát. Ebből következik, hogy Miklós Béla kormányának megalakulásáig a magyar küldöttség a törvényes és alkotmányos hatalommal felruházott egyetlen hivatalos magyar szerv”.

Az MMB-nak ez a javaslata az akkori viszonyok realitását nézve szintén súlyos hiányosságokkal rendelkezik. Mindenekelőtt, ugyanúgy, mint a korábbiak, ez sem számol azzal a valóságos ténnyel, hogy Magyarország vesztes állam és ebből kiindulva ő kérte a fegyverszünetet. Mégis, pl. a 6. pontban ellenőrizni akarja az ország területén hadseregével súlyos felszabadító harcokat folytató szovjet kormány viszonyát a magyar lakossághoz. Továbbá, figyelmen kívül hagyja, hogy nemcsak a Szovjetunió, hanem a nyugati szövetséges hatalmaknak is az az álláspontjuk, hogy a kommunista pártok is demokratikus pártok, és így helyük van a kialakuló antifasiszta hatalomban is. Ehelyett a Teleki Pál-féle konzervatív és reakciós politikához kíván visszatérni, amelynek idején nemcsak a kommunista párt volt illegálisba szorítva, hanem egy radikális, demokratikus parasztpártnak sem volt lehetősége kiépülni és programja érdekében propagandát kifejteni. A javaslat-tervezet a szovjet fél határozott figyelmeztetése ellenére sem enyhített az „alkotmányosságba” és a Moszkvából akkor kideríthetetlen lehetőségű és értelmű Horthy-féle „jogfolytonosságba” burkolt álláspontján. A fentiekhez hasonló súlyos hiba az is, hogy az MMB javaslata to-

vábra sem tűzött ki semmilyen demokratikus reform-programot, sőt még antifasiszta intézkedések terve sem fért bele javaslatába.

A szovjet kormányhoz nyomban benyújtott MMB-javaslat e súlyos hiányosságai miatt eleve nem számíthatott nagy sikerre. Mielőtt azonban ez kiderült volna, a moszkvai magyar csoportban nyilvánossá vált hatalmi vita bontakozott ki november 15-én és 16-án egyrészt az MMB és Miklós Béla, másrészt Vörös János között. Azt hinné a külső szemlélő, hogy a vita a magyar kibontakozás mikéntje, illetve programja körül robbant ki. Ez azonban egyáltalán nem így történt, bár végső soron és áttételesen azt is érintette. Vörös Jánost a többiek a szovjet kormányhoz külön benyújtott javaslataiért „a legelszántabb opportunistának”, „öncélú” hatalomratörőnek és az MMB politikai vonala megvalósítását akadályozónak bélyegezték. Végső soron a hatalmi elsőbbséget kívánta az MMB Vörössel szemben is biztosítani. Ennek érdekében, talán lejárattatása céljából is, a „40. MMK/1944. sz.” jegyzéke a volt vezérkari főnökről egyáltalán nem hízegő beállításban került említés múltbeli, október közepi tevékenységéről. Ezt Vörös élesen kifogásolta. A vitát, amelynek tárgya pusztán személyes indítatású, végül rövid időre az zárta le, hogy a jegyzék rágalmazásnak tűnő részeiről Vörös feljegyzést készített, amelyet az MMB kiegészítésével a szovjet kormánynak is a tudomására hoztak.¹³¹ A szovjet fél ezekbe a torzsalkodásokba most sem avatkozott bele, de az, hogy egyik csoport hatalmi igényét sem támogatta, mérséklőleg hatott: a „magyar urak” hatalomért folyó torzsalkodása szélmalomharccá vált.

Az egész moszkvai magyar horthysta csoportot javaslataik megismerése után rövidesen, november 16-án késő estére, újabb tanácskozásra kérte magához a Kremlbe a szovjet külügyminiszter. Ezen az újabb konferencián ugyanazok vettek részt mindkét oldalról, mint a 13-in. A megbeszéléssel, miután döntő jelentőségű a horthystákra alapozó politika szempontjából, részletesen kell foglalkozni.

Molotov a tanácskozás elején elnézést kért, és megjegyezte, ne legyenek megsértődve, hogy eddig nem válaszolt a különböző beadványokra, de talán hasznosabb, ha a problémákat élőszóban tárgyalják meg. Ezután összefoglalta, illetve tisztázta, hogy egyetértés van abban, hogy Debrecen székhellyel kormányt kívánnak alakítani, nem pedig bizottságot, vagy más szervet. Majd javaslatot tett arra, hogy „jobb volna azt (a kormányt — K. M.) provizórikus kormánynak nevezni”,

¹³¹ L. Vörös ezzel kapcsolatos két levelének másolatát az MMB-hez. PTI. Arch. Gyűjtemény BM. A MMB szóbeli jegyzékét e kérdérről (42. MMK/1944. sz.) a szovjet kormány hoz. OL. Filmtár 14086. sz. doboz. 65–66. o., és l. még Gosztunyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány . . . Id. hely. 218–219. o., továbbá HL. Tan. gy. 2377. sz. 237. o., és Nemess J. naplója, 1944. november 14-i, 15-i és 16-i bejegyzése.

mert nem demokratikus formában alakulna meg.¹³² Vitatta a szovjet külügyminiszter az MMB alkotmányos voltát is. „Szükségesnek tartom — mondotta —, hogy a szóbeli jegyzék azon mondatával foglalkozzam, amely azt mondja, hogy a fegyverszüneti küldöttség alkotmányos: szerintem nem az.”

E két kérdésről ismételt magyar akadémikusok között éles vita alakult ki a két tárgyaló fél között. Szent-Iványi a magyar csoport nevében azzal a felettébb fura érveléssel próbálta védeni az „alkotmányosság” látszatát, hogy „ezt” csak „magyar értelemben és nem internacionalista értelemben értjük”. Majd azzal a görcsös és szintén nagyon is kétes magyarázattal hozakodott elő, hogy Horthy és alkotmányosnak mondott jelöltje, Veress Lajos ugyan eltűnt, de a kormányzótól az MMB-nak van fegyverszünet aláírására vonatkozó meghatalmazása. Miután senki, illetve semmi más, valóban alkotmányos személy, vagy írás nem áll rendelkezésre, az ezzel a meghatalmazással rendelkező delegációt kell „egyetlen alkotmányos szervnek” tekinteni.

Molotov válasza mindezekre a következő volt: „Nem érteni, hogy magyar vonatkozásban hogy lehet ezt a konklúziót levonni. Tudniillik van a kormányzó által aláírt okirat, melyben Faraghó Gábort, Szent-Iványi Domokost és Teleki Gézákat teljhatalommal felruházta aláírásra és nem kormányválasztásra. Arról nincs írás, hogy kormányt alakítsanak, hiszen azt sem tudjuk, hogy hol van a kormányzó? él-e vagy halott?” Majd az értelmetlen vitát így zárta le Faraghónak a végleges fegyverszünet aláírására is felhatalmazó, Horthytól származó okiratára való ismételt hivatkozása után: „*Viszont nincs kormányzó és így nincs többé jogalap. Nem utasítjuk vissza az Önökkel való tárgyalást, de nincs jelenleg kormányzó, aki Önöket felhatalmazná*”¹³³ (Aláhúzás — K. M.)

Ezután Szent-Iványi, megértve talán, hogy nem lehet védeni ténylegesen alapok nélküli, tehát védhetetlen álláspontját, az „ideiglenesség” problémájára tért át. „A miniszter úr által felvetettekkel kapcsolatban szeretnénk tudni, vajon mi a különbség a Szovjetunió kormánya szerint kormány és ideiglenes kormány közt?”

Molotov: „Az ideiglenes kormány csak bizonyos határidőig működik

¹³² A Teleki-féle jegyzőkönyv ezt a mondatot ilyen tartalmi fordításban adja vissza: „Molotov: Jobb volna a kormányt ideiglenes kormánynak nevezni, mert ez nemcsak demokratikus, hanem szuperdemokratikus formában alakulna meg.” (Gosztonyi: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány . . . Id. hely. 219. o.) Ez a fordítás nyilvánvalóan téves, mert az ideiglenesség nem a szuperdemokratikus megalakítási forma miatt kell, hanem a demokratikus formák hiánya miatt. Ugyanaz a mondat a Szent-Iványi D. által visszaadottan a következő: „Molotov: Jobb volna azt (a kormányt — KM.) provizórikusnak nevezni, mert ez nem demokratikus alapokon nyugodna, a cél: a szuperdemokratikus forma” (HL. Tan. gy. 2577. sz. 238. o.) Ez már jobban megközelíti a logikailag helyes értelmezést. Bár nem a demokratikus alapokon nyugvás hiánya adja az ideiglenes elnevezés szükségességét, hanem elsősorban megteremtésének rendkívüli, a demokratikus formák nélküli körülményei. Szerencsére Molotov Szent-Iványi későbbi kérdésére megismételte az ideiglenesség elnevezés indokát és azt a továbbiakban mindkét jegyzőkönyv helyesen adja vissza. Álláspontunk kialakításánál ezt a második megfogalmazást vettük alapul.

¹³³ HL. Tan. gy. 2577. sz. Idézi: Szent-Iványi D. 239. o.

és nincs teljesen demokratikus elvek szerint megalkotva, és át kell adja helyét, ha arra alkalom nyílik, egy alkotmányos kormánynak.

Szent-Iványi: Ez azt jelenti, hogy a Kormányzó Úr megjelenése esetén át kell hogy adja a helyét?

Molotov: (Szent-Iványi bejegyzése szerint, „kissé ingerülten”.) Az a magyarok ügye, hogy a kormányzói kérdést hogy intézik el demokratikusan. Erre példa de Gaulle kormánya, akit a Szövetségesek elismertek, de még nem alkotmányos és át kell majd adja a helyét. A mostani francia kormány tehát ideiglenesnek tartja magát!”

„*Faragó:* Tehát az ideiglenes kormány csak a választásokig tart?

Molotov: Ezt most ne vitassuk!

Szent-Iványi: Különbég van a francia és a magyar alkotmány közt. Van ugyanis a magyar alkotmányban külön intézkedés a kormányzó halála esetére . . .”

„*Molotov:* (Szent-Iványi bejegyzése szerint, »közbevág«) De nem tudjuk, hogy meghalt-e, valószínű, hogy még él és ő van felruházva bizonyos jogokkal. Jobb ezt most nem vitatni!”¹³⁴

A szovjet külügyminiszternek ezekkel a válaszaival tulajdonképpen már egyértelműen világossá vált, hogy a szovjet kormány, ugyanúgy, mint a nyugati szövetséges nagyhatalmak, eddig sem és most sem helyezkedett a Horthy-féle „alkotmányos jogfolytonosság” alapjára. Horthy kormányzót csak akkor és annyiban támogatja, illetve ismeri el továbbra is Magyarország államfőjének, amennyiben szakít a fasiszta Németországgal és hozzájárul az ellene folyó harchoz. Októberben úgy tűnt, hogy Horthy ezt valóban megkísérli, ehhez a Szovjetuniótól is támogatást kapott akkor. November közepén már kétségtelen volt, hogy a kormányzó nem tudott szakítani Németországgal és hozzájárulni a háború gyorsabb befejezéséhez, de az még nem volt világos, hogy Horthy lényegesen járult-e hozzá az átállási kísérlet elbukásához, sőt ekkor esetleg még az a lehetőség is megvolt, hogy ezután járulhat hozzá pozitívan az események fejlődéséhez. Ezért nem hagyta magát Molotov belevinni a volt magyar kormányzóval kapcsolatban semmilyen szélsőséges állásfoglalásba. Az adott helyzetben a sok ismeretlen tényező miatt tovább már biztosan sem támogatni, sem elfogadni nem lehetett Horthyt, de ugyanezért — és a közeljövő esetleges ismeretlen lehetőségei miatt — még teljesen elvetni sem lehetett.

Ez az álláspont logikusan alkalmazható volt a létrehozandó kormánnyal kapcsolatban is. Ideiglenesnek kell nevezni azt elsősorban azért, mert nem lehet demokratikus elveknek megfelelően megalkotni a harcok miatt. Tehát nem azért ideiglenes, mert a „törvényes kormányzó” német fogságban van és csak újra való porondra lépésére

¹³⁴ Uo. Molotov válaszai szó szerint megjelentek *Gosztynyi P.*: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány . . . Id. hely. 219. o.

kell várni, hogy „véglegesítse”. Ezt szeretne volna „alkotmányos” csűrész-csavarással elfogadtatni a horthysta küldöttség, tekintet nélkül arra, mit tett vagy tesz Horthy, vagy mikor jön létre a további pusztítást és károkat korlátozó, illetve az ország területén az áldozatokat csökkentő kormány. Ideiglenes lesz továbbá az új kormány azért is, mert nincs kormányzó, lemondott és nem állt át a vezetése alatti állam sem, az is szétesik és így nincs alkotmányosság sem. Csak a jövő dönti el, *mikor és milyen alkotmányos* rend jön létre!

A tanácskozás további részében a *szovjet külügyminiszter* folytatta az MMB javaslataival és álláspontjával kapcsolatos *kritikai észrevételei megtételét*, amelyet fontossága miatt hosszabban kell idéznünk:

„Visszatérve a Szóbeli jegyzékre, a következő kérdés politikai természetű — mondja. — Önök az egész jegyzéket úgy írták, mintha az egészet Önök rendeznék, és mi csak nézők volnánk. Ezt nem tudjuk elfogadni! Ha a kormányzó élne, mint jogokkal felruházott személy, úgy ez helyes volna, de jelenleg nincs kormányzó.

Önök, akik itt ülnek, effektív hatalom felett — amelyre támaszkodhatnának — nem rendelkeznek. Magyarországon azon a területen, ahol németek nincsenek, csak a Vörös Hadseregnek van hatalma.

Szent-Iványi: Ezt a jegyzékünkben ki is fejtettük.

Molotov: Magyarország másik része Szálasi alatt a kormányzó és Magyarország ellen lázadásban van. Az Önök csoportjának pedig nincs hatalma, mert se hadseregük se fegyverük nincs.

A szovjet kormány álláspontja a következő:

Ha Önök velünk a felszabadított Magyarország területén közre akarnak működni, úgy az alábbiakat kell majd elfogadják. Ha ezeket a feltételeket nem fogadják el, ez az önök ügye: ekkor más a helyzet. Maguk idealizálják Teleki Pál személyét, ezzel azonban nem értünk teljesen egyet. De azt hiszem tudunk közös működési alapra jutni. Közös ügyben egyek vagyunk, s akkor együtt működhetünk. Céljaink.

1. A németek kiűzése.

2. A németek letörése és a szövetségesek végleges győzelmének elősegítése.

3. Ennek alapján demokratikus kormány alakítása.

4. Amíg háborús helyzet van Magyarországon a megalakítandó kormány kizárólag a Vörös Hadsereg irányítása alatt működik csak.

A fenti négy pontból vonom le a konklúziókat s az ajánlatot, amit a Szovjetunió kormánya nevében teszek:

a) A megalakítandó kormány feje Miklós Béla vezérezredes.

b) A Szovjetunió kormánya úgy véli, hogy az ideiglenes kormányt Magyarországon kell megalakítani, *de a kormány összetétele tárgyában előre kell megállapodni és biztosaknak kell lennünk abban, hogy ez a kormány a mi intencióinkat viszi keresztül.*

Ha Önök, magyaroknak általunk és rajtunk keresztül leadandó nyilatkozatait, felhívásait stb. ellenőrizni akarnák — ez számunkra elfogadhatatlan. Még Romániában is, ahol a király és kormány fenntartotta magát és aláírta a fegyverszünetet, mégis a szövetségközi bizottság ellenőrzése és irányítása alatt történik a kormány működése . . .

Ha önök mindezekben egyetértenek, úgy tovább tárgyalhatunk —, ellenkező esetben feleslegesen töltjük itt az időt. Szívesen adunk időt is, hogy az adandó választ ezekre megadják.”¹³⁵

A lehetőség a gyors cselekvésre az MMB-nak és a tábornokoknak ismételten megadatott 1944. november 16-án, a fenti szovjet javaslatban. Az elvesztett háború kényszerhelyzetében e szovjet álláspont sem tekinthető súlyos kötöttségeket és teljesíthetetlen feltételeket kiszabó diktátumnak, amely lehetlenné tette volna alapvető nemzeti érdekeink szem előtt tartását. Ellenkezőleg. Tulajdonképpen még Magyarország átállása elmaradásának negativuma sem tükröződik benne. Az új kormány alakulására és működésére kiszabott feltételek lényegüket tekintve azonosak azokkal, amelyek között a jelentős hatású átállást végrehajtó román kormány működött. E feltételek a német fasizmus elleni általános küzdelem elősegítése és meggyorsítása céljából készültek és mindenekelőtt azt voltak hivatva szolgálni is. Ezért — az általános antifasiszta cél érdekében — szorgalmazta a szovjet kormány is egy új magyar kormány mielőbbi megteremtését. Ezek a célok tehát közös célok, mert megvalósulásuk egyben a német megszállók kiűzését és a háború magyar földön való gyorsabb befejezését, a magyar függetlenség és önállóság fokozatos visszaszerzésének megindulását is szolgálja.

A tárgyaláson részt vevő horthysta magyar csoport azonban képtelen volt felismerni a szovjet javaslatok magyar szempontból is alapvetően pozitív tartalmát, és képtelen volt élni az alkalommal, hogy annyi késés és lehetőség elszalasztása után legalább november közepén megkezdődjék az ország kivezetése a rablőháborúból. Bár Szent-Iványi Domokos válaszában kifejezte, hogy „Az ittlelvő urak velem együtt mindenben egyetértenek” és kéri a tárgyalás részleteiben való továbbfolytatását, mégis, a későbbiekben nemhogy a részletekbe nem kívántak belemenni a magyarok, hanem még a leendő kormány összetételéről, demokratikus alapjairól és célkitűzéseiről sem akartak tárgyalni, mondván, hogy csak a helyszínen lehet ezekről dönteni.

Természetesen ez a magatartás a szovjet fél szemében ismételten időhúzó álláspontnak, a kormány összetételére és céljaira vonatkozó közösen megtárgyalt és elfogadott kötelezettségek vállalása alóli kitérés szándéknak tűnt, amelyet a szovjet külügyminiszter határozottan és meglehetősen kemény szavakkal meg is mondott. „Elismerem, hogy

135 Uo. 239—241. o.

most nem lehet mindent eldönteni. Ennek dacára bizonyos részleteket szeretnék tudni. Nevezetesen a küldöttség első ilyen tárgyú jegyzékében semmi sincsen a demokratikus alapról, az utolsóban viszont az van, hogy a Szovjetunióval egyetértésben kívánják a kormányt megalkotni.

A Szovjetunió kormánya nem mehet bele ilyen bizonytalan ügybe! Ebben a jegyzékben Önök azt javasolják, hogy Miklós vezérezredes Magyarországra megy kormányt alakítani. Azt gondolják Önök, hogy a szovjet belemegy abba, hogy ezt csak nézze? Ez esetben Önök nagyon tévednek! Ez nagy hiba!"¹³⁶ Később, ismételt magyar fölvetésre, hogy tájékozódás céljából előbb Magyarországra kell utazni, hogy kimozdítsa a kátyúból a tanácskozást, Molotov közvetlenül megkérdezte: „Hajlandók-e Önök egyes itteni moszkvai magyarokat bevenni az ideiglenes kormányba?” Majd a Vörös János által felvetett Tildyt, Szakacsitsot stb. felsorolva kérdezett tovább: „hajlandók-e Önök ezeket a személyeket és pártjaikat akceptálni?”

Az első kérdésre, a moszkvai magyarokra vonatkozóra, Szent-Iványi neveik és pártállásuk után érdeklődve tért ki a válasz megadása elől, a másodikra pedig csak a nagyon lakonikus „természetesen” volt a válasz, amely azok után, hogy korábbi beadványaikban éppen betiltani szándékoztak *minden pártot* — átgondolatlanak és meggyőződés nélkülinek tűnt.

A tárgyalás e szakaszon, az MMB és a magyar tábornokok magatartása miatt zsákutcába jutott. Még a Szent-Iványi által idézett jegyzőkönyvben is a következő bejegyzés található zárójelben a fenti rész után: „(A tárgyalás itt vontatottá válik: Molotov hirtelen nem tud mit mondani, a magyarok pedig ismétlik, hogy nem tudják ki van életben Magyarországon, tehát a végleges válaszadás előtt oda kell repülni.)”¹³⁷

Molotov közben megegyeszer megkísérelte a kormány összetételét konkrétabban — pártok szerint is részletezve, illetve újra a moszkvai emigránsokra is felhiva a figyelmet — megtárgyalni. Eredménye azonban ennek sem volt. Így végül csak abban történt kényszerű megegyezés Debrecenen, mint leendő ideiglenes kormányshelyen, és Miklós Bélán, mint leendő miniszterelnökön kívül, hogy ha még néhány napig a 2. Ukrán Front nem tájékoztat a felszabadult területeken található pártokról és az ottani vezetőkről, akkor a tárgyaló magyar csoportból „2—3 úr” tájékozódás céljából „lemehetne” Magyarországra.¹³⁸

Ezzel a sovány eredménnyel ért véget a november 16-i késő esti és már 17-re is átnyúló nagy jelentőségűnek tervezett konferencia. De nemcsak a konferencia ért véget, hanem egyre világosabbá vált, hogy

136 Uo. 242. o.

137 Uo. 243. o.

138 Uo. 244. o., és Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 22. o.

a tárgyaló horthysta csoport képtelen megérteni és magáévá tenni az antifasiszta, németellenes harc általános céljait és az azokhoz kapcsolódó, velük szorosan összefonódó, legfontosabb nemzeti érdekeinket is. Képtelen azt a reális helyzetet felmérni, hogy szinte valamennyi ország, de mindenekelőtt a fasiszta koalíció volt tagjainak sajátos érdekei és törekvései csakis az igazságos és általános háborús céloknak alárendelten vehetők figyelembe. Mindezek következtében a szovjet vezetés a továbbiakban felhagyott azzal a kísérlettel, hogy Magyarországnak a fasiszta koalícióból való kiválását és a szövetségesek oldalára történő átállítását a horthysta politikusokra és tábornokokra alapozva segítse elérni. A sok kísérletezés tanúsította, hogy ez az út és forma magában nem sok eredménnyel jár. Ezért a szovjet politika a továbbiakban arra irányult, hogy a felszabadított területeken november második felében már egyre jobban kibontakozó antifasiszta, demokratikus és forradalmi erőket is bevonja a magyar kibontakozás előkészítésébe. Sőt, szervezettségük és erejük országossá válásával, néhány hét múlva, ezt a politikát már *elsősorban rájuk* alapozva lehetett megvalósítani.

A szovjet oldalon levő horthysta csoporttal azonban a szovjet kormány nem szakította meg továbbra sem a kapcsolatot, sőt az antifasiszta koalíció összetartásának érdekeit és a magyarországi erőviszonyokat is nézve a magyar átállás meggyorsításában esetleg betöltendő pozitív tevékenységük reményében továbbra is támogatta őket. Számított még rájuk is a németellenes magyar katonai és politikai feladatok megoldásában.

A kevés eredményt nyújtó november 16—17-i tanácskozás után ez a változás a szovjet álláspontban rövidesen tapasztalható volt. A magyar küldöttség maga is érezte, hogy sorsdöntő szakaszában lehet a velük folyó tanácskozás. Ezért már november 17-én újabb „Szóbeli jegyzékben” próbálta az MMB a tárgyalás folytatására sarkallni a szovjet kormányt. Ez a „42. MMK/1944. sz. Szóbeli jegyzék” a Vörös Jánossal a korábbi napokban folytatott vita lezárásáról szóló tájékoztatás után (!) kitér az előző esti—éjjeli konferenciára is. Molotovnak „a magyar kérdés gyors megoldása érdekében” nyújtott támogatását megköszönve közli; „*a küldöttségnek nincs kifogása az ellen*”, hogy a szóba hozott Szakasits, Tildy stb. bekerüljön az új kormányba. Elismeri, illetve osztja azt a szovjet véleményt is, „*miszerint a náciktól megtisztított magyar területen egyedül a győzedelmes Vörös Hadsereg rendelkezik tényleges hatalommal*”. Majd igen feltűnő megfogalmazásban a konferencia többi témáját a következőképpen összegezi: „*A küldöttség tudomásul veszi Molotov miniszter úr kijelentéseit*: különösen, hogy a Szovjet Kormány aktív részt akar vállalni az új kormány megalakításában, hogy kívánatos lenne, miszerint oroszországi illetőségű magyarok is közreműködjenek az új kormány megalakításában, hogy ezt a kabinetet tekintsek ideiglenes kormánynak, miután Magyarország

kormányzója a németek kezén van, és hogy az ideiglenes kormány megalakítása — valamennyi párt részvételével, kivéve a németbarát pártokat, és a magyar nép széles tömegeire támaszkodva — a legfőbb demokratikus elvek alapján történjen.” (Kiemelés — K. M.)

A szovjet álláspontnak, az alapelveknek az egyetértés kifejezése nélküli, csak „tudomásul” vevő, nem is egészen pontos (Horthyra vonatkozóan) összegezése után a következőképpen hív fel az MMB a tárgyalások folytatására: „Tudomásul véve ezeket a nyilatkozatokat, a küldöttség a legnagyobb érdeklődéssel várja a Molotov miniszter úr által megjelölt irányvonalak kifejtését és részleteit.”¹³⁹

Ennek a dokumentumnak a tartalma (és szerénytelen hangneme) is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a szovjet kormány nem választott többet az MMB hasonló szóbeli jegyzékeire, bár a fentebb kifejtett álláspontja miatt azokat vissza sem utasította. Hagyta e csoportot saját magának és magában tevékenykedni. Így tulajdonképpen igen bonyolulttá vált az MMB és az átállt tábornokok helyzete Moszkvában 1944. november második felében. A „jogfolytonosságra” alapozott rendszerátmentő politikájukat nem tudták elfogadtatni a Szovjetunióval, viszont más, reális politika befogadására ők mutatkoztak képtelennek. Természetes volt, hogy ebből a zsákutcából egyenként, vagy kisebb csoportokban próbáltak kijutni. Ezek a próbálkozások hol a szovjet szerveknek való felajánkozásban, újabb javaslatok tételében, hol pedig egymás közötti torzsalkodásokban, intrikákban jutottak kifejezésre. Ez a tevékenység azonban része az események kifejlődésének és kapcsolódik más, illegális magyar erők antifasiszta tevékenységéhez is, ezért szükséges vele foglalkozni, már csak azért is, mert a csoport rendszerátmentő elvi egysége a következő néhány hét alatt szétesett.

Vörös János volt az, akinek az MMB-vel történt, pár nappal előbbi megállapodása ellenére sem „tetszetek teljesen a fejlemények”. Ezt a november 16—17-i, az MMB miatt kevés eredményt nyújtó tanácskozás után elsőnek azzal juttatta kifejezésre, hogy továbbra is — külön is — tárgyalt a szovjet vezérkarral. A vele érintkezést fenntartó szovjet vezetők „abban reménykedtek — írta tanulmányában 1945 őszén Szent-Iványi —, hogy a volt vezérkari főnökön keresztül több eredményt tudnak majd elérni, mint az MMK »túlságosan jogi és alkotmányos felfogású« tagjain keresztül.”¹⁴⁰ Ezek a szálak később az illegális Magyar Front küldöttéhez kapcsolódtak.

Vörös Jánoson kívül Miklós Béla is nagyobb előrehaladás elérésére tartotta a helyzetet érettnek. Látva, hogy az MMB 17-i szóbeli jegyzékére sem folytatódik a tárgyalás, mint miniszterelnöknek javasolt személy, tevékenykedni kezdett. Az MMB-nek az előbb Magyaror-

139 OL. Filmtár. 14086. sz. doboz. 65—66. o.

140 HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. 244. o.

szágra való utazást követelő akadékoskodó álláspontját figyelmen kívül hagyva, november 19-én kormánylista összeállításba kezdett. Jellemző, hogy az MMB tagjai elhatározták, hogy ebben „tárcát nem vállalnak”. A még aznap elkészült Miklós-féle kormánylista-tervezet a következő volt:

Minisztelelnök: Miklós Béla (Bárczy István — államtitkár),
Belügym.: Reviczky volt tatai főszolgabíró,
Külügym.: Barcza György (Eckhardt Tibor),
Pénzügym.: kommunista, vagy Veress Imre demokrata,
Honvédelmi m.: Miklós Béla,
Kereskedelmi m.: Bornemissza, vagy Kaufmann demokrata,
Népjóléti m.: Szakasits szociáldemokrata,
Ipari m.: kommunista, vagy Korbuly a Weiss Manfrédtól,
Kultuszm.: Kádár Endre demokrata,
Nemzetiségi m.: Vörös János,
Földművelésügyi m.: Tildy Zoltán.¹⁴¹

Miklós fenti tervezetét, valószínűleg — miután az MMB nem volt benne érdekelt — hivatalosan, írásban nem is küldték el a szovjet kormánynak. Maga az összeállított tervezet azonban így is bizonyítja szerzője változó, alakuló álláspontját. Annak ellenére, hogy a javaslatba hozottak többsége az uralkodó körök nyugati orientációs, ismeretebb alakja, mégis arról a határozott, egyértelmű álláspontról és jóindulatról tanúskodik, hogy Miklós Béla kész együttműködni egy kormányban valamennyi antifasiszta demokratikus párttal, köztük a kommunista és a szociáldemokrata párttal is! Ettől az álláspontról visszalépni az adott helyzetben már nem lehetett, de már kevesebbel sem lehetett eredményt elérni. Így az MMB tagjai is csak ennek világos és egyértelmű elfogadásával juthattak szóhoz a továbbiakban. Tehát kényszerítőleg hatott rájuk is és ennek néhány nap múlva meg is lett az eredménye!

Az MMB látva, hogy a szovjet fél nem szalad a szekere után, sőt, bizonyos jelek szerint más magyarokkal tárgyal, hogy teljesen el ne szigetelődjön és ki ne maradjon mindenből — „az MMK óhajára és sürgetésére újabb tárgyalás jött létre — írja Szent-Iványi — november 22-én 22 óra 10 perckor Kuznyecov vezérezredes irodájában.”¹⁴² (Kiemelés — K. M.)

E tanácskozássra készülve Miklós mellett az MMB is, de elsősorban annak elnöke, Faraghó, aktivizálódott, sőt már miniszteri tárcát is hajlandó volt vállalni szemben másik két küldött-társával, Teleki Gézával és Szent-Iványi Domokossal. A tanácskozássra kész kormánylis-

¹⁴¹ Nemess J. naplója. 1944. november 19-i bejegyzés. Nyomtatásban is megjelent a kormánylista tervezet a *Paál-Radó*: Debreceni feltámadás... I. m. 134–135. o.

¹⁴² HL. Tan. gy. 2577. sz. 245. o.

tát is készítettek, amelynek a 19-éhez képest változott fontosabb tárcái a következők:

Miniszterelnök és
Honvédelmi m.: Miklós Béla,
Belügym.: Faraghó Gábor,
Külügym.: Bajcsy-Zsilinszky Endre.

Ezek mellett az MMB hatására „Vörös Jánost »meghagyták« vezérkari főnöknek — írja Szent-Iványi —, hogy ezen a címen kívül maradjon a kabinetből.”¹⁴³

A tanácskozás elején Faraghó megköszönte Kéri Kálmán ezredes elutazásának lehetővé tételét a 2. magyar hegyi dandár átállíttatása segítésére és a szovjet észak-erdélyi intézkedéseket, amellyel felléptek a nacionalista Maniu-gárdák magyarirtó tevékenysége ellen. Ezután Miklós közölte a tervezett kormánylistát azzal a megjegyzéssel, hogy két gazdasági tárcát nem töltöttek be, továbbá „vannak gazdasági természetű kérdések és a három gazdasági tárca betöltése, melyeket célszerű volna Varga professzorral megbeszélni, miután közöttünk nincs gazdasági-pénzügyi szakértő.”¹⁴⁴ Ezután még kérte Miklós, hogy a jó időre való tekintettel tegyék lehetővé a Magyarországra való repülést.

Kuznyecov válaszában kérte, hogy a Varga Jenő professzorral vonatkozókat is írják a tervezet végéhez, hogy együtt továbbíthassa a kormányhoz. Az utazásra vonatkozóan közölte, hogy az is a Molotov-val folytatandó megbeszéléstől függ. Ezután átnyújtotta a 2. Ukrán Fronttól érkezett, a felszabadított területeken, Debrecen, Kolozsvár, Szolnok stb. városokban talált kimagaslóbb személyekről összeállított listát.¹⁴⁵ Kuznyecov még a néhány napja Moszkvába érkezett Simonffy-Tóth őrnagyról kérdezősködött. Ezt követően a magyar csoport a szomszédos szobában kiegészítette a Magyarországról küldött névsorból a kormánylistát és megírta a „43. MMK/1944. sz. Szóbeli jegyzékét” a szovjet kormánynak.

E jegyzék tulajdonképpen a kormánylista kísérőlevele, amelyhez a Varga Jenőre vonatkozó kérést csatolták még.¹⁴⁶ Az ennek mellékleteként átadott újabb kormánylista-javaslat a fent felsoroltakon kívül a következő neveket tartalmazza:

Földművelésügyi m.: Tildy Zoltán (kisgazda),
Közellátási m.: Felkai (kommunista),

143 Uo. 245 és 245/a. o.

144 A Szovjetunióban élő nemzetközi hírű, magyar közgazdászról van szó.

145 E lista idehaza mindaddig nem került elő. Itt Szent-Iványi D. jegyzőkönyvet idéző tanulmányából vettük. Id. hely. 247. o. Létezéséről ugyanakkor több hazai forrás is említést tesz. Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... c. tanulmányának 46. lábjegyzetében tájékoztat, hogy „A listán 15 író, egyetemi tanár és gimnáziumi tanár neve szerepel, mégpedig Debrecenből, Szolnokból, Szentésről, Mezőtúrról és Kolozsvárról (!)”. Ugyanakkor Gosztonyi P. nem adja meg a forrást, sőt azt állítja, mintha e tárgyaláson más listát adott volna át Kuznyecov. Ez talán elírás, mert ekkor, és nem „Molotov november közepén” adta át a magyaroknak a listát a megbeszélésen résztvevő Szent-Iványi szerint.

146 OL. Filmtár. 14086. sz. doboz. 67. o.

Népjóléti m.: Kéthly Anna (szocialista)
Közoktatásügyi m.: Szekfű Gyula (pártonkívüli demokrata)
vagy Benedek Marcell (szocialista),
Igazságügyi m.: Rassay Károly (demokrata),
Pénzügm.: —,
Kereskedelemügyi m.: —,
Iparügyi m.: —,
Progandaügyi államtitkár: Supka Géza (demokrata) vagy
Veress Gábor (agrárkommunista).

A három gazdasági tárcát a Varga Jenővel folytatott tanácskozás eredményétől függően tervezték betölteni. További miniszteri és államtitkári helyekre számításba vehető nevekként felsorolták még dr. Szabó Dezső debreceni történész-professzort, Szakasits Árpádot, Szilágyi Ernő volt pénzügyminiszteri államtitkárt, Molter Károly író, Kabók Lajost és dr. Kiss Béla debreceni jogászprofesszort.¹⁴⁷

A jegyzék és a lista elkészülése után Szent-Iványi közölte Kuznyecovval, hogy ha lehetséges, Varga Jenő professzor is helyet foglalhatna az új kormányban, amennyiben a szovjet kormány ehhez hozzájárul. A szovjet tábornok aziránt is érdeklődött, hogy a magyar delegáció közül kik és miért nem kerültek be a kormánylista javaslatba. Teleki G. adta meg a választ mindhárom személyre vonatkozóan: Vörös J., mert vezérkari főnök marad, Szent-Iványi „ügy vélem a jelenlegi viszonyok között sem Debrecenben, sem Budapesten nem lát lehetőséget arra, hogy különleges hasznos külügyminiszteri tevékenységet fejthessen ki”, de követ szeretne lenni Moszkvában, és végül saját magára vonatkozólag fiatalágára (32 éves volt) és tudományos ambícióira hivatkozva adta meg a miniszteri poszt vállalását elutasító, nem egészen őszinte választ.¹⁴⁸ Teleki Gézának és Szent-Iványinak ez a visszavonulása egyben Miklós Bélával meglévő kapcsolatuk meglazulását és elmérgesedését is kiváltotta.

Az új kormánylistát Kuznyecov átvette és udvariasan megígérte, hogy a külügyminiszternek továbbítja. Ez természetesen meg is történt, de a magyar csoport nem kapott választ azonnal. A következő napok új eseményei és vitái miatt egyébként már 23-án tárgyalanná vált e kormánylista-javaslat. Ekkor hozta össze a szovjet vezérkar a november 18-án Moszkvába érkezett és Vörös Jánossal már 22-én tárgyalást folytató Magyar Front küldöttet, Simonffy-Tóth Ernő őrnagyot az MMB-val.

Simonffy annak a küldöttségnek a tagjaként érkezett november 13-án a szovjet csapatok által felszabadított Szegedre, amelyet a Magyar Front vezetése akart valamennyi résztvevő pártja képviselété-

¹⁴⁷ Nemess J. naplója. 1944. november 22-i bejegyzés, *Paál—Radó*: Debreceni feltámadás... I. m. 135. o., és *Gosztonyi P.*: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 125. o.
¹⁴⁸ HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. 247—248. o.

ben a Szovjetunióba küldeni. A teljes küldöttség technikai okokból nem tudott átmenni, csak Simonffy, magával víve feleségén és a pilótákon kívül Vörös Tibor századost, a volt vezérkari főnök fiát. Semmiféle írásbeli megbízás vagy üzenet nem volt azonban nála, mivel azokat a küldöttség többi tagjának kellett volna vinnie. Így az átrepülés céljáról és módjáról csak szóban tudott beszámolni, amely kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a szovjet vezetés arra építse további politikáját. A moszkvai magyar csoport tevékenységét azonban néhány napra így is nagy mértékben befolyásolta.

Szent-Iványi tanulmánya szerint a politikai küldöttségnek a Szovjetunióba való küldése a Magyar Függetlenségi Mozgalomtól indult ki. Ez a polgári ellenállási csoport, nevezetesen Pál Endre volt az, aki Horthy elhurcolása, majd kijelölt helyettesítőjének, Veress Lajosnak a letartóztatása, valamint azután, hogy Moszkvából a fegyverszüneti küldöttség október 16-át követően nem adott életjelt magáról, javasolta, hogy az ellenállási mozgalom egy politikai küldöttséget irányítson a Szovjetunióba a kapcsolatok felújítására. E javaslatot szerinte Tildy Zoltán és Szakasits Árpád is magáévá tette.¹⁴⁹ Így született meg az a döntés — Simonffy visszaemlékezése szerint —, hogy ifj. Tildy, esetleg maga Szakasits Árpád és az MKP megbízottja (bizonyos utalások szerint talán Péter Gábor — K. M.), továbbá, az ő részvételével november 13-án küldöttség repül a felszabadított területre.¹⁵⁰ Maga Simonffy úgy került javaslatba, hogy szoros kapcsolatai voltak a horthysta átállást támogató katonai csoportokkal, amelyek az átrepüléshez szükséges gépet is beszerezték és a pilótákat is biztosították.¹⁵¹ A megbeszélte időben a székesfehérvári katonai repülőtérrel elvitt gépre a Siófok melletti gamászapusztai szükségrepülőtéren csak a korábban felsoroltak szálltak fel, mert a többi küldött egy útközben kapott autódefekt miatt több mint két órát késve lemaradt.¹⁵²

Így a megbízólevél és a Magyar Front memoranduma nélkül átrepült Simonffy — szerencsére, ismerve a szóban forgó küldetés célját, mivel az utazás előtti napon Tildy Zoltánnal volt tájékoztatón — szóban adta elő azt Moszkvába érkezése után.

Az első napokban Moszkvában a szovjet vezérkar hallgatta ki, majd a magyar tábornokoknak és az MMB-nak fejtette ki a Magyar Front nézeteit, illetve amelyeket ő a Magyar Frontéinak tartott. Ezek szerint tájékoztatni kell a szovjet kormányt arról, hogy a magyar nép többségének véleményét kifejező három demokratikus, baloldali párt, a kiscgazda, a kommunista és a szociáldemokrata, Magyar Front néven közös politikai blokkot alakított. Továbbá, idézzük szószerint Simonffy-

149 Uo. 249—250. o.

150 Paál—Radó: A Debreceni feltámadás... I. m. 140. o., és Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 224. o. Dajka Miklós főhadnagy-pilóta visszaemlékezése.

151 HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. 249. o.

152 Paál—Radó: A debreceni feltámadás. Id. hely. 142. o.

Tóth Ernőnek közvetlenül a háború után adott visszaemlékezését, „a szovjet kormányt arra kell kérni, hogy az illegálisan működő Magyar Frontot Budapest felszabadítása után ismerje el a magyar nemzet akaratát egyedül kifejező politikai alakulatnak. Arra kell kérni a szovjet kormányt, hogy a Magyar Frontba tömörült politikai pártokat bízzák meg egy demokratikus kormány megalakításával”.¹⁵³ A megalakítandó Magyar Front kormányának célkitűzéseit a szovjet kormányban írásban is átadott jegyzék szerint a következőképpen adta elő:

„a) *külpolitikai téren*: szoros együttműködés a szövetséges hatalmakkal; a háború folytatása minden rendelkezésre álló erővel a németek ellen egészen a győzelmes békéig.

b) *belpolitikai téren*: gyökeres demokratikus változás — baloldali irányban — a politikai rendszerben a magyar nép igazi politikai akaratának megfelelően.”¹⁵⁴ A szóban elmondottak között pl. a földreform és más demokratikus reformkövetelés is szerepelt.

Ezek a közlések lényegét tekintve megegyeztek a Magyar Front valóságos álláspontjával, vagyis közelebből többek között azzal a pontokba szedett programmal is, amelyet éppen november 9-én készítettek és vitattak meg abból a célból, hogy a Magyar Frontra alapozva, valamennyi ellenállási mozgalom és csoport országos legfelsőbb szerveinek, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának is programja legyen.¹⁵⁵

Simonffy azonban olyanokat is közölt a Magyar Front álláspontjaként, amelyeket az MF vezetése nem vallott. Pl. „a Magyar Front kormánya Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját továbbra is Magyarország államfőjének tekinti”.¹⁵⁶ Ezt az álláspontot Simonffy nagyon is összekavarta. Ugyanis ezt azok a katonatiszti csoportok, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endre, s szűkebb polgári köre vallották, amelyekhez ő maga is tartozott. Mentségére legyen mondva, hogy éppen azokban a napokban, amikor ő küldöttként elindult, még folytak a fenti, szélesebb körű ellenállási szervezet létrehozására irányuló megbeszélések, amelyek egyikén Bajcsy-Zsilinszky és a katonatisztek csoportjai betérjesztették a Horthy további elismerésére vonatkozó nézetüket is.¹⁵⁷ Ezt azonban a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága november 9-i alakuló ülésén a bizottság programjaként nem fogadta el. A kommunista párt illegális vezetősége és vele együtt a Magyar Front erőinek többsége ebben a kérdésben azon az állásponton volt, hogy elméletileg és általában elveti ugyan a horthysta jogfolytonosságot, de ennek az agitációs hangoztatását nem tartja feltétlenül szükségesnek, tekintettel a fegyveres harcba esetleg részt vevő

153 Uo. 139. o.

154 OL. Filmtár. 14086. sz. doboz. „46. MMK/1944. sz. Szóbeli jegyzék”. 69. o.

155 L. részletesen *Pintér István: A Magyar Front és az ellenállás.* Budapest, 1970. 192—199 o.

156 OL. Filmtár. 14086. sz. doboz. „46. MMK/1944. sz. Szóbeli jegyzék”. 70. o.

157 L. részletesebben *Pintér István: i. m. 200—201. o.*

horthysta csoportokra. Ugyanakkor igyekezett azt is elérni, hogy e csoportok az ellenállási mozgalom programjává ne Horthy államfőségének megőrzését tegyék. Tehát semmilyen formában sem kell felvetni ezt a kérdést, volt a kommunisták és a baloldal álláspontja, nehogy akadályozza a fegyveres összefogást, az ellenállási mozgalmat. Ezt az álláspontot az MNFFB alakuló ülése, mint kompromisszumot, el is fogadta, bár Bajcsy-Zsilinszky Endre, e bizottság elnöke, mint látni fogjuk, november közepén nem tartotta be.

Simonffy még nyilatkozott Kuznyecovnak arra a kérdésére is, hogy „egy megalakítandó magyar kormánynak kik lennének a possibili tagjai, amire én azt feleltem — mondotta —, hogy semmiféle kormányzati tervet ilyen vonatkozásban Budapesten nem hallottam, de nyilvánvalónak tartom, hogy tárcát vállalnának az új magyar kormányban mindazok, akik a Magyar Front vezetésében szerephez jutottak. Név szerint Tildyt, Szakasitsot, Kállait és Bajcsy-Zsilinszky Endrét említette meg”.¹⁵⁸

Simonffy közlései zömében baloldali irányba serkentették a moszkvai csoportot, de a Horthyra vonatkozó ellenkező hatást váltottak ki. Sőt, ez lehetővé tette, hogy a konzervatívabb Szent-Iványi—Teleki-szárny újra aktívabban lépjen fel. Már Simonffy november 23-i beszámolója azt eredményezte, hogy az MMB újabb szóbeli jegyzékben fordult a szovjet kormányhoz, sürgetve a tárgyalás folytatását, mivel az előző napon beadott javaslatot a Magyar Front álláspontjával módosítani és kiegészíteni szándékozott.¹⁵⁹

Simonffy megjelenése a moszkvai magyar csoportban a Magyar Front küldötteként, belső erőátcsoportosulást is eredményezett az otlevő horthysta politikusok és katonatisztek között. Újra felelevenedett és kiéleződött a tábornokok közötti hatalmi harc. Ez formailag annak értelmezése körül folyt, hogy a három magyar vezérezredes közül ki áll az első helyen. *Miklós Béla* a horthysta hadseregben honos felfogást vallotta, hogy ő a legrégebben (1943-ban) kinevezett magyar vezérezredes, így ő a rangidős. Vörös János csak 1944 áprilisában lett vezérezredes, míg Faraghó Gábor 1944 szeptemberében. Vörös viszont azon az állásponton volt, hogy mint vezérkari főnök, kinevezésének időpontjától függetlenül minden magyar tiszt előljárója. Ezt a katonai szabályzattal támasztotta alá. Faraghó azzal követelte magának az elsőbbséget, hogy csak neki van a kormányzótól írásbeli felhatalmazása. Ezek az eldönthetetlen álláspontok tették lehetővé, hogy szinte óráról órára újabb érdekcsoportok alakuljanak ki. Az MMB november 23-án tartózkodással fogadta Simonffyt, aki előzőleg már tárgyalt Vörössel. „Ők már magyar kormánynak tekintették magukat” — jegyzi meg

158 *Paál—Radó*: A debreceni feltámadás . . . Id. hely. 142. o.

159 OL. Filmtár. 14086. sz. doboz. „45. MMK/1944. sz. Szóbeli jegyzék”. 68. o.

utóbbi ezzel kapcsolatban.¹⁶⁰ Ekkor Faraghó még Miklóshoz állt közelebb, és Vörös Jánost igyekezett háttérbe szorítani. A Magyar Frontnak tulajdonított Simonffy-féle közlés után, s mivel Simonffy elsősorban Vörös Jánost támogatta — arra gondolván, hogy a szovjet kormány is a magyarországi javaslatokat fogja előnyben részesíteni —, az MMB Vörös Jánossal keresett kompromisszumos együttműködési lehetőséget. Ezek a fordulatok ezekben a napokban „személyeskedésekké és veszekedéssé fajult” állapotot eredményeztek — jegyzi meg a már idézett nyugat-európai kutató.¹⁶¹

E hatalmi harcokban — Szent-Iványi leírása szerint — a Vörös—Simonffy-szárny hevesen ellenezte a Miklós Béla miniszterelnöklete alatt létrehozandó kormányt. Ehelyett polgári politikus által vezetett Magyar Front-kormány mellett kardoskodott. Továbbá azt kívánta, hogy Vörös Jánost tekintsék az eltűnt Veress Lajos helyett a kormányzó helyettesének. A vita során Simonffy „a Magyar Front nevében felelőssé tette az MMK-t minden további késedelemért. Kijelentette — kijelentéseit Vörös János is minden erejével alátámasztotta —, hogy az oroszoktól származó értesülései szerint már rég meg lehetett volna egyezni s ezáltal Magyarországon rengeteget segíteni, ha az MMK állandó jogi és alkotmányos aggodalmaival nem késleltette volna a tárgyalások kimenetelét.”¹⁶² Ez a megállapítás kétségtelenül sok igazságot takart. Az MMB tagjai, érezve álláspontjuk és csoportjuk további elszigetelődésének a veszélyét, külön tanácskozást tartva úgy döntöttek, hogy a kormányzó által is tudomásul vett Magyar Front képviselőjével és Vörös Jánossal lépnek szövetségre. Így pár napos vita után november 26-án, kompromisszumos megállapodás jött létre az MMB, Vörös János és Simonffy-Tóth Ernő között egy új, teljesen Miklós Béla nélküli kormány létrehozásában és az egyéb hatalmi posztok elosztásában. Erről valamennyi fenti résztvevő — kivéve Miklós Bélát — aláírásával hitelesített, terjedelmes jegyzőkönyvet vettek fel, amelynek egy eredeti példánya rendelkezésünkre áll.¹⁶³

A jegyzőkönyv elején több oldalon keresztül felsorolják az MMB szeptember végétől folytatott tevékenységét, egyes kormányalakítási akcióit, majd a november 26-ra kialakult helyzetet a következőképpen összegezik: az MMB, Vörös János és Simonffy egyetértének abban, hogy mielőbb kormányt kell létrehozni. Valószínű, hogy a Szovjetunió a Magyar Front kormánya megalakítását támogatja legjobban, a Vörös Hadsereg hatalma az egyedüli hatalom Magyarországon, a kormányzó Vöröset bízta meg a hadseregszervezéssel és a katonai főjogok gyakorlásával, a Magyar Front kormányalakítási terve a kormányzó „előze-

160 Paál—Radó: A debreceni feltámadás... i. m. 144. o.

161 Gosztonyi P.: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány... Id. hely. 226. o.

162 HL. Tan. gy. 2577. sz. Szent-Iványi D. 251. o.

163 PTI. Arch. Gyűjtemény. BM. Az 1944. november 26-i jkv.

tes jóindulatát bírja”. A Magyar Front tudomásul veszi és elismeri az MMB-nek a végleges fegyverszünet aláírására vonatkozó „kizárólagos és egyedüli felhatalmazását”. Ezután a jegyzőkönyv rátér Vörös János tevékenységének és álláspontjának ismertetésére, amely fő vonatkozásaiban azonos a szovjet vezérkarhoz korábban benyújtott és már ismertetett írásbeli anyaggal. A változás csak annyi benne, hogy itt Vörös a Miklós Béla vezette kormány helyett egy nem katona miniszterelnök vezetése alatti provizórikus kormány, a Magyar Front kormánya létrehozását támogatja. Miklós Béla kihagyását az adott román kormányválság elkerülésével indokolja és azzal, hogy egy tábornok vezette kormány már időben túlhaladott.

Ezek után többoldalú javaslatot tettek egymás közötti megállapodásuk eredményeként. Hogy hihetőbb és igazolható legyen az új előterjesztés, olyan megfogalmazást alkalmaztak a jegyzőkönyvben —, de az ennek alapján készült, a szovjet kormánynak küldött jegyzékben is, Simonffy kifejezett beleegyezésével,¹⁶⁴ hogy a javaslatokat Budapestről hozta Simonffy és azt egyeztetették a moszkvai nézetekkel. Ezek a következők:

1. A Magyar Front pártjaiból ideiglenes kormányt kell létrehozni Debrecenben, a fentebb idézett kül- és belpolitikai célokkal.

2. *Kormányelnök Tildy Zoltán legyen*, mint az MF vezetője, (ez Simonffy téves beállítása, mert Szakasits volt az MF elnöke!) kisgazdapárti.

Polgári kormánytagok:

Szakasits Árpád, szoc. dem.

Kéthly Anna, szoc. dem.

Kállai Gyula, kommunista (eredetileg Kállay Tibornak írva).

Somogyi Miklós, vagy Faust Imre, kommunista.

Bajcsy-Zsilinszky Endre, kisgazdapárti.

Rassay Károly, demokrata.

Szent-Iványi Domonkost külügyminiszternek javasolják, de — jegyzik meg — csak akkor fogja elvállalni, ha a szovjet kormány és Tildy is beleegyezett.

A kormánynak lenne 2—3 katona tagja is. Faraghó Gábor, mint az MMB vezetője a fegyverszünettel és a békeszerződéssel kapcsolatos tárcanélküli miniszterként jöhet számításba. Miklós Béla kormánytagságától eltekintenek, míg átállása körülményeit ki nem vizsgálják!

3. Ezek után egy „gesztust” kívánnak tenni az emigrációba úzött politikusok felé, megengedve nekik, hogy hazatérhessenek és politizálhassanak. Ugyanakkor szigorúan meg is kívánják kötni a kezüket a

¹⁶⁴ Paál—Radó: A debreceni feltámadás ... i. m. 146. o., Simonffy—Tóth Ernő visszaemlékezése.

következő kijelentéssel, amelyet csak a magyar jegyzőkönyv tartalmaz, a szovjet kormány tudomására már nem merték hozni! „E személyek és idegen államok közötti közvetlen politikai kapcsolat fenntartása azonban nem kívánatos.”

A következő pontban *Horthyval kapcsolatban* kijelentik: „a Magyar Front kormánya Horthy Miklós kormányzót továbbra is államfőnek tartja” és az előzetes fegyverszünetet érvényesnek ismeri el. A kormányzó helyettesének ugyan Veress Lajost tekinti, de távolléte miatt „kormányzói megbízottként” Vörös Jánost ismerik el, aki a kormányzóhelyettesi politikai jogokat „kormányzótanács” útján, a katonai, vagyis a „legfelsőbb hadúri jogokat . . . személyesen és korlátlanul gyakorolja”.

Végezetül a fentiekben való egyetértés kifejezése mellett leszögezik, hogy a végleges fegyverszünetet Horthy felhatalmazásának megfelelően Faraghó, Szent-Iványi és Teleki írják alá tekintet nélkül betöltendő funkcióikra.¹⁶⁵

E kompromisszumos megegyezésben szereplő javaslatokat a megálapodás után nyomban — mint 46. MMK/1944. sz. Szóbeli jegyzéket — a szovjet kormány tudomására is hozták.¹⁶⁶ Ez a jegyzék volt egyben az utolsó, amelyet az MMB, illetve a tábornokok a szovjet kormánynak írtak. Egyben utolsó volt az általuk javasolt számos kormánylista sorában is. A szovjet kormány külön erre az újabb előterjesztésre sem reagált már. Így nem volt mit tenni a moszkvai horthysta csoportnak — várnia kellett az esetleges újabb szovjet kezdeményezésre. Közben azonban nem vette észre, hogy célja és álláspontja felett túlhaladt már az idő. Továbbra is azon fáradozott, hogy a horthysta „jogfolytonosság” alapján a létrehozandó kormány vezetése a kezében maradjon és így a rendszert lehető legkisebb változtatásokkal átmenthessék. Ennek az álláspontnak és célnak az irrealitása annyira nyilvánvaló volt már a Moszkvában levő magyar tisztek egy része előtt is, hogy Nemess József őrnagy naplójába november 27-én a következőket volt kénytelen bejegyezni: „Itt még nem látják, hogy egy valóságos balratolódás lesz, sokkal nagyobb mérvű, mint hiszik.”¹⁶⁷

Ennek a valóságos balratolódásnak az erői éppen november második felében kezdenek a felszabadult területeken országos méretekben is szerveződni, hogy ezután döntő mértékben nyomják rá a bélyegüket a magyar kibontakozás további menetére.

165 PTI. Arch. Gyűjtemény. BM. Az 1944. évi november 26-i jkv.

166 OL. Filtár. 14086. sz. doboz. 70. o.

167 Nemess J. naplója. 1944. november 27-i bejegyzés.

ВОЗМОЖНОСТИ И ПЛАНЫ ПЕРЕХОДА ВЕНГРИИ НА СТОРОНУ АНТИФАШИСТСКОЙ КОАЛИЦИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ОКТАБРЯ И В НОЯБРЕ 1944 ГОДА

Резюме

В статье рассматриваются те полтора месяца истории страны во время второй мировой войны, которые последовали за попыткой отколоться произведенной 15 октября 1944 года, вслед за сошедшим со сцены контрреволюционным хортистским режимом. В статье проблемы рассматриваемого периода освещаются на основе новых архивных документов и с использованием анализа специальной литературы.

Автор исследует рассматриваемые вопросы во взаимосвязи с военно-политическими условиями и военной обстановкой, решающим образом определявшими события данного периода. Результатом этого явились рассматриваемые в статье три концепции относительно возможностей перехода Венгрии на сторону антифашистской коалиции.

Первая проба произошла непосредственно после попытки Хорти выйти из войны, а именно в период 16—25 октября 1944 года. В это время имелась лишь возможность чтобы в сотрудничестве с антифашистскими державами хортистскиеруководители попытались выполнить предварительное соглашение о прекращении огня (перемирии). В интересах этого прилагались усилия для перехода 1-ой Венгерской армии на сторону антихитлерского фронта, а также по созданию антинемецких, освободительных венгерских вооруженных сил. По инициативе Советского Правительства была направлена делегация на сторону антихитлеровского фронта, а также по созданию антинемецких, освободительных Хорти, но опирающийся на венгерского делегацию, ведущую переговоры с перемирии.

В конце октября и в первой декаде ноября бывшая венгерская делегация, ведущая переговоры о перемирии, дополненная бывшим начальником генерального штаба хортистской армии Яношем Верёшем, который после Бельи Миклоша также перешел через фронт и попал в Москву, продолжила свою консервативную политическую деятельность по спасению режима, которая мотивировалась также и борьбой за власть.

Вследствие затяжки боев за Будапешт советское руководство в середине ноября предприняло новую попытку способствовать переходу Венгрии на сторону антифашистской коалиции. На этот раз наряду с перешедшими в антифашистский лагерь хортистскими политиками и армейскими офицерами попытались привлечь также уже освобожденные ли живущие в эмиграции венгерские демократические силы. Этот вариант попытки уже стоял безусловно на позиции правопрерывности бывшего режима: Советский Союз выдвинул концепцию создания нового, временного правительства, в котором заняли бы место также и венгерские антифашистские и демократические силы.

Однако делегация, которая вела переговоры о перемирии, не осознала подлинные интересы страны. Укрываясь ширмой «правопреемства» и «конституционности», она в первую очередь пыталась осуществить спасение реакционного режима, и не была намерена взять на себя борьбу с немецким фашизмом за свободу и независимость страны. Таким образом, эта попытка также оказалась безуспешной, а ведь это была последняя возможность, когда хортистская группа еще могла сыграть роль в переходе страны на сторону антифашистского фронта. После этого в последней декаде ноября различные фракции хортистской группы по разнь и грызаясь друг с другом также пытались взять власть во свои руки, но все эти попытки характеризовались стремлением к обеспечению сохранения реакционного строя.

Советское правительство и в дальнейшем сделало все для того, чтобы изыскать наиболее реальную возможность развертывания антифашистского движения в Венгрии. Содействовало бывшему хортистскому Комитету по заключению перемирия, чтобы комитет смог осознать реальную историческую обстановку. Мы знаем, что это

не увенчалось должным успехом. Причина этой неудачи крылась в первую очередь в консервативной политике и бессилии недеспособности хортистской группы.

Существенные расхождения во взглядах были также и среди венгерских политиков. Генералы Бела Миклош и Янош Вёреш, которые были более прогрессивно и объективно настроены, в это время еще не могли в решающей мере оказать влияние на позицию всей группы. Для этого, как и для успешного начала развертывания всего движения Сопротивления в Венгрии, необходимо было то, чтобы освобожденные демократические силы определили в первую очередь всю дальнейшую политику Венгрии.

MIHÁLY KOROM

UNGARISCHE MÖGLICHKEITEN UND PLÄNE ZUR UMSTELLUNG IN DER ZWEITEN OKTOBERHÄLFTE UND IM NOVEMBER 1944

Resümee

Die Studie hat jene anderhalb Monate aus der Geschichte Ungarns im zweiten Weltkrieg herausgegriffen, die auf dem am 15. Oktober erfolgten Versuch, abzuspriegen und auf den Abgang des Horthyschen gegenrevolutionären Systems folgten. Die Studie beleuchtet auf Grund einer grossen Menge neuen Archivmaterials und analysierender Benutzung der Fachliteratur die Probleme der bearbeiteten Periode.

Der Verfasser untersucht die in Rede stehenden Fragen im Zusammenhang mit der die Ereignisse der gegebenen Periode entscheidend bestimmenden militärischen Lage, mit den militärpolitischen Verhältnissen. Aus diesen folgten die in der Studie angeführten drei Vorstellungen über die Möglichkeiten einer Umstellung Ungarns.

Der erste Versuch erfolgte unmittelbar nach dem Ausscheidungsversuch Horthys, abzuspriegen, zwischen dem 16. und 25. Oktober 1944. Dabei bestand nur die Möglichkeit, dass die Horthystischen Führer das provisorische Waffenstillstandsübereinkommen im Zusammenwirken mit den antifaschistischen Grossmächten durchführen. In diesem Sinne wurden Anstrengungen gemacht, die 1. ungarische Armee überwechseln zu lassen, bzw. eine gegen die deutsche Militärmacht kämpfende Ungarische Befreiungsarmee zu schaffen. Auf Initiative der Sowjetregierung wurde versucht, eine sich auf die ungarische Waffenstillstandsdelegation stützende neue, obzwar Horthy anerkennende Regierungszentrale herauszubilden.

Ende Oktober und im ersten Drittel des Monats November hat die gewesene ungarische Waffenstillstandsdelegation, der sich inzwischen auch der nach Moskau gelangte Generalstabschef Béla Miklós angeschlossen hatte, ihre systemerhaltende und konservativ-politische Tätigkeit, die auch durch den Kampf um die Macht motiviert war, weiter fortgesetzt.

Da sich die Kämpfe um Budapest hinauszogen, unternahm die Sowjetführung Mitte November einen neuerlichen Versuch, den Übertritt Ungarns zu fördern. Diesmal wurde versucht, neben die übergetretenen Horthyschen Politiker und Offiziere die bereits befreiten oder in Emigration befindlichen ungarischen demokratischen Kräfte einzubeziehen. Dieser Versuch stand nicht mehr unbedingt auf dem Standpunkt der Rechtskontinuität der Tätigkeit Horthys als Reichsverweser. Die Sowjetunion begann die Schaffung einer neuen provisorischen Macht zu betreiben. In dieser hätten auch die ungarischen antifaschistischen und demokratischen Kräfte ihren Platz gehabt.

Die Waffenstillstandsdelegation hat jedoch die wirklichen Interessen des Landes nicht erkannt. Sich hinter der „Rechtskontinuität“ und der „Verfassungsmäßigkeit“ verschanzend, versuchte sie in erster Linie die Hinüberrettung des reaktionären Systems zu erreichen, nicht aber — auch den Kampf gegen die Deutschen auf sich nehmend — um die Unabhängigkeit und Freiheit des Landes

zu kämpfen. Auch dieser Versuch blieb erfolglos, obzwar dies die letzte Gelegenheit war, wo die Horthysche Gruppe in der Umstellung noch eine Rolle hätte spielen können. Nachher, im letzten Drittel des Monats November versuchten die verschiedenen Fraktionen der Horthyschen Gruppe, jede für sich und auch gegeneinander, die Macht zu ergattern, doch alle Versuche waren durch das Bestreben gekennzeichnet, das Weiterbestehen des reaktionären Systems zu sichern.

Die Sowjetregierung hat auch weiterhin alles getan, um die realistischen Möglichkeiten der Entwirrung zu suchen. Sie half der Horthyschen Waffenstillstandskommission die reale geschichtliche Lage zu erkennen. Wir wissen, daß dies keinen entsprechenden Erfolg hatte. Dessen Grund lag in erster Linie in der konservativen Politik und Unfähigkeit, der Horthy-Gruppe. Auch bestanden unter den ungarischen Politikern wesentliche Meinungsverschiedenheiten. Die fortschrittlicher eingestellten und objektiveren Generäle Béla Miklós und János Vörös konnten damals die Stellungnahme der ganzen Gruppe noch nicht in entscheidendem Maße beeinflussen. Hierzu, wie auch zum erfolgreichen Beginn der Entwirrung war es notwendig, daß in erster Linie die befreiten demokratischen Kräfte die ganze weitere ungarische Politik bestimmen.